

ISSN 2415-881X

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

POLITOLOGY BULLETIN
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК

Issue 82

Випуск 82

2019

Politology Bulletin, Issue 82 (2019)

Journal homepage: <http://zpv.knu.ua/>

“Politology Bulletin” is a monthly academic peer-reviewed journal, published by the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The Journal publishes original contributions based on studies in the field of political science, social theory, philosophy of politics, geopolitics and global systems of modern development. The Journal also publishes reviews of books in the fields of political science issued over the past two years.

Audience of the Journal includes academics, lecturers, postgraduates, students, professionals, as well as a wide circle of readers interested in modern trends in the development of political sciences.

The Journal’s format corresponds to the international standards. All the articles undergo a peer-review procedure. The International Editorial Board of the Journal includes prominent academics in the corresponding fields of science.

The Journal is approved as a professional academic journal in political and philosophical science by the Ministry of Education and Science of Ukraine (decree of 14.04.2010).

ISSN 2415-881X (Print)

Certificate of registration: KB # 22690-12590IIP of 24.04.2017.

Editorial Address: “Politology Bulletin,” Taras Shevchenko National University of Kyiv, auditorium 308-A (Department of Political Science), 60 Volodymyrska str., 01601, Kyiv, Ukraine.

Phone: (+38044) 239 3383. Web: <http://zpv.knu.ua/>. Email: mykola.khylko@gmail.com.

Peer Review Policy

All the articles are reviewed through a double-blind peer-review procedure by the independent experts, appointed by the Editorial Board from a number of the well-known experts in the relevant scientific field. The final decision to publish or to decline the paper is made by the Editor-in-Chief, who is guided in his actions by the conclusions of the experts. When submitting the article, the author can request to exclude two scientists or two institutes from the list of possible experts.

Peer review procedure may take up to 4 weeks, depending on the workload of experts. The Editorial Board informs the author of the reviewers’ comments and of the decision to accept or to decline the paper.

If the decision is positive, the author makes the appropriate corrections and sends to the editorial board the final version of the paper. This amended version is signed by the author and by the experts to print, and no further changes are allowed. While approving the content of the issue, the Editorial Board takes into account the date of receipt of the final version of the paper.

Researchers, who want to take part in the peer review procedure of the Journal, should have a degree in the relevant scientific fields, the appropriate experience and high reputation in the academic world. Please send your resume to the Editorial Board.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

“Politology Bulletin” Journal is guided by ethical standards, recommended by the Committee on Publication Ethics. We recommend reading the relevant rules at the COPE official website: <http://publicationethics.org>. We also recommend to get acquainted with the Publishing Ethics Resource Kit, recommended by the Elsevier: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

The Journal does not tolerate plagiarism; the authors submitting articles affirm that their manuscripts are original and have not been published previously. The Journal’s Editorial Board ensures that each manuscript is reviewed impartially, without regard to gender, race, nationality, religion, citizenship, etc. of the author.

Політологічний вісник, Випуск 82 (2019)

Веб-сайт журналу: <http://zpv.knu.ua/>

«Політологічний вісник» – фахове наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Журнал публікує оригінальні, закінчені роботи за результатами досліджень у галузі політології, соціальної теорії, філософії політики, геополітики та глобальних систем сучасного розвитку. Також журнал друкує рецензії на книги у галузях політичної науки, що вийшли друком впродовж останніх двох років.

Аудиторія журналу включає науковців, викладачів, аспірантів, студентів, професіоналів, а також широке коло читачів, які цікавляться сучасними тенденціями розвитку політичних наук.

Формат журналу відповідає міжнародним стандартам. Усі статті проходять обов'язкову процедуру рецензування. До складу міжнародної редколегії видання входять відомі науковці в галузі політичних наук. Наукове видання затверджено як фахове з політичних та філософських наук наказом Міністерства освіти і науки України від 14.04.2010 р.

ISSN 2415-881X

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 22690-12590ПР від 24.04.2017 р.

Адреса редакції: «Політологічний вісник», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, аудиторія 308-А (Кафедра політології), м. Київ, 01601, Україна
Тел.: (+38044) 239 3383. Web: <http://zpv.knu.ua/>. Email: mykola.khylyko@gmail.com.

Рекомендовано до друку вченою радою Філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 11 від 28 травня 2019 р.).

Усі права застережено. Посилання на матеріали видання під час їх цитування обов'язкові.

Політологічний вісник : збірник наукових праць / голов. ред. В.Ф. Цвих; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: ТОВ «Вадекс», 2019. – Вип. 82. – 112 с.

Політика рецензування

Усі статті проходять процедуру «сліпого» рецензування незалежними експертами, яких призначає Редколегія з числа фахівців у відповідній науковій галузі. Остаточне рішення щодо публікації чи відхилення статті приймає головний редактор, який керується у своїх діях висновками рецензентів. Подаючи статтю, автори можуть попросити виключити із списку можливих рецензентів не більше двох вчених або двох вищих навчальних закладів. Процедура рецензування може тривати до 4 тижнів, залежно від завантаженості експертів.

Редакція інформує автора про зауваження експертів та рішення про прийняття матеріалу до друку або відмову в публікації. У разі позитивного рішення Редколегії, автор вносить відповідні правки та надсилає до редакції остаточний варіант матеріалу. Виправлений варіант рукопису підписується автором і рецензентами «До друку», і подальшим змінам не підлягає. При затвердженні змісту номеру журналу редколегія керується датою надходження останнього варіанту статті.

Науковці, які бажають долучитися до числа рецензентів журналу «Політологічний вісник», повинні мати науковий ступінь у відповідних галузях наук, належний досвід роботи та високу репутацію в академічному світі. Свої резюме можна надсилати на адресу редакції журналу.

Етика публікацій

Журнал «Політологічний вісник» керується етичними нормами, рекомендованими «Комітетом з етики публікацій» / Committee on Publication Ethics (COPE). Ознайомитися із правилами можна на сайті COPE: <http://publicationethics.org>. Окрім того, рекомендуємо ознайомитися із правилами етики публікацій, рекомендованими видавництвом «Elsevier» – Publishing Ethics Resource Kit: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

Автори відповідальні за оригінальність поданих ними рукописів, які не повинні містити плагіату і не повинні бути опубліковані раніше в інших виданнях. Редакція журналу гарантує, що кожен рукопис розглядається неупереджено, незалежно від статі автора, його раси, національності, віросповідання, громадянства тощо.

Politology Bulletin, Issue 82 (2019)

Journal homepage: <http://zpv.knu.ua/>

Editorial

Editor-in-Chief:

Volodymyr Tsvykh, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief:

Kyryliuk Fedir, D. Sc. in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Modrzejewski Arkadiusz, Dr. hab., Professor, University of Gdansk, Poland;

Editor:

Mykola Khylo, D. Sc. in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Executive Secretary:

Dmytro Tovmash, Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Editorial Board:

Oleh Batrymenko, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Olga Brusylowska, D. Sc. in Politology, Professor, Odessa Mechnikov National University, Ukraine

Olha Keller, D. Sc. in History, Professor, Eberhard Karls University of Tübingen, Germany

Milan Luptak, Ph.D in Philosophy, Associate Professor, University of Economics, Prague, Czech Republic

Tetiana Liashenko, D. Sc. in Politology, Senior Researcher, Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, National Academy of Sciences of Ukraine

Yuriy Matsiyevsky D. Sc. in Politology, Professor, The National University of Ostroh Academy, Ukraine

Dmytro Nelipa, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Svitlana Storozhuk, D. Sc. in Philosophy, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Oleh Tkach, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Anastasiia Tormakhova Ph.D., Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Oleh Tupytsia, D. Sc. in Politology, Professor, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Jaroslav Filip Czub, Dr. Sc. in Politology, Professor, University of Warsaw, Poland

Serhii Shevchenko, D. Sc. in Philosophy, Institute of Philosophy named after H.S.Scovoroda of National Academy of Science of Ukraine

Політологічний вісник, Випуск 82 (2019)

Веб-сайт журналу: <http://zpv.knu.ua/>

Редакція збірника

Головний редактор:

Цвих Володимир Федорович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Заступники головного редактора:

Кирилюк Федір Михайлович, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Моджевський Аркадіуш, доктор наук, професор (відділення політичних наук), Гданський університет, Польща

Редактор:

Хилько Микола Іванович, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Відповідальний секретар:

Товмаш Дмитро Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Редакційна колегія:

Батрименко Олег Володимирович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Брусиловська Ольга Іллівна, доктор політичних наук, професор, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Келлер Ольга Борисівна, доктор історичних наук, професор, Тюбінгенський університет ім. Ебергарда Карла, Тюбінген, ФРН

Луптак Мілан, доктор філософії, доцент Вищої школи економіки, Прага, Чехія

Ляшенко Тетяна Михайлівна, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Україна

Мацієвський Юрій Володимирович, доктор політичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія», Україна

Неліпа Дмитро Васильович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університету імені Тараса Шевченка, Україна

Сторожук Світлана Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Тормахова Анастасія Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Тупиця Олег Леонідович, доктор політичних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Чуб Ярослав Філіп, доктор політичних наук, професор, Інститут європейських студій Варшавського університету, Варшава, Польща

Шевченко Сергій Леонідович, доктор філософських наук, Інститут філософії імені Г. С. Сковроди НАН України, Україна

Contents

Mykola Ozhevan Integrity in social humanitarian sciences as a philosophical&methodological problem	8
Volodymyr Gorbatenko Conceptual and categorial basis of interpretation legal policy	18
Nataliia Perepelytsia The development of the political views of Francis Fukuyama	29
Iryna Liashchenko Deficiencies of Plato’s Democratic System	37
Vadim Chuiko, Valery Atamanchuk-Angel Fractal * model of conservative development (an example of trust algebra, that is, state building with a trust operation)	44
Anatolij Bereza Regulatory state: finding a balance between regulation and deregulation	54
Anna Stychynska Institutional support of child protection policy	62
Hanna Taranenko International organizations contributing to elections observation as an instrument of securing human rights	71
Anatoly Tkach US Policy and Democracy Challenges in Latin America and the Caribbean	82
Mykola Kyselov The phenomenon of biopolitics: status and prospects	89
Mykola Khylyko Conceptual forecast of the future: a new step. Book Review: P.A. Vodop’yanov, V.S. Krysachenko. (2018). Strategiya bytiya chelovechestva: ot apokaliptiki k noosfernomu veku [<i>The strategy of humanity’s existence: from the apocalyptic to the noospheric age</i>]. Minsk: Belaruskaya nauka. p. 306. [<i>in Russian</i>].	96
Author Guidelines	102

Зміст

Ожеван М. А. Добросесність у соціогуманітарних науках як філософсько-методологічна проблема	8
Горбатенко В. П. Понятійно-категоріальна основа осмислення політико-правової дійсності	18
Перепелиця Н. О. Розвиток політичних поглядів Френсіса Фукуями	29
Лященко І. А. Про вади демократичного ладу за Платоном	37
Чуйко В. Л., Атаманчук-Ангел В. І. Фрактальна* модель консервативного розвитку (приклад алгебри довіри, тобто державного будівництва з операцією довіри)	44
Береза А. В. Регуляторна держава: пошук балансу між регулюванням і дерегуляцією	54
Стичинська А. Б. Інституційне забезпечення політики захисту прав дитини	62
Тараненко Г. Г. Роль міжнародних організацій зі спостереження за виборами у гарантуванні дотримання прав людини	71
Ткач А. О. Політика США та виклики демократії в Латинській Америці та Карибському басейні	82
Кисельов М. М. Феномен біополітики: стан та перспективи	89
Хилько М. І. Концептуальна прогностика майбутнього: новий крок. Рецензія на книгу: <i>П.А. Водопьянов, В.С. Крисаченко. Стратегия бытия человечества: от апокалиптики к ноосферному веку. Минск: Беларуская навука, 2018. 306 с.</i>	96
Вимоги до публікацій	102

Mykola Ozhevan

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Chief researcher, National Institute for Strategic Studies (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-5729-7947>
e-mail: ozhevan@niss.gov.ua

INTEGRITY IN SOCIAL HUMANITARIAN SCIENCES AS A PHILOSOPHICAL&METHODOLOGICAL PROBLEM

Abstract

The main determinants of scientific integrity are considered in the article: moral and ethical; religious and ideological; philosophical and methodological; political and legal; social with criminogenic inclusive; technical and technological; advertising and marketing.

The main attention is drawn to the crisis in the social and humanitarian sciences which in Ukrainian conditions can be explained in the broad sense by the legacy of the Soviet past, when the social humanitarian sciences (the social sciences and the humanities in western understanding) were predominantly promoted with ideological goals. The quasi scientific practice that drove in Soviet times was the practice of artificial scientification of various political doctrines and ideologies based on the «one correct doctrine» — Marxism-Leninism («scientific communism»; «scientific atheism», etc.). Competing doctrines declared unscientific.

At the more late time, the manifestations of scientific malpractice are commercial facilitated researches. To this over-commercialization and over-politicization factors we must add the relativism of the postmodern worldview with its dubious «post-truth» ideal.

The article suggests various ways and methods solving the problem of strengthening the scientific integrity: philosophical; moral&ethical; political&legal; corporate-administrative.

Key words: scientific integrity; corporatism in science; corporate ethics; postmodernism

Ожеван Микола Андрійович

Доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник, Національний інститут стратегічних досліджень (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5729-7947>

e-mail: ozhevan@niss.gov.ua

ДОБРОЧЕСНІСТЬ У СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Резюме

У статті здійснена спроба фокусування основних детермінант наукової доброчесності (моральнісно-етичних; релігійних та ідеологічних; філософсько-методологічних; методико-методологічних; політико-правових; соціальних включно з криміногенними; техніко-технологічних; рекламно-маркетингових) на сферу соціогуманітарних наук. Основну увагу привернено до кризи соціогуманітарних наук у нинішніх українських умовах, яку значною мірою можна пояснити спадщиною радянського минулого, коли на соціогуманітарні науки були покладені переважно ідеолого-пропагандистські, квазірелігійні функції. Водночас, за радянських часів правилом «гарного тону» був штучний сцієнтизм у позитивістському сенсі, наслідком якого стало «онауковлення» різноманітних політичних вчень та ідеологій, вибудованих на ґрунті «єдино правильного вчення» — марксизму-ленінізму («науковий комунізм»; «науковий атеїзм» тощо). У пострадянській період ця сумнівна спадщина «тотальної науковості» обертається чисельними проявами наукової не доброчесності, до яких додаються новітні чинники надмірної комерціалізації та політизації науки. Свій негативний внесок вносить і постмодерний релятивізм з його сумнівним ідеалом «постправди», коли віра переує об'єктивному знанню, а результати наукового пошуку зазвичай підлаштовують під наперед задані догми. У статті проводяться чіткі демаркації між філософсько-світоглядним, моральнісно-етичним та юридичним й корпоративно-адміністративним аспектами розв'язання даної складної проблеми.

Ключові слова: наукова доброчесність; корпоративізм в науці; корпоративна етика; постмодернізм

Вступ

Ідеал Науки в наш час дедалі більше профанується, зазнаючи дедалі серйозніших випробувань під тиском комерціалізації, а «людина науки» (науковець, вчений, дослідник) втрачає сакральний моральнісно-етичний ореол і навіть соціальний статус і престиж, перетворюючись на людину, яка більш-менш успішно продукує знання й практичні вміння, навички, «компетентності».

Дедалі більших темпів набувають медіатизація, мілітаризація та політизація наукових досліджень, за умов яких спрацьовує ефект зворотного зв'язку, який аж ніяк не сприяє доброчесності наукових пошуків. Оскільки замовники наукових досліджень безпосередньо або опосеред-

ковано диктують волю дослідникам, останнім дедалі важче чинити спротив спокусам «вільного ринку» й пересічного заробітчанства, дотримуючись ідеалів неупередженості та об'єктивності наукового пошуку.

Усе зазначене передусім стосується соціогуманітарних наук, статус яких в українських реаліях, до того ж, належним чином не конституювався. Якщо в західних умовах «гуманітарні дослідження» (англ. «humanities») зазвичай віднесені до різновиду «мистецтв» (англ. «arts»), то у вітчизняних умовах їх фактично прирівнюють до природничих та математичних наук, що породжує чимало дрібних і великих непорозумінь.

Водночас, апріорі зрозуміло, що без неупередженого наукового пошуку із дотриманням відповідних норм та правил кодексів доброчесності втрачають сенс як сам цей пошук, так і його результати. А головне — втрачається довіра соціуму і держави до науки як винятково важливого соціального інституту зі своїм унікальними етосом, етикою та деонтологією.

Методи дослідження

Використано філософсько-методологічний та історико-політологічний методи, а також принципи та методи критично-конструктивного, порівняльного аналізу.

Критично проаналізовані підходи авторів чи цілих груп авторів, які пропонують більш-менш універсальні чи більш-менш унікальні підходи до розуміння складного феномену «наукової доброчесності», його різноманітні визначення. Виявлено, що усі ці методи та підходи у явно вираженій або завуальованій формі апелюють до концепту корпоративної етики.

Результати

Корпоративний підхід означає з моральнісно-етичної та правової точок зору пошук певної точки рівноваги між індивідуальними та груповими правами й обов'язками, а на практиці означає, що індивід, набувши корпоративного статусу (інкорпорувавшись), має багато чим пожертвувати на користь корпорації, хоча й корпорація бере на себе зобов'язання захищати індивіда та його близьких.

У вищезазначеному корпоративному сенсі інтегральність науки як інституції, корпорації (англ. «integrity»), означає її моральнісно-етичну «цілісність», тобто формально чи неформально скріплений намір науковців як учасників великої соціальної групи (інституції, корпорації) дотримуватися умов соціального контракту, відповідно до якого індивіди в обмін на користування правами беруть на себе зобов'язання щодо дотримання певних правил, норм, нормативів тощо із відповідними заохочувальними або каральними санкціями.

Отже, немає жодних сумнівів, що термін «доброчесність» має фігурувати на почесних ролях у різноманітних «Кодексах честі», які стосуються звичаєвого права. У Польщі, наприклад, існують рекомендаційно-дидактичні матеріали: «Пристойна поведінка в науці» (польськ. «Dobre obyczaje w nauce») [1].

Такі ж самі або подібні деонтологічні настановлення існують в кожній цивілізованій країні, хоча донедавна вони були відсутні в СРСР та пострадянських країнах з Україною включно, що відбувалося тільки тому, що держава підмінювала собою громадські інституції й вважала, що «Морального кодексу будівника комунізму» цілковито достатньо для регулювання поведінки усіх і вся, оскільки усі інші моральні кодекси мали бути похідними від цього базового «комуністичного» кодексу.

Лікарі в СРСР, приміром, отримуючи лікарський диплом, давали не «Клятву Гіппократа», як це робилося у західному світі, а «Присягу радянського лікаря» й т. п. Не дивно, що за таких умов цілі галузі медичної науки у певні періоди радянської історії криміналізувалися на догоду каральним спецслужбам. Прикладом може бути хоча б радянська «каральна психіатрія». Один з радянських провідних психіатрів, академік О. В. Снежневський (академік-секретар Відділення клінічної медицини АМН СРСР у 1966—1976 рр.) навіть придумав і обґрунтував існування спеціального психічного захворювання — «мляво-плинної шизофренії», яке діагностували недоброчесні лікарі щодо деяких радянських дисидентів, одним з яких був генерал П. Г. Григоренко.

Разом з тим, незалежна психіатрична експертиза, яку у 1971 році провів С. Ф. Глузман, не дозволила подальше утримання П. Г. Григоренка в психіатричній установі. У 1972 році Семен Глузман був засуджений головно за вказану незалежну експертизу на сім років концтаборів, додатково йому дали три роки заслання.

«Кодекс етики в науці», ухвалений у 2012 році Польською академією наук, заснований на кращих світових та європейських взірцях, вимагає від науковців слідування наступним моральнісно-етичним принципам:

1. Старанності (англ. «Diligence»; рос. «Усердие»).
2. Сумлінності (англ. «Trustworthiness»).
3. Об'єктивності (англ. «Objectivity»).
4. Неупередженості (англ. «Impartiality»).
5. Опірності (англ. «Resistance») стосовно будь-яких спроб зовнішнього впливу на проведення даного дослідження.
6. Відкритості (англ. «Openness»).
7. Прозорості (англ. «Transparency»).
8. Відповідальності (англ. «Responsibility»).
9. Достовірності (англ. «Reliability»).
10. Турботливості (англ. «Concern»).
11. Мужності (англ. «Courage») [2].

Серйозним викликом є конверсія моральнісно-етичних правил «доброчесності» у «симетричні» юридичні поняття й термінологію. Оскільки цей процес із суто практичної точки зору є досить проблематичним, то у більшості країн світу законодавці намагалися уникати подібних трансформацій, тобто перетворення етичних кодексів на кодекси юридичні. Хоча існує й чимало винятків.

У США, зокрема, існують різного рівня юридичні акти, які стосуються «науково-дослідницької доброчесності» (англ. «scientific integrity»; «research integrity»), особливо у тій частині, яка стосується дослідження суспільно-важливих проблем, пов'язаних з охороною здоров'я, захистом довкілля тощо. На сторожі дотримання цих законів активно діють відповідні державні контрольні інстанції, а порушників запропонованих державою норм і правил очікують строгі каральні санкції.

На жаль, поняттям «доброчесності» не оперує український закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» (принаймні, не оперує безпосередньо) [3].

Загалом, слід зауважити, що англомовні терміни «academic/scientific honesty» та «academic integrity» (антонімами тут є «academic/scientific dishonesty»; «academic disintegrity»; «academic misconduct») далеко не завжди відтворюються українськими авторами в належних контекстах. Ігнорується зокрема той факт, що на Заході подібна термінологія віддавна використовується у контексті більш-менш послідовної політики «нульової толерантності» щодо усіх без винятків порушників кодексів наукової честі (англ. «zero tolerance honor code»).

Натомість в українських умовах звинувачення в недоброчесності (зокрема у частині дисертаційного плагіату) зазвичай стосуються високопосадовців та членів їхніх родин, популярних журналістів-розслідувачів, тобто використовуються з метою булінгу (цькування).

До того ж, англійське «disintegrity», яке означає вочевидь «дезінтеграцію» як порушення цілісності дійсно відповідає тривожним тенденціям до надто вузької спеціалізації в науці та освіті, що призводить до їхнього відриву від філософії, релігії та гуманітарної культури в цілому, що з необхідністю сприяє шахраюванню, підробці наукових результатів тощо.

Достатньо переглянути ті «правила доброчесності», які пропонують західні вузи й наукові лабораторії та ті державні установи, які контролюють їхню діяльність, щоб зрозуміти, що український Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» багатьма з них знехтував. Йдеться зокрема про «саботаж» (англ. «sabotage»), під яким слід розуміти «дії, скеровані на перешкоджання іншим учасникам процесу якісно виконати свою роботу». Діапазон таких шкідницьких

дій, як вказує польський Закон «Про вищу школу й науку» від 2018 року, є досить широким, починаючи із виривання сторінок бібліотечних підручників й закінчуючи втручанням в хід наукових експериментів тощо [4].

У будь-якому разі, справи з моральнісним кліматом в сфері наукових досліджень є досить тривожними не тільки в Україні, але і в усьому світі. У США, наприклад, свого часу чималого резонансу набув скандал «Справа Балтимора», головним фігурантом якого став Девід Балтимор (David Baltimore), нобелівський лауреат 1975 року в сфері медичної імунології, уся провина якого полягала лише в тому, що він тривалий час обстоював добродішність Терези Імаші-Карі (Thereza Imanishi-Kari), авторки статті, наукові дані якої поставила під сумнів урядова установа США, — Комісія з науково-дослідницької добродішності (англ. «The Office of Research Integrity — ORI»). Зрештою, Комісія виявилася правою, а нобелівський лауреат неправим чим значною мірою «підмочив» свою репутацію [5].

На чистоту досліджень накладає нині істотний відбиток той факт, що наукові результати творять не талановиті одинаки, а великі колективи. За подібних умов авторство і відповідальність за якість отриманих результатів анонімізуються, втрачають адресата. Сам науковий результат набуває за сучасних умов ознак товару, який принципово нічим не вирізняється від усіх інших товарів, а наукове дослідження перетворюється на результат реалізації контракту між науковою лабораторією та її власниками, з одного боку, й фірмою (корпорацією), яка замовила дане дослідження, з іншого. Водночас, окрім негативів, даний феномен узалежнення дослідника від замовника позначений, окрім негативів, певними позитивами. Зокрема, йдеться про комерційну або політичну зацікавленість в результатах дослідження, що посилює контроль за коректним витрачанням фінансів, вкладених у майбутні результати.

На сайті вже згаданої американської установи, — Комісії з науково-дослідницької добродішності (ORI), підпорядкованої Міністерству охорони здоров'я та соціальних служб США (існує від 1992 р.), можна наочно відстежити зростаючу активність цієї установи [6]. Подібний контроль науково-дослідницької добродішності / недобродішності (англ. «research misconduct») було започатковано у США у 1981 році, коли відбулися перші конгресові слухання, присвячені цій проблемі під головуванням майбутнього віце-президента Альберта Гора. В процесі цих слухань було виявлено неблагополуччя, яке стосувалося станом на 1980 рік чотирьох американських дослідницьких центрів. За період 1974–1981 рр. було виявлено ще 12-ть подібних «кейсів». У подальшому їхнє число тільки зростало [6].

Контролювати наукові процеси та результати досліджень стає дедалі важче передусім із-за лавиноподібного зростання числа наукових видань. Коли 1665 році з'явилися два перших наукових часописи — «Le Journal des Sçavans» («Журнал вчених») у Франції та «Philosophical Transactions» («Філософські бесіди») як орган Королівського Товариства («Royal Society») в Англії йшлося про десятки публікацій. Станом на 2009 рік таких наукових статей уже акумулювалося до позначки в 50 млн. [7]. У подальшому число подібних публікацій зростало темпами три відсотки річно, тобто станом на 2019 рік їх уже було близько 70 млн. Станом на 2016 рік у світі публікувалося 10 000 наукових журналів, із яких половина були індексованими у науково-ометричній базі Scopus [8].

Аж до середини ХХ ст. діяльність наукових видань саморегулювалася й й за подібних умов не потрібні були навіть зовнішні наукові рецензії. Проте, нині процес істотно ускладнився. Окрім рецензій, потрібна ще й каталогізація публікацій в різноманітних «індексах цитування». Самі наукові часописи, залежно від цитованості розміщених в них матеріалів отримують «фактор впливовості» (англ. «impact factor IF».)

За даними ЮНЕСКО, впродовж шести років (між 2008 й 2014 роками) число наукових статей, індексованих у The Science Citation Index of Thomson Reuters «Web of Science» зросло на 23% (від 1, 03 млн. до 1, 27 млн.). Ці дані свідчать про те, що США поступово втрачають свої позиції найбільшого світового наукового публікатора. Зокрема, якщо у 2008 році їм належало 28,1% усіх світових наукових публікацій, то у 2014 році — тільки — 25,3%. Натомість за цей

самий період КНР здійснила стрімке сходження від 9.9% до 20.2% світових наукових публікацій. Третина (34%) усіх наукових публікацій припадала у 2014 році на долю країн ЄС. На цьому тлі досить скромною була дольова участь арабських країн (2,4%); РФ (2,3%); Ірану (2%) [9].

Порівняно новим явищем у сфері наукових публікацій стало «відкликання» (англ. «retraction») уже опублікованих наукових матеріалів у зв'язку з тим, що у подальшому як самі автори, так і керівники відповідних науково-дослідницьких установ, зовнішні критики тощо знаходять у цих публікаціях різноманітні недоліки з проявами наукової недоброчесності включно.

Тут неважко віднайти аналогії з дуже популярним відкликанням з ринку індустріальних продуктів, що перетворилося навіть на форму реклами, оскільки побічно засвідчує прагнення виробників до досконалості. Тому не дивно, що часописи з високим «імпакт фактор» відкликають публікації набагато частіше, аніж ті, що мають порівняно низький «імпакт фактор». Тривожним однак є той факт, що впродовж останнього десятиліття (2008–2018 рр.) число «відкликаних» публікацій зросло вдесятеро. У більшості випадків йдеться про «фейкові» рецензії, плагіат, підтасування даних, інші форми шахраювання [10].

Як зазначає Матей Грабський, найбільш спокусливими для різних шахраїв є ті галузі науки, де неможливе точне замірювання отриманих результатів. Саме тому «м'які» науки мають чимало шансів перероджуватися на «сміттєві» (англ. «junk science»; досл. «науковий мотлох») [11].

Щоправда, зустрічаючи в мас-медіа звинувачення в академічній недоброчесності певних наукових установ чи окремих науковців, викладачів тощо, не слід бути надто довірливим, враховуючи той факт, що різні зацікавлені особи або їхні лобісти, яких не влаштовують певні наукові результати, можуть зарахувати їх до «наукового мотлоху». Типовою у цьому плані є вельми суперечлива й надмірно політизована проблема «глобального потепління». Виробники твердого палива замовляють науковцям результати, які мали би підтверджувати відсутність безпосереднього зв'язку між феноменом «глобального потепління» та викидами в атмосферу двоокису вуглецю.

До речі, саме таку точку зору на глобальне потепління, яка співпадає з точкою зору 45-го президента США Дональда Трампа, обстоює, починаючи від 1 квітня 1996 року (тобто за 20-ть років до того як американці виборці віддали на президентських виборах 2016 року перевагу Дональду Трампу), спеціалізований сайт «Сміттєва наука» («Junk Science»), який провадить Стів Міллой (Steve Milloy), оглядач телеканалу Fox News. Заодно від цього оглядача та його колег перепадає науковцям, які доводять існування «озонових дір», шкідливість «пасивного паління» цигарок тощо [12].

На особливу «увагу пильності» заслуговують «науки в стилі культу карго» (англ. «Cargo cult science»). Походження терміну пов'язане з тим, що антропологи виявили свого часу на островах Меланезії вельми екзотичний «культ карго», походження якого пов'язане з тим, що на цих островах під час Другої Світової війни приземлялися американські вантажні літаки типу «Геркулес». Коли ж війна закінчилася, літаки перестали прилітати, остров'янам більше не перепали з цим пов'язані матеріальні блага. Відтак вони почали культивувати магичні ритуали, покликані «простимулювати» американські «Геркулеси» до нових вильотів. Відтак, виникла релігія «літакошанувальників» або ж культ «Дарів небесних». У метафоричному сенсі під «культу карго» розуміють формальне застосування тих чи інших наукових чи квазінаукових методологій без розуміння сутності й істинного призначення відповідних процесів [13].

Як підкреслював Ричард Фейнман, виступаючи у 1974 році перед випускниками Каліфорнійського технологічного інституту («CalTech»), у науці теж можуть відбуватися фіктивно-демонстративні процеси, подібні до карго-культу. Цей виступ, який отримав назву «Наука літакошанувальників», увійшов до книги «Ви, звичайно, жартуєте, містер Фейнман». Йдеться про ті квазінаукові процеси, учасники яких імітують науковий метод, не отримуючи від цього жодного корисного результату; головню тому, що, буцімто турбуючись про утвердження істини в останній інстанції, намагаються тимчасом здобути хоча б видимість омріяного результату [14].

Карго-культ у фейнманівському розумінні звичайно може стосуватися й «точних» наук. Але ще більшою мірою він притаманний за пострадянських умов соціально-гуманітарним наукам та соціальної практиці, яку вони намагаються «обґрунтувати». У цьому контексті Михайло Вербицький доречно порівняв з карго-культу спроби побудови в пострадянській Росії соціальних інститутів, які зовні копіювали західні, але виявилися недієвими. Найцікавіше тут полягає в тому, із подібної неефективності і в Росії, і в багатьох інших пострадянських республіках робляться зворотні проєкції, тобто на тій підставі, що в Росії (СРСР) не спрацьовують їхні імітаційно-профанаційні, квазі-сакральні копії («літаки не літають») принципи, на яких побудовані західні соціальні інститути, оголошуються фальшивими й навіть шкідницькими [15].

На особливу увагу у плані дотримання норм доброчесності в соціально-гуманітарних науках заслуговує питання плагиату. Латинське «*plagiarius*» початково стосувалося викрадення дітей, рабів, тобто мало стосунок до явища, яке нині прийнято позначати як «кіднепінг». Згодом «плагиаторами» почали називати викрадачів (присвоювачів) чужих літературних текстів.

З методологічної точки зору доцільно розрізнати концептуальний (парадигмальний) та периферійний плагиат. Те, що зазвичай вважають «плагиатом», пропускаючи тексти через спеціалізовані машини типу «Антиплагиат», насправді дуже часто є результатом незумисного порушення правил роботи з джерелами інформації: неточності у цитуванні джерел, надто тісному щодо джерела походження парафразуванні (переказуванні) чужої думки тощо. Плагиат в концептуально-парадигмальному сенсі є набагато серйознішим злом, оскільки є цілковито зумисним, мотивованим бажанням обманути «лоха», викраденням чужої інтелектуальної власності або її запозиченням без наміру коли-небудь повернути позичене [16–17].

«Делікатною специфікою» вищої школи в епоху інформаційної революції є існування чисельних «фабрик дисертацій» (англ. «*paper mills college essays*»), де трудяться різні «літературні негри» (англ. «*ghostwriters*»), послугами яких часто користуються недоброчесні, але матеріально забезпечені, студенти й аспіранти (докторанти).

Разом з тим, поширене у всьому світі з Україною включно явище існування ринків інтелектуальних послуг й «примарного» чи підставного «авторства» не отримало поки що однозначної правової й моральної оцінки. З одного боку, з цим феноменом пов'язані зазначені вище конгломерати «фабрик дисертацій», яких, за даними британської спеціалізованої агенції з контролю якості вищої освіти (аналог українського НАЗЯВО), тільки в Великобританії нараховується більше сотні [18].

Хоча, подібні «фабрики» буцімто пропонують контент, вільний від плагиату (англ. «*plagiarism-free content*») насправді ці «фабрики» є типовими колективними плагиаторами, оскільки де-факто практикують викрадення чужої інтелектуальної власності, формально не порушуючи авторського права. Звичайно, плоди сумнівної діяльності подібних «фабрик» не давали б жодного зиску їхнім власникам та «літературним неграм» у них задіяним, якби ця діяльність не отримувала підтримки «нагорі», на рівні недоброякісних захисних рад, вузівських адміністрацій тощо та різних високопосадовців, які самі часто експлуатують «літературних негрів» з метою захисту «*vip-дисертацій*», написання «епохальних творів», мемуарів тощо.

Різні країни пропонують різні практики боротьби з «*essays mills*», хоча наразі майже всі ці практики виявляються неефективними. У США зокрема немає федерального закону, який забороняв би подібну діяльність, хоча такі законні обмеження діють на рівні окремих штатів. Подібна заборона діє також у Новій Зеландії. Проте «*essays mills*» завжди можуть знайти обхідні шляхи щодо подібних обмежень та заборон. Наприклад, «*Elizabeth Hall Associates*», одна з найбільших в Великобританії «фабрик наукових паперів», спонукує замовників для перестрахування потенційної юридичної відповідальності за виробництво квазіакадемічних праць підписувати з «фабрикою» зобов'язання (англ. «*disclaimer*»), у якому йдеться про те, що куплений інтелектуальний продукт вони не будуть представляти у певному вузі (науковій устано-

ві) як свій власний, а будуть використовувати його виключно як «модельний об'єкт» (англ. «a guidance model only») [19].

Слід зазначити відсутність серйозних філософсько-методологічних розробок з проблем порушення немайнових авторських прав, незахищених чинним законодавством, неосудних або напівосудних з моральнісно-етичної точки зору. У цьому контексті слід зауважити, що в античній та середньовічній філософії й науці (на той час це було одне й те саме) взагалі було відсутнє поняття одноосібного авторства й чимало авторів видавало свої твори, користуючись «розкрученими брендами» Платона, Аристотеля тощо. Лише з початком у XVII ст. сучасної наукової революції утвердилося поняття «автора». І так тривало аж до 20-х рр. XX століття.

До того ж, в різних сферах науки й культури поняття авторства та визначення дольової співучасті в колективному авторстві має свою специфіку. Наприклад чимало медичних журналів взагалі відмовилися від поняття «автор» на користь поняття «співучасник» (англ. «contributor»). З'явилось також малозрозуміле поняття «почесного авторства» (англ. «honorable authorship»). Ще менш зрозумілим з моральнісно-етичної точки зору є «примарне авторство» (англ. «ghost writer»), коли справжній автор залишається невідомим. Йдеться зокрема про випадки, коли за наполяганням фармацевтичних компаній «авторами» публікацій часто є відомі люди, які не мають жодного відношення до даного дослідження й навіть не давали згоди на використання своїх прізвищ у переліках авторів. Але оскільки їхній науковий та публічний авторитет має для комерційних компаній винятково важливе рекламне значення, то з'являються подібні квазавтори.

На цьому тлі варто зазначити, що звичним явищем не тільки в українській науці, але й науці на всьому просторі СНД є приписування до прізвища справжнього автора (авторів) роботи цілої низки прізвищ авторів, які мають до цієї роботи суто опосередковане адміністративне відношення.

Висновки

Академічна й наукова доброчесність у її корпоративному (неокорпоративному) розумінні є тим резервом підняття якості освіти й науки, який не потребує особливих матеріально-фінансових інвестицій, але може за належної уваги до даної проблеми обернутися відчутними позитивними зрушеннями в українській науці та освіті. У будь-якому разі, заради збереження й примноження належної якості освіти й науки Україні, оздоровлення інтелектуального клімату в науці слід вести рішучу боротьбу з й науковою недоброчесністю у всіх її формах та різновидах, що має перетворитися на один з перспективних напрямів створення в Україні ефективної антикорупційної системи.

Оскільки академічна й наукова) культура є похідними від культури соціуму, то апріорі зрозуміло, що усі соціальні групи у хворому соціумі будуть хворими й дотримання соціального контракту учасниками окремої групи неможливе, якщо на рівні всього українського соціуму не діятиме «Великий Контракт» з усіма його моральнісно-етичними та політико-юридичними імперативами й регулятивами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Dobrze obyczaję w nauce. Zbiór zasad i wytycznych, wydanie III, PAN, Warszawa, 2001.
2. The Code of Ethics in Science. The Commission on Ethics in Science. 2012. Annex to Resolution No. 10/2012 of the General Assembly of the Polish Academy of Sciences of 13 December 2012, available at ue.poznan.pl/.../88.%20The%20Code%20of%20Ethics%20i (accessed 04 December 2019).
3. Закон України. Про наукову і науково-технічну діяльність. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016. № 3, ст. 25, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (accessed 04 December 2019).

4. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, dnia 30 sierpnia 2018 r. Poz. 1668. available at: <https://www.gov.pl/web/nauka/konstytucja-dla-nauki-2> (accessed 04 December 2019).
5. Kelves D.J. The Baltimore Case: A Trial of Politics, Science and Character, Norton, New York, 1998.
6. The Office of Research Integrity. available at: <https://ori.hhs.gov> (accessed 04 December 2019).
7. Jinha, Arif E. (2010). Article 50 million: an estimate of the number of scholarly articles in existence. *Learned Publishing*. Vol. 23. № 3. July 2010, pp. 258–263.
8. Johnson, Rob. Watkinson, Anthony. Mabe, Michael (2018). The STM Report. An overview of scientific and scholarly publishing. 2018, available at: https://www.stm-assoc.org/2018_10_04_STM_Report_2018.pdf (accessed 04 December 2019).
9. Facts and figures: publications. The UNESCO Science Report, Towards 2030. available at: <https://en.unesco.org/node/252282> (accessed 04 December 2019).
10. Brainard, Jeffrey. You, Jia (2018). What a massive database of retracted papers reveals about science publishing's «death penalty». *Science*. Oct. 25, 2018, available at: <https://www.sciencemag.org/news/2018/10/what-massive-database-retracted-papers-reveals-about-science-publishing-s-death-penalty> (accessed 04 December 2019).
11. Grabski, Maciej W (2009). Uczciwość i wiarygodność nauki. *Praktyka. Nauka*. 2009. № 2. S. 37–59.
12. Junk Science, available at: <https://junkscience.com> (accessed 04 December 2019).
13. Культ карго. Вікіпедія. available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (accessed 04 December 2019).
14. Feynman, Richard P. Cargo Cult Science, available at: <http://calteches.library.caltech.edu/51/2/CargoCult.pdf> (accessed 04 December 2019).
15. Самолетопоклонники. Look at me, available at: <http://www.lookatme.ru/flow/obschestvo/obschestvo/99659-samoletopoklonniki> (accessed 04 December 2019).
16. Macdonald, R., Carroll, J. (2006). Plagiarism: A complex issue requiring a holistic Approach. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 2006. No. 31 (2). P. 233–245.
17. Левин В.И. (2014). Плагиат в российской науке. *Alma Mater*, № 6, Июнь 2014, С. 111–114.
18. Stevenson, Seth, Adventures in Cheating. A guide to buying term papers online. *Slate*, available at: http://www.slate.com/articles/life/shopping/2001/12/adventures_in_cheating.html (accessed 04 December 2019).
19. Yorke, Harry (2017). University students could be fined or handed criminal records for plagiarised essays, new proposals suggest. *The Telegraph*. 21 February 2017, available at: <http://www.telegraph.co.uk/education/2017/02/21/university-students-could-fined-handedcriminal-records-plagiarised> (accessed 04 December 2019).

REFERENCES:

1. Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych, wydanie III, PAN, Warszawa, 2001.
2. The Code of Ethics in Science (2012). The Commission on Ethics in Science.. Annex to Resolution No. 10/2012 of the General Assembly of the Polish Academy of Sciences of 13 December 2012, available at: ue.poznan.pl/.../88.%20The%20Code%20of%20Ethics%20i (accessed 04 December 2019).
3. Закон України. О науčnoy i науčno-tekhnicheskoy deyatel'nosti. Zvedeniya Verkhovnoy Rady (VVR), 2016. № 3. st. 25, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (accessed 04 December 2019).

4. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, dnia 30 sierpnia 2018 r. Poz. 1668, available at: <https://www.gov.pl/web/nauka/konstytucja-dla-nauki-2> (accessed 04 December 2019).
5. Kelves D.J. (1998). *The Baltimore Case: A Trial of Politics, Science and Character*, Norton, New York.
6. The Office of Research Integrity, available at: <https://ori.hhs.gov> (accessed 04 December 2019).
7. Jinha, Arif E. (2010). Article 50 million: an estimate of the number of scholarly articles in existence. *Learned Publishing*. Vol. 23. № 3. July, Pp. 258–263.
8. Johnson, Rob. Watkinson, Anthony. Mabe, Michael (2018). *The STM Report. An overview of scientific and scholarly publishing*, available at: https://www.stm-assoc.org/2018_10_04_STM_Report_2018.pdf (accessed 04 December 2019).
9. Facts and figures: publications. The UNESCO Science Report, Towards 2030, available at: <https://en.unesco.org/node/252282> (accessed 04 December 2019).
10. Brainard, Jeffrey. You, Jia. (2018). What a massive database of retracted papers reveals about science publishing's «death penalty». *Science*. Oct. 25, 2018, available at: <https://www.sciencemag.org/news/2018/10/what-massive-database-retracted-papers-reveals-about-science-publishing-s-death-penalty> (accessed 04 December 2019).
11. Grabski, Maciej W. (2009). Uczciwość i wiarygodność nauki. *Praktyka. Nauka*. 2009. № 2. S. 37–59.
12. Junk Science, available at: <https://junkscience.com> (accessed 04 December 2019).
13. Cult cargo // Wikipedia. available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (accessed 04 December 2019).
14. Feynman, Richard P. *Cargo Cult Science*, available at: <http://calteches.library.caltech.edu/51/2/CargoCult.pdf> (accessed 04 December 2019).
15. *Samolotopoklonniki* // Look at me, available at: <http://www.lookatme.ru/flow/obschestvo/obschestvo/99659-samolotopoklonniki> (accessed 04 December 2019).
16. Macdonald, R., Carroll, J. (2006). *Plagiarism: A complex issue requiring a holistic Approach. Assessment and Evaluation in Higher Education*, 2006. No. 31 (2). P. 233–245.
17. Levin V.I. (2014). *Plagiat v rossiyskoy nauke*. *Alma Mater*. № 6, 2014. S. 111–114.
18. Stevenson, Seth, *Adventures in Cheating. A guide to buying term papers online*. *Slate*, available at: http://www.slate.com/articles/life/shopping/2001/12/adventures_in_cheating.html (accessed 04 December 2019).
19. Yorke, Harry (2017). University students could be fined or handed criminal records for plagiarised essays, new proposals suggest. *The Telegraph*. 21 February 2017, available at: <http://www.telegraph.co.uk/education/2017/02/21/university-students-could-fined-handedcriminal-records-plagiarised> (accessed 04 December 2019).

Volodymyr Gorbatenko

Doctor of Political Sciences, Professor, Leading Researcher, Legal Department problems of political science, Institute of State and Law named after V.M. Koretsky NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-2400-954X>
e-mail: stateandlaw@ukr.net

CONCEPTUAL AND CATEGORIAL BASIS OF INTERPRETATION LEGAL POLICY

Abstract

The balance between politics and law is a particular area that requires a concerted effort from the legal and political sciences. In line with this, the urgent issue is to find out the particularities of discourse regarding the interaction between politics and law. The purpose of this study is to identify and identify the characteristic features of the basic concepts and categories by which it is expedient to systematize cross-sectoral knowledge in the political and legal sphere. The concept of political and legal reality is proposed to include such concepts as «legal policy», «legal law», «political law», «political and legal values», «social state».

These concepts are viewed from the following perspective: «legal policy» (the basis of legal legitimation, consolidation and implementation of the political course of the country, the will of official leaders and power structures); «Legal law» (normative legal act, the source of which is the sovereign will of the people and whose task is in accordance with the purpose of law and the nature of social relations); «Political law» (regulatory system aimed at supplementing the formal and legal component of natural law management, regulation of the main political structures); «Political and legal values» (the defining characteristics of the collective and individual consciousness that affect the norms, expectations, standards, which are realized in the relations of people, and also form the new foundations of spiritual, cultural, ideological development); «Social state» (the type of state, the basis of which is the desire to provide every citizen with decent living conditions, social protection, participation in the management of production, and ideally about equal life chances, opportunities for self-realization of the individual). Important for the study of the problems of legal political science are also dichotomous correlations of the categories «monism—pluralism in politics and law», «political will—will in law», «political expediency—legal pragmatism». At the same time, the proposed list is indicative and does not exhaust the possibility of applying other concepts and categories that accompany a rather ambiguous relationship between policy and law.

The study applied descriptive and systematic methods that allowed us to summarize and optimize important information to identify key parameters of development and dynamic changes in political and legal reality. In-depth mastery of certain concepts and categories opens new opportunities for further study of state and legal phenomena. In accordance with the tasks of the legal and political sciences, an important problem of the present is the study of boundary problems of politics and law, for a deep understanding of which should combine the resources of the above sciences. First of all, we are talking about the most significant political and legal problems that arise in the context of global state-social transformations.

Key words: legal policy; legal law; political law; political and legal values; social state

Горбатенко Володимир Павлович

Доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник відділу правових проблем політології, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-2400-954X>
e-mail: stateandlaw@ukr.net

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНА ОСНОВА ОСМИСЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Резюме

Співвідношення політики і права є особливою сферою, що потребує консолідованих зусиль правової і політичної наук. У відповідності з цим актуальною проблемою є з'ясування особливостей дискурсу, що стосується взаємодії політики і права. Метою даного дослідження є визначення і виявлення характерних ознак основних понять і категорій, за допомогою яких доцільно здійснювати систематизацію міжгалузевого знання у політико-правовій сфері. До потенціалу осмислення політико-правової дійсності пропонується віднести такі поняття, як «правова політика», «правовий закон», «політичне право», «політико-правові цінності», «соціальна держава». Доведено, що важливими для дослідження пропонованої проблематики є також дихотомічні співвідношення таких категорій як «монізм—плюралізм у політиці й праві», «політична воля—воля у праві», «політична доцільність—правовий прагматизм». Поглиблене опанування визначених понять і категорій відкриває нові можливості для подальшого дослідження державно-правових явищ. У відповідності із завданнями, які виконують юридична і політична науки, важливою проблемою сучасності є дослідження межових проблем політики і права, для глибокого розуміння яких слід поєднувати ресурси вищезазначених наук. Йдеться насамперед про найбільш суттєві проблеми політико-правового характеру, що постають в умовах глобальних державно-суспільних трансформацій.

Ключові слова: правова політика; правовий закон; політичне право; політико-правові цінності; соціальна держава

Вступ

У дискурсі, що стосується визначення основних параметрів співвідношення політики і права, поступово формується і вдосконалюється специфічна понятійно-категоріальна основа, що підтверджує необхідність систематизації міжгалузевого знання. До потенціалу осмислення політико-правової дійсності, поряд з родовими поняттями «політика» і «право», слід віднести такі поняття, як «правова політика», «правовий закон», «політичне право», «політико-правові цінності», «соціальна держава». Важливими для дослідження цієї проблематики є також дихотомічні співвідношення таких категорій як «монізм—плюралізм у політиці й праві», «політична воля—воля у праві», «політична доцільність—правовий прагматизм». Одразу зазначимо, що пропонований перелік є орієнтовним і не вичерпує можливість застосування інших понять та категорій, що супроводжують досить неоднозначне співвідношення політики і права.

Методи дослідження

У процесі дослідження застосовано описовий і системний методи, що дозволили узагальнити й оптимізувати важливу інформацію для виявлення ключових параметрів розвитку і динамічних змін політико-правової дійсності.

Результати

Правова політика. Необхідність цілеспрямованого вироблення загальнонаціональної програми розвитку державності потребує визначення основних параметрів і пріоритетів правової політики, що слугує основою юридичної легітимзації, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі офіційних лідерів і владних структур. Спроби здійснювати ту чи іншу політику без правового забезпечення, як правило, приречені на поразку. Правова політика «втілює в собі різні політичні поняття й дозволяє виробити ту чи іншу практику використання різноманітних методів у пізнанні правової дійсності в рамках тієї чи іншої методології» [1, с. 177].

Основоположними принципами правової політики є соціальна обумовленість, наукова обґрунтованість, стійкість і передбачуваність, легітимність, демократичний характер, гуманність і моральні начала, справедливість, гласність, поєднання інтересів особистості й держави, пріоритетність прав людини, відповідність міжнародним стандартам. На думку О. Минькович-Слободяник, до ключових теоретичних аспектів розуміння правової політики можна віднести: «1) трактування політики як генетичної основи правової політики; 2) розуміння права як підґрунтя, необхідного для функціонування й існування правової політики; 3) взаємопроникнення права і політики, їх поєднання в такому феномені, як правова політика, тобто усвідомлення політичного змісту права і правової основи політики» [2, с. 6]. До основних пріоритетів розвитку правової політики й застосування її в державотворенні належать: формування основ правової держави і громадянського суспільства; вдосконалення законодавства і практики його застосування; створення надійної політико-правової бази здійснюваних реформ; боротьба зі злочинністю, вироблення антикорупційних заходів; подолання правового нігілізму, виховання законслухняної особистості.

Правовий закон. Як відомо, закони за своїм змістом і значенням можуть бути прогресивними і відсталими, логічно вмотивованими і суперечливими, справедливими і несправедливими, адекватними і неадекватними волі народу та сутності права. Відповідно утвердження правового закону пов'язано з потребою поглибленого дослідження законотворчої і правотворчої складових українського державотворення, насамперед у зв'язку з тим, що «останнім часом намітилася тенденція зниження якості прийнятих законів, а саме їх неузгодженість, суперечливість, і, як наслідок цього, обмежений період дії закону, численні зміни та доповнення, що вносяться до закону, що, в кінцевому підсумку, призводить до неефективності, підриває принцип верховенства закону» [3, с. 7–8].

За визначенням А. В. Грищенко, правовий закон — «нормативно-правовий акт, спрямований на реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, джерелом походження якого є суверенна воля народу, тожона за своєю суттю та своїм змістом гуманістичним ідеям та загальнолюдським цінностям, а метою регулювання — забезпечення існування громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави та досягнення верховенства права» [4, с. 6]. Зміст зазначеного визначення засвідчує, що створення правового закону залежить від рівня політичної і правової культури в суспільстві та від їх реального взаємовпливу, а також від ситуації, що об'єктивно складається в тих чи інших умовах. Це означає, що правовий закон має відповідати природі суспільних відносин, завданням політичного розвитку. В протилежному випадку може виникнути небезпечна ситуація, за якої правове регулювання виявляється нездатним забезпечувати правові очікування, «створює надлишок правового регулювання, а на додачу ще й вимагає беззастережного виконання всіх «приписів», і формує тим самим механічне, тоталітарне суспільство» [5, с. 396]. Отже, завдання закону полягає у відповідності призначенню права, яке, в свою чергу, має пристосовуватись до суспільних відносин.

З утвердженням правових законів значною мірою пов'язане досягнення політичної стабільності й консолідації суспільства.

Політичне право. Формування праворозуміння значною мірою пов'язане з концепцією «політичного права». Серед сучасних юристів і політологів на пострадянському просторі до поняття «політичне право» звертаються чимало науковців, зокрема І. Кресіна, В. Шпак, Л. Яровенко, О. Костенко, П. Баранов, А. Ковлер, М. Матузов, М. Мізулін, погляди яких є важливим ідейно-теоретичним підґрунтям правової політології. У процесі наукового дискурсу постають різні аспекти розуміння політичного права.

А. Ковлер «переконливо аргументує наявність «політичного права», по-перше, можливістю «старіння» деяких норм конституційного права й неможливістю (чи недоцільністю) їх оперативного вдосконалення; по-друге, впливом на «реальну» Конституцію політичних традицій і звичаїв, які потребують вивчення та упорядкування не лише політичною наукою, а й політичним правом з його власними методами дослідження; по-третє, досвідом країн із неписаними конституціями (передовсім Великої Британії), в яких статусне право, що регламентує політичну діяльність, є фактично парламентським правом» [6].

О. Костенко описує концепцію політичного права з точки зору соціального натуралізму й відповідно зазначає, що здійснення управління в державі на за допомогою політичного права дозволить гармонізувати відносини між державою і суспільством. На його думку, політичне право «можна визначити як норми, яких слід дотримуватися в політиці, щоб при управлінні суспільним життям за допомогою влади не порушувати закони соціальної природи, тобто щоб у політиці не проявлялось чиясь свавілля». Вчений вважає, що політика має бути врегульована конституцією, яка становить собою «Основной закон політичного права, що визначає правовий статус держави і правовий статус громадянина в політичних відносинах» [7, с. 165].

Узагальнюючи різні наукові підходи, слід зазначити, що під політичним правом вчені розуміють: 1) сукупність політико-правових норм, які відображають і регулюють колективне й індивідуальне життя людей — їх інтереси, цілі, ідеали, переконання; 2) своєрідний засіб доповнення формально-юридичної складової управління природно-правовою, що дозволяє його тлумачити «як право суспільних змін, як право динамічне, де постійно присутня ситуація вибору і плюралізм мислення, прийняття рішень і діяльності» [8]. 3) галузь права, що визначає компетенцію, форми діяльності органів політичного характеру, механізми прийняття ними рішень, а також включає регулювання, яке стосується основних політичних структур і системи суспільних цінностей й накладає обмеження на політичну владу [9]; 4) важливий сегмент управління державою й суспільством, що дозволяє регулювати діяльність і порядок функціонування політичних партій, скеровувати виборчий процес, узгоджувати соціальні інтереси, вирішувати інші питання, які не можуть обмежуватися вивченням у рамках адміністративного і конституційного права.

Розглядаючи політичне право, можна погодитись із канадським дослідником Г. Тарді, який зазначає, що застосування його потенціалу є «відображенням зростаючої легалізації політики і публічного адміністрування в епоху домінування письмових конституцій» [10]. А отже поява у науковому дискурсі політичного права, його оформлення у самостійний напрям досліджень є свідченням всезростаючої єдності політики і права.

Соціальна держава. До усвідомлення сутнісних характеристик соціальної держави дослідників спонукає насамперед потреба наповнення політико-правового реформування держави й суспільства соціальним змістом. При цьому, варто зауважити, що концепція соціальної держави принципово відрізняється як від традиційних ліберальних, що заперечують втручання держави у сферу розподілу доходів, в економіку і культуру, так і від зрівняльних ідей, в основі яких лежить прагнення досягти загального добробуту переважно за рахунок перерозподілу матеріальних та інших благ. Перехід до держави зазначеного типу можливий лише за умови розробки

системної стратегії реформ, пов'язаних з розвитком ринкового господарства, громадянського суспільства, правової держави.

Надзвичайно важливою політико-правовою проблемою є обґрунтування принципів, на які має орієнтуватись соціальна держава. Оскільки ідея держави означеного типу постала як необхідність подолання відчуження від неї особистості й суспільства, нагальною проблемою є неухильне слідування принципам її побудови й діяльності. До таких принципів, на думку В. Мілецького, належать: «відкритість державної влади, її демократизм і лібералізм, прихильність до громадянського миру і соціальної згоди, соціальної справедливості і солідаризму, нарешті, здійснення адресного соціального захисту населення через гарантоване соціальне забезпечення, стабільні соціальні виплати та багато іншого». Слідування названим принципам зумовлює «виникнення нової якості самої державної влади і політичних інститутів, які від відносин панування й підпорядкування з громадянами переходять до солідарних відносин на основі консенсусу інтересів, рівноправного соціального контракту і справжнього партнерства» [11, с. 96].

До найважливіших принципів підтримання гармонійних відносин між громадянами і державою, які сприяють наповненню функціонування державного механізму соціальним змістом, також належать принципи солідарності й субсидарності. Солідарність передбачає єдність та цілеспрямоване об'єднання різних груп і верств суспільства довкола основних визначених державою цілей і цінностей, як поточних, так і на довгострокову перспективу. Ідея солідарності ґрунтується на допомозі сильніших слабшим, на взаємній підтримці і взаємних обов'язках громадян перед державою та один перед одним. Принцип субсидарності отримав розгорнуте обґрунтування у соціальному вченні католицької церкви і набув соціально-державного змісту у практиці державного будівництва ФРН та ін. розвинених країн Заходу. Субсидарність є принципом організації і діяльності держави та інших інститутів, згідно з яким вищі ешелони управління виконують лише ті завдання, які виявляються не під силу нижчим за рангом органам і зобов'язуються допомагати останнім у підтриманні їхньої самостійності та власної відповідальності. Ініційована державою субсидарність сприяє подоланню споживацької психології у громадян та їхніх об'єднань, функціонального перевантаження держави, неконтрольованого розростання бюрократії, а також стимулює групову та особисту ініціативу населення.

Окрім вищезазнаного, необхідно зважати й на те, що соціальна держава у кожній країні формується, виходячи із специфіки національних, історичних, соціально-політичних, географічних умов та традицій співіснування в межах конкретного суспільства. Відповідно до цього правовій політології слід зосередитись на створенні моделі, яка дозволить знайти соціуму власний, оптимальний шлях до соціальної держави. Основу такої моделі, на нашу думку, мають становити: центристська політика з орієнтацією на соціальний компроміс; конституційний обов'язок усіх владних структур підпорядковувати свою діяльність загальнодержавному інтересу, задоволенню соціальних потреб населення, підтриманню в суспільстві спокою, соціального миру; створення умов для вільного і всебічного розвитку особистості, реалізація її законних інтересів у єдності з інтересами суспільства; опрацювання ефективного інструментарію соціально орієнтованої політики держави, що включає систему правових, організаційних, планових і фінансово-економічних важелів та механізмів, здатних забезпечувати соціальні права і прожитковий мінімум кожному громадянину.

Політико-правові цінності. Будь-яке суспільство зберігає свою цілісність завдяки інтегруючій ролі цінностей, які не лише потребують обґрунтування, а й самі визначають норми, очікування, стандарти, що реалізуються у взаєминах людей, а також формують нові основи духовного, культурного, ідеологічного розвитку. Саме цінності «у найбільш складні періоди якісних змін у державі стають тими системовизначальними факторами, що формують зміст, умови, темпи, способи прогресивного розвитку суспільства» [12, с. 4]. Досвід демократичних країн доводить, що працюючу модель політико-правової системи неможливо створити лише інстру-

ментальними засобами. Її необхідно творити через залучення потенціалу базових цінностей, до яких, зокрема, можна віднести такі цінності, як рівність, справедливість, відповідальність.

Негативним явищем, пов'язаним із проблемою забезпечення рівності як політико-правової цінності в сучасній Україні, є криза розподілу. Порушивши принципи, на яких базується соціальний контракт між правлячою елітою і населенням, українська влада довела до небезпечної межі соціокультурний розкол суспільства. В умовах здійснення реформ такий розкол виникає об'єктивно і так чи інакше веде до протистояння соціальних груп з високими можливостями та доходами і тими, хто опиняється на протилежному полюсі. Однак в Україні це протистояння має не тільки економічний характер, воно стало політико-культурним параметром модернізації. Витоки такого стану розвитку суспільства слід шукати не в об'єктивному характері швидкого вдосконалення суспільства, а в суб'єктивно створених умовах домінування несправедливості й порушенні існуючих критеріїв соціальної справедливості.

Проблема подолання кризи розподілу, що означає забезпечення допустимої політико-правової межі соціальної рівності, в Україні може бути вирішена за умови забезпечення таких напрямів суспільно-політичного розвитку, як: 1) розвиток малого підприємництва, формування середнього класу; розв'язання проблеми власності з урахуванням соціальної справедливості, відповідної вимогам і потребам більшості суспільства; 2) створення в суспільстві ситуації рівності у забезпеченні основних прав та обов'язків, а також допущення соціальної і економічної нерівності на основі справедливості, яка дає можливість надання компенсаційних переваг для кожної людини й, зокрема, для менш забезпечених членів суспільства; досягнення рівності і відкритості доступу до владно значущих відповідальних посад на основі конкурентного відбору; 3) подолання лицемірства представників влади, пов'язаного з намаганнями приховати опікування виключно власним добробутом за гучними заявами про їхнє прагнення до забезпечення народного добробуту, а також цинізму населення, пов'язаного з поступовою втратою значимості моральних норм та ідеалів.

Справедливість позначає наявність у соціальному світі правових засад і виражає його правильність, імперативність та необхідність. Виходячи з цього, діяти по-справедливості означає діяти правомірно, відповідно до загальних вимог права. Для українського суспільства у ментально-психологічному плані справедливість є цінністю традиційною, поряд з такими визначальними критеріями суспільних орієнтацій, як поміркованість, совість, рівність, відповідальність, соціальна злагода, чесність, толерантність, порядність тощо. Спираючись на сформовані в суспільних науках підходи, із сучасної політико-правової точки зору, справедливість може бути визначена як: внутрішня властивість і якість права; нормативне поняття моралі, що відіграє значну роль у соціально-політичній і правовій свідомості людей; соціальна цінність, захищати й культивувати яку в умовах демократичного розвитку покликана вся система політики і права. «Первинним предметом справедливості, — зазначає Джон Ролз, — є основна структура суспільства, чи, точніше, спосіб, у який чільні соціальні інституції розподіляють фундаментальні права та обов'язки й визначають розподіл переваг від соціальної співпраці» [13, с. 31].

Однією із складових успіху реформ має стати особиста відповідальність суб'єктів її реалізації як необхідна визначальна ознака розвитку соціуму на початку ХХІ ст., що вкладається у тезу, сформульовану відомим філософом права Полем Рікером: «Ви відповідальні за те, що спричинили ваші дії, але ви також відповідальні за інше — за те, що це робилося за вашим дорученням або під вашим наглядом, а в деяких випадках ви відповідальні й за те, що робилося і поза межами вашої відповідальності» [14, с. 42–43]. Отже, сьогодні нам необхідно включити потенціал відповідальності як політико-правової цінності, що передбачає: 1) створення дієвих механізмів притягнення вищих посадових осіб до персональної відповідальності; 2) налагодження постійного зв'язку інститутів державної влади із суспільством. На особливу увагу заслуговує висновок С. Балана: «Застосування інститутів конституційно-правової та політичної

відповідальності можливе лише за умов демократичного політичного режиму, коли реалізується принцип легітимності державної влади та існує достатній вплив правової та політичної культури громадян, необхідний для усвідомлення ними основних цінностей демократії» [15, с. 17].

Монізм — плюралізм у політиці й праві. Досить складним співвідношенням, що не вписується в традиційні дослідження, є дихотомічне поєднання категорій «монізм» і «плюралізм». Оскільки воно становить собою важко вловиму прикмету політико-правового розвитку, за своєю сутністю воно тяжіє до визначальних проблем правової політології. Йдеться насамперед про необхідність досягнення єдності суспільства й держави, уникнувши соціально небезпечних крайнощів. Привертаючи увагу до означеної проблематики, М. Остапенко зазначає: «Загальні реалії сучасності зумовлені відмовою від монізму в методології науки та існуючій практиці. Водночас спостерігається панування двох небезпечних тенденцій: з одного боку, це процес глобалізації, що супроводжується уніфікацією, стиранням відмінностей, стандартизацією стилю і способу життя. Нині можна виявити наслідки моністичних проявів у спробах побудови єдиної системи соціального і політичного буття. З іншого боку, посилюються процеси суспільної дезінтеграції, атомізації, що спричиняють втрату необхідних соціальних зв'язків та кризи соціальної, політичної цілісності та національної ідентичності» [16, с. 5].

Монізм у політиці й праві правова політологія розглядає як ідейно-регулятивний принцип, що сприймає всю багатогранність світу на основі лише одного з принципів політико-правових знань і розуміння буття. Згідно з цим принципом життя суспільства у своїй основі повинне мати єдиний орієнтир, а підпорядкованість влади єдиному центру розглядається як суттєвий чинник забезпечення соціального порядку.

Необхідність осмислення явища монізму на сучасній основі пов'язана з тим, що значна частина дослідників продовжують пов'язувати його лише з тоталітарними політико-правовими системами, що прагнуть до тотального контролю над життям суспільства в цілому і кожної людини зокрема. Реалії нашого часу переконливо засвідчують, що монізм залишається характерною ознакою розвитку країн з незавершеними демократичними перетвореннями. Для нього, зокрема, характерні такі основні риси: спрямування всіх суспільних ресурсів на досягнення в майбутньому якоїсь ефемерної універсальної мети; нетерпимість до альтернативних поглядів, позицій та аргументів опонентів, фанатизм у відстоюванні уніфікованих позицій і принципів; міфологізація моноідеології з наданням їй містично-релігійного характеру; ідентифікація індивідуальних і колективних цілей; нетерпимість до протилежних або несхожих з даною політико-правовою системою варіантів суспільно-політичного розвитку і закритість цієї системи.

У сучасному політико-правовому розвитку монізму протистоїть плюралізм із властивим йому утвердженням однієї з істин демократичного розвитку, яка ґрунтується на принципі, що людське суспільство занадто різноманітне для єдності моністичного типу. Плюралізм є основоположним принципом людського співжиття, що передбачає різноманітність поглядів, підходів, позицій, концепцій у політичній і правовій діяльності. Плюралізм — один із найважливіших критеріїв демократизму та гуманізму в розвитку суспільства й держави, несумісний з одержавленням соціального, політичного і правового життя, монополізацією та централізацією влади і управління. Правова політологія виходить з того, що характерними ознаками розвинутих форм державності та громадянського суспільства є багатоваріантність, вибір, альтернативність, свобода. В економічній політиці формою вияву плюралізму є багатоманітність форм власності й правових норм її організації. У соціальній політиці — багатоманітність соціальних інтересів і відповідна стратифікація суспільства. У культурно-духовній сфері — це свобода дискусій, гласність, різноманітність поглядів і думок.

Політико-правовий плюралізм означає закономірний наслідок конституційно визначених прав і свобод людини та громадянина, таких як свобода думки і слова, світогляду і віросповідання, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, на участь в управлінні державними справами. Суттєвими характеристиками плюралізму в політико-правовому

розвитку є багатопартійність, різноманітність політичних рухів, виборчих об'єднань, профспілок, громад, організацій. Разом з тим утвердження плюралізму як демократичного принципу забороняє утворення і діяльність політичних партій та інших громадських об'єднань, мета і дії яких спрямовані на насильницьку зміну основ конституційного ладу, порушення цілісності й національної безпеки держави, утворення збройних формувань, розпалювання соціальної, расової, національної і релігійної ворожнечі.

Політична воля—воля у праві. У контексті політико-правових досліджень особливе значення має з'ясування наступних проблем, так чи інакше пов'язаних із особливою роллю політичної волі в державотворчому процесі: прийняття суб'єктами політичного процесу дійових рішень, спрямованих на вдосконалення політичної системи, налагодження владно-суспільних комунікацій, модернізацію держави і громадянського суспільства; виявлення залежності вольових зусиль суб'єкта політики від політичних традицій, політичної культури, типу політичного режиму, розгортання політичної ситуації; подолання спотворених проявів політичної волі (макіавеллізму, волюнтаризму, нігілізму); осмислення зв'язку політичної волі зі свободою та незалежністю держави, формуванням нації та іншими чинниками, що спонукають людину (насамперед лідера, державного діяча) до глибоко усвідомлених самостійних дій: з'ясування об'єктивних та суб'єктивних детермінантів послідовної реалізації поставлених цілей і завдань у сфері політичного життя; визначення мотиваційних чинників реалізації політичної волі (політичних цінностей, рівня розвитку суспільної й індивідуальної свідомості, управлінської культури, соціальних норм і правил поведінки; аналіз сутності політичного лідерства та його вольових аспектів у демократичних і авторитарних державах.

Воля у праві означає: а) волевиявлення учасників суспільних відносин, які, будучи врегульовані правом, набувають форми правовідносин; б) важливий елемент, що визначає сутність даного типу права як фіксації закріплених чи санкціонованих державою вольових зусиль пачивних сил і народних мас, відображених у конституції, законах, юридичних нормах. Основними детермінантами вольового процесу в праві є: потреба (органічна, інтелектуальна, уявна), що спонукає суб'єкта правовідносин до зміни певної ситуації, дає поштовх необхідній для цього активності; інтерес (особистий, груповий, суспільний, державний) як об'єкт, необхідність реалізації усвідомлених потреб; установка—стан готовності суб'єкта до дії, джерело його активності, що утворюється з факторів потреби і ситуації; мотивація—регулятор людської життєдіяльності, що підтримує, змінює, блокує психічну поведінку суб'єкта.

Взаємопов'язаними складовими вольового процесу, з погляду права, виступають постановка мети (елемент психічної регуляції суб'єкта права) та її досягнення (одержання необхідного правового результату). Воля суб'єкта права реалізується у процесі подолання можливих труднощів, пов'язаних з потребою аналізу суспільно-політичної ситуації, з необхідністю корекції самої мети, боротьбою і протистоянням, що виникають під час її здійснення. Важливим різновидом безпосереднього втілення волі у праві є волездатність—юридично усвідомлена спроможність суб'єкта правильно спрямовувати свою поведінку (у кримінальному праві пов'язана з поняттями неосудності й афекту, в цивільному—з деліктною відповідальністю тощо).

Особливе місце належить державній волі. Остання—це детермінований загальнонародними інтересами суб'єктивно-регулятивний процес, пов'язаний із прагненням панівних сил чи всього суспільства надати своїм цілям та інтересам загальнообов'язкового характеру за допомогою владних розпоряджень та сили державного примусу. Даний різновид волі реалізується у вигляді системи юридичних норм, однак не завжди й не всі норми права є відображенням чи втіленням цієї волі, що пов'язане з різноманітними обставинами (політичним протистоянням у суспільстві, недосконалістю нормотворчого процесу, соціальними потрясіннями тощо). Державна воля розглядається здебільшого з двох основних позицій: 1) як воля, піднесена до рівня закону, що є визнанням державно-вольової сутності права, його нормативної ролі, гарантованої примусом держави; 2) у правовідносинах, вольовий характер яких означає, поряд

з обумовленістю державною волею, нерозривний зв'язок з волею і свідомістю людей, з їхньою здатністю реагувати на впливи права.

Політична доцільність — правовий прагматизм. Пропонована дихотомія розглядається як пара не протилежних, а радше контраверсійних сутностей. Кожна із цих категорій у практичному сенсі здатна зумовити як позитивні, так і негативні наслідки. Дуалістичну природу політичної доцільності підтверджують фахівці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: «Загальновідомим є твердження про те, що політика не повинна впливати на право, а політична діяльність має бути підпорядкована праву. Разом з тим під час розбудови демократичної, правової держави виникають ситуації, які потребують швидкого реагування заради подолання соціальних конфліктів та протиріч, збереження громадянського миру, встановлення справедливості й рівноваги у суспільстві. Саме в таких випадках може реалізовуватися принцип «політичної доцільності». Застосування даного принципу, з одного боку, дозволяє вирішити складні соціально-політичні протиріччя за відсутності необхідних правових норм, а з другого боку, політична вмотивованість рішень без належного правового обґрунтування має сприйматися як виняток, доречний лише у суспільно важливих кризових обставинах» [17, с. 20–21].

Стихийне застосування політичної доцільності може зумовити надмірний суб'єктивізм в ухваленні політичних рішень, ігнорування чинних правових норм, забезпечення інтересів лише частини політичного класу й суспільства. У позитивній, чітко визначеній версії політична доцільність передбачає професіоналізм суб'єктів, які до неї вдаються, попередні консультації представників різних політичних сил, діалог влади з громадянським суспільством, належне правове оформлення. Політична доцільність не повинна здійснюватися на постійній основі. Її слід реалізовувати лише як тимчасовий механізм відновлення в суспільстві справедливості, законності, ліквідації прогалин, що виникають в умовах суспільних трансформацій, кризових явищ, конфліктних ситуацій. Значну роль у досягненні ефекту від застосування принципу політичної доцільності відіграє інституційна відповідальність і готовність державних органів щодо прийняття й реалізації суспільно значимих рішень.

Опозиційне до «політичної доцільності» поняття «правовий прагматизм» у своєму крайньому вираженні означає засіб досягнення практичної користі незалежно від об'єктивної реальності. Його теоретичне обґрунтування було започатковане у США в кінці 19 ст. (Ч. С. Пірс, згодом У. Джемс, Дж. Дьюї, Ф. К. С. Шиллер, Дж. Г. Мід). Правовий прагматизм вважає правове мислення фактором пристосування суб'єкта до правового середовища з метою успішної діяльності й досягнення суб'єктивних інтересів.

Доцільність правового прагматизму в сучасних умовах пов'язується з такими важливими принципами людської діяльності: потреба в практичних діях, матеріальний інтерес, вирішальна роль волі у забезпеченні правового розвитку, раціоналізація та обґрунтованість законотворення, підвищення ефективності державно-управлінських рішень. Правова політологія до осмислення ролі правового прагматизму підходить діалектично. Його позитивний характер полягає в тому, що він дозволяє розкрити потенціал правової діяльності, утвердити якості діловитості, практицизму, активності та ініціативності суб'єктів права. Негативні риси виявляються в абсолютизації суб'єктивного начала, раціоналізму, ігноруванні чинників об'єктивності, соціальної обумовленості правової діяльності, утвердженні волюнтаризму, вузького практицизму, бездуховності, дегуманізації, аморальності тощо.

Висновки

Таким чином, поглиблене опанування вищезазначених понять і категорій суттєво розширює параметри дослідження державно-правових явищ. Слід зважати на те, що юридична наука контролює переважно статичні соціальні сутності, нормативно-правове забезпечення державної діяльності. Натомість політологія звертається до вивчення соціальної динаміки, що включає не лише об'єктивні, а й суб'єктивні чинники (зразки поведінки, мотивацію діяльності, соці-

альні стереотипи, установки свідомості, національну ідентичність й регіональні ідентичності, групові й індивідуальні уявлення та ін.). У відповідності із завданнями, які виконують юридична і політична науки, важливою проблемою сучасності є дослідження межових проблем політики і права, для глибокого розуміння яких слід поєднувати ресурси вищезазначених наук. Йдеться насамперед про найбільш суттєві проблеми політико-правового характеру, що постають в умовах глобальних державно-суспільних трансформацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Субочев В. В. О концепции правовой политики. Правовая политика и правовая жизнь. 2005. № 1. С. 177–187.
2. Минькович-Слободяник О. В. Правова політика: стратегічні пріоритети і напрями вдосконалення: монографія. Київ: Логос, 2012. 196 с.
3. Дутка Г. І. Критерії правового закону. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Випуск 2 (5). С. 7–16.
4. Грищенко А. В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 20 с.
5. Варданянц Г. К. Социологическая теория права: монография. Москва: Академический Проект, 2007. 439 с.
6. Древаль Ю., Тодика Ю. Формування парламентського права у процесі державотворення. Віче. № 7, квітень 2006. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/183/> (дата звернення — 17.08.2019).
7. Костенко А. Н. Концепция политического права с позиции социального натурализма. Трансформація політики в право: різні традиції та досвід: Матеріали міжнародної наукової конференції / За редакцією академіка НАН України, академіка АПРН України В. Я. Тація. Харків: Право, 2006. С. 163–169.
8. Мизулин М. Ю. Политология права: исходные основания и принципы. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Mizulin_pravo.pdf (дата звернення — 10.06.2019).
9. Banaszak B., Preisner A., Wprowadzenie do prawa konstytucyjnego. URL: <http://bibliotekacyfrowa.pl/Content/24606/014.pdf> (дата звернення — 20.08.2019).
10. Tardi G. Law of democratic governance / reviewed by Yu Xingzhong. Toronto: Carswell, 2004. URL: <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/subpages/reviews/tardi0905.htm> (дата звернення — 10.05.2019).
11. Милецкий В. П. Российская модернизация: Предпосылки и перспективы эволюции социального государства. Санкт-Петербург: Издательство СПб. ун-та, 1997. 125 с.
12. Денисенко В. М., Климончук В. Й. Аксиологія динаміки політичних процесів. — Львів: Простір-М, 2005. 246 с.
13. Ролз, Джон. Теорія справедливості. Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
14. Рікер, Поль. Право і справедливість. Пер. із франц. Київ: Дух і Літера, 2002. 216 с.
15. Балан С. В. Співвідношення політичної та конституційно-правової відповідальності у здійсненні державної влади: Автореф. дис.... канд. політ. наук. — Київ, 2007. 20 с.
16. Остапенко М. А. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 350 с.
17. Мануйлов Є. М., Калиновський Ю. Ю. Вплив «політичної доцільності» на буття правових норм та цінностей у сучасному вітчизняному державотворенні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2018. № 1 (36). С. 20–32.

REFERENCES:

1. Subochev V. V. O kontseptsii pravovoj politiki. Pravovaja politika i pravovaja zhyzn. 2005. № 1. S. 177–187.
2. Mynkovych-Slobodianyuk O. V. Pravova polityka: stratehichni priorytety i napriamy vdoskonalennia: monohrafiia. Kyiv: Lohos, 2012. 196 s.
3. Dutka H. I. Kryterii pravovoho zakonu. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2014. Vypusk 2 (5). S. 7–16.
4. Hryshchenko A. V. Pravovyi zakon: pytannia teorii ta praktyky v Ukraini. Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2002. 20 s.
5. Vardaniants H. K. Sotsyolohicheskaja teoriya prava: monohrafiia. Moskva: Akademicheskij Proekt, 2007. 439 s.
6. Dreval Yu., Todyka Yu. Formuvannia parlamentskoho prava u protsesi derzhavotvorennia. Viche. № 7, kviten 2006. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/183/> (data zvernennia—17.08.2019).
7. Kostenko A. N. Kontseptsija politicheskoho prava s pozitsii sotsialnoho naturalizma. Transformatsija polityky v pravo: rizni tradytzii ta dosvid: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii / Za redaktsiieiu akademika NAN Ukrainy, akademika APrN Ukrainy V. Ya. Tatsiia. Kharkiv: Pravo, 2006. S. 163—169.
8. Myzulyn M. Yu. Politolohija prava: iskhodnyje osnovanija i printsypy. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Mizulin_pravo.pdf (data zvernennia—10.06.2019).
9. Banaszak B., Preisner A., Wprowadzenie do prawa konstytucyjnego. URL: <http://bibliotekacyfrowa.pl/Content/24606/014.pdf> (data zvernennia—20.08.2019).
10. Tardi G. Law of democratic governance / reviewed by Yu Xingzhong. Toronto: Carswell, 2004. URL: <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/subpages/reviews/tardi0905.htm> (data zvernennia—10.05.2019).
11. Miletskij V. P. Rossijskaja modernizatsija: Predposylki i perspektivy evoliutsii sotsialnoho hosudarstva. Sankt-Peterburh: Izdatelstvo S.-Peterburhskoho universiteta, 1997. 125 s.
12. Denysenko V. M., Klymonchuk V. Y. Aksiolohiia dynamiky politychnykh protsesiv.—Lviv: Prostir-M, 2005. 246 s.
13. Rolz, Dzhon. Teoriia spravedlyvosti. Per. z anhl. O. Mokrovolskoho. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2001. 822 s.
14. Riker, Pol. Pravo i spravedlyvist. Per. iz frants. Kyiv: Dukh i Litera, 2002. 216 s.
15. Balan S. V. Spivvidnoshennia politychnoi ta konstytutsiino-pravovoi vidpovidalnosti u zdiisnenni derzhavnoi vlady: Avtoref. dys.... kand. polit. nauk.—K., 2007. 20 s.
16. Ostapenko M. A. Politychnyi pliuralizm: nestabilnist demokratii ta poshuky sotsialnoi rivnovahy: monohrafiia. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Draghomanova, 2013. 350 s.
17. Manujlov Je. M., Kalynovskij Ju. Ju. Vplyv «politychnoi docilnosti» na buttja pravovykh norm ta cinnostej u suchasnomu vitchyznanomu derzhavotvorenni. Visnyk Nacional'nogho universytetu «Jurydychna akademija Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho». 2018. # 1 (36). S. 20–32.

Стаття надійшла в редакцію 31.03.19

© Горбатенко В. П., 2019

Nataliia Perepelytsia

Assistant at the Department of Politology, Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-2889-3990>

e-mail: n.perepelytsia.n@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF THE POLITICAL VIEWS OF FRANCIS FUKUYAMA

Abstract

American political scientist, philosopher, political economist Francis Fukuyama became known in the late twentieth century for his geopolitical theory of the end of history. Fukuyama still adheres to the «end of history» concept. However, some of his political views have undergone significant changes.

The main purpose is to analyze what led to the formation of geopolitical views of Francis Fukuyama, to trace the content of his geopolitical concept, to find out the theoretical component of this concept. The goal is also to track the change in Francis Fukuyama's views, namely his departure from neo-conservatism, which has resonated in political circles in recent years.

The following methods were used in the article: structural-functional method, institutional method, comparative method and system method.

The article shed light on the concept that sought to envision the development of the post-World War II world, which recognized the West's superiority to other countries and the total spread of liberal democracy, its essence and basic tenets.

It has also been found that Francis Fukuyama's geopolitical views have evolved and changed over the course of twenty years. In the course of the evolution of his views, Fukuyama abandoned the idea of the spread of democracy and state-building, of Western unilateralism; changed the emphasis on the causes of the inevitability of the «end of history»; reviewed the interconnection of economics, politics and culture.

Key words: geopolitics; evolution; concept; Fukuyama; end of history; liberal democracy

Перепелиця Наталія Олегівна

Асистент кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-2889-3990>
e-mail: n.perepelytsia.n@gmail.com

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ФРЕНСІСА ФУКУЯМИ

Резюме

Американський політолог, філософ, політичний економіст Френсіс Фукуяма наприкінці ХХ століття став відомий своєю геополітичною теорією про кінець історії. Фукуяма як і раніше дотримується концепції «кінця історії». Втім, деякі його політичні погляди зазнали значних змін.

Основною метою є проаналізувати, що обумовило формуванню геополітичних поглядів Френсіса Фукуями, прослідкувати зміст його геополітичної концепції, з'ясувати теоретичну складову даної концепції. Також, мета полягає у простеженні зміни поглядів Френсіса Фукуями, а саме його відхід від неоконсерватизму, який останніми роками викликав резонанс у політологічних колах.

В даній роботі було використано наступні методи: структурно-функціональний метод, інституціональний метод, компаративний метод і системний метод.

В статті висвітлено, що слугувало виникненню концепції, яка була спробою передбачити розвиток світу після Другої світової війни, яка визнавала зверхність Заходу над іншими країнами та тотальне розповсюдження ліберальної демократії, її сутність та основні постулати.

Також було встановлено, що геополітичні погляди Френсіса Фукуями еволюціонували та змінювались протягом двадцяти років. В ході еволюції своїх поглядів Фукуяма відмовився від ідеї поширення демократії і державного будівництва, західного унілатералізму; змінив акценти в причинах неминучості «кінця історії»; переглянув взаємозв'язок економіки, політики і культури.

Ключові слова: геополітика; еволюція; концепція; Фукуяма; кінець історії; ліберальна демократія

Introduction

Geopolitics is a conceptual view of the policy of a state or group of states, based on the justification of their foreign and domestic political actions, the state and evolution of economic, political and social systems of society by the influence of geographical factors. Geopolitics is interdisciplinary in nature and serves as one of the theoretical underpinnings of state policy both within society and in the international arena.

The civilization of the 21st century is characterized by a high dynamic of political, economic, global, social, and cultural processes, which have caused fundamental geopolitical changes on the political map of the world and that has contributed to the formation of new tendencies and prospects of social development.

The relevance of this article is that the political processes taking place in the modern world require detailed study and description to further predict the development of the vector of international sociopolitical relations. The choice of this research topic is due to the considerable interest in a possible future world order.

Among Western scholars who interpret the geopolitical transformational features of the world and use them as a methodology, one should distinguish L. Aron, Z. Brzezinski, G. Kissinger, D. Mining, S. Dalby, J. Attali, K. Santoro, and M. McFaul. J. Tiriar, I. Lacoste; S. Huntington, J. Sores, and others. The high theoretical and practical level of geopolitical research is demonstrated by such Russian scientists as S. Biryukov, K. Gadzhiev, Y. Gladky, V. Dergachov, O. Dugin, V. Kalyuzhny, S. Kulagin, S. Luzianin, N. Narochnitska, G. Nuryshev, V. Pantin, P. Rukavitsyn and several others. The methodological aspect of geopolitics in scientific research is revealed in the writings of domestic scientists—O. Belorus, O. Voloshin, O. Galushko, A. Galchinsky, M. Hnatyuk, M. Dnestryansky, M. Doroshko, R. Zhagozh, A. Kudryachenko, Zh. Panchenko, G. Perepelytsia, G. Rudogo, F. Rudych, V. Stafyichuk, Y. Shmalenko, and others.

Methods

The following research methods were used in the work: structural and functional method (in the analysis of features of Frances Fukuyama's political concept); the institutional method (in identifying the peculiarities of Fukuyama's views on the public administration system); comparative method (in analyzing differences in Fukuyama's views on the future of liberal democracy); systematic method (when explaining the role and place of Francis Fukuyama in modern political science).

Results

Changing times brings with it a new outlook, forcing us to take a fresh look at things that have recently seemed to be constants. The postulates that seemed to be unshakable truths are rewritten and re-interpreted by their own creators, who are as zealously defending their newborn thoughts as they once confidently defended their almost opposite in content to their predecessors. It is quite natural, because modern society does not stand still and, being in constant motion, transforms the picture of the world faster than, sometimes, it is ready to perceive it. The birth of Fukuyama's geopolitical conception is caused by the tremendous upheavals of the late 20th century. At the turn of the 1980s and 1990s, the socialist system in the USSR and the countries of Central and Eastern Europe collapsed, and with it the world order, which was opposed by the socialist and capitalist systems. Although many prophets proclaimed the result in the West, it became a clear surprise to analysts. After the collapse of the socialist camp and the USSR, a number of political scientists, analysts, and experts have the impression that this event puts an end to the complex dialectics of the stages of globalization, and from now on the world becomes fully integrated, and nothing can prevent the development of a liberal-capitalist paradigm that has prevailed on a planetary scale. There is an urgent need to reflect not only on why this has happened, but also on the new prospects for world development that the new challenges of the Cold War winners will have to face. The hyperglobalists were optimistic about these changes and believed that the «point of no return» had already passed and the world had become global, unified and planetary in general, and the residual conflicts and contradictions were gradually smoothed out by themselves. Francis Fukuyama held the same view.

Francis Fukuyama is of Japanese descent. He was born October 27, 1952 in Chicago. He graduated from Cornell University in 1974 and received a PhD in Harvard in 1977. Francis Fukuyama is considered one of the most famous political scientists in the United States.

In 1989, F. Fukuyama published an article with the intriguing title, *The End of History*, in the *National Interest* magazine. It has been reprinted in more than thirty countries. Considering the author's status, considering the date of writing and publishing the article «*The End of History?*», finally, to refer to the content of the article itself, we can say that Fukuyama's concept of the end of history captured and shaped the euphoria of the West over the end of the Cold War and tried to emerge as a scientific

comprehension of the new geopolitical reality that was born in this connection. Such an understanding of the new political reality on a global scale is carried out by Fukuyama in the context of analyzing new trends in international relations. The horizon of Fukuyama's analysis and the horizon of its conception encompasses all of humanity and claims to be scientific, in other words, of fundamental importance.

The overall idea behind Fukuyama's concept is that with the end of the Cold War, fundamental changes have taken place in the world: the undisputed victory of economic and political liberalism has brought the entire Western world to a state of nirvana, in which Western societies have to wait for the moment (or approximately) in the same state after some conceptual wanderings one after another plunged China, the USSR and other society of «second world», and maybe even some society of «third world» [1, p. 145]. Although it is likely that the nirvana of China and the USSR will be different from the nirvana of the western world, nevertheless, nirvana itself still serves as the final point of their social transformation. Liberalism is not obliged to be equally embodied in any society, and after all, it is a misfortune of society itself, if liberalism is not fully implemented in politics and economy. First of all, Fukuyama separates himself from those political commentators who tend to fall into scientifically unfounded euphoria over the end of the Cold War; Fukuyama proposes to bring this scientific foundation to this euphoria. There have been deep structural changes in the world, and obviously these changes are irreversible. The triumph of the West is obvious: there are no viable alternatives to liberalism. In the 1980s, major reforms began in the major communist countries, and most importantly, in these countries, the intellectual atmosphere changed: this applies not only to politics, but also to the widespread use of Western consumer culture in its various forms. These and other circumstances are not just the end of the Cold War: it is «the end of history as such, the completion of the ideological evolution of mankind and the universalization of Western liberal democracy as the ultimate form of government.» It is not important that the principles of liberalism and democracy have not yet been fully implemented in the politics and economy of the largest Communist countries; it is important that the principles of liberalism and democracy are fully established in the minds of the people; this also means that the victory of liberalism in the material world after its victory in the world is ideal is a question of a foreseeable future.

The very idea of the end of the story is not original, Fukuyama continues. Hegel is probably a thinker closest to us in the Western tradition, who scientifically substantiated the idea of the end of history from those positions that we can share today. Much of Hegel's spiritual heritage inherited the West's interpretations of Marx, and this fact greatly diminished the attention of some Western political scholars to Hegel himself and his ideas, as he was often viewed through the prism of Marxism as the forerunner of Marx. It is important to understand, Fukuyama argues, that for Hegel, the contradictions that move through history exist, above all, in the sphere of human consciousness, and in this sense it is ideology that is understood not as a political doctrine but as a sphere containing religion, culture and moral values, defines the material world. Are there any fundamental challenges in history that modern liberalism is powerless to address but which would be addressed within the context of some alternative political and economic system? Fukuyama further argues that in the 20th century, liberalism faced two major challenges—fascism and communism. As a viable ideology, fascism was overcome by World War II, and it was not only a material defeat: the very idea of fascism failed, and this closed the way for fascism to be reborn. Communism is a much more serious ideological challenge and is a «great alternative to liberalism» [1, p. 137].

However, the class issue has been successfully resolved by the West and has faded into the Western world, and today the appeal of communism in Western society has been at its lowest level since the end of World War I. Nowadays, in the UK, in continental Europe and in Japan, the success of the elections has conservative parties, which stand for the market and against statism. The North Atlantic world—you can safely say—is guaranteed by communism. Turning to the non-European world, grandiose ideological transformations are striking here, especially in Asia. Japan is a prime example of a country that has embarked on the path of industrialization, where, like in Asia as a

whole, political liberalism follows economic liberalism—slower than many had hoped, but perhaps inevitably. The power of a liberal idea would not be so impressive if it did not touch the largest and oldest culture in Asia—China. «You will not call China a liberal democracy today. No more than 20 percent of the economy is transferred to the market rails, and, more importantly, the Communist Party, which has appointed itself, continues to refuel itself, which does not allow a shadow to hint at the transfer of power. Everyone who is familiar with the outlook and behavior of the new technocratic elite ruling in China today knows that Marxism and ideological dictate no longer have any political significance and that for the first time since the revolution, the bourgeois consumption culture has acquired the real sense of the world» [1, p. 142].

The end of history, ends Fukuyama, means for the sphere of international relations that «much of the third world will remain in the courtyards of history and serve as the arena of conflict for many years», while China and the USSR, though not joining the Western nations in the near future, will be forced to realize in one way or another the idea of a human state, and the world as a whole will develop on the model of deideologization.

The collapse of the Soviet Union caused a tremendous geopolitical shock. For America, the new geopolitical situation is a serious challenge. The United States is in a unique position—they are the first and only world power. «America holds a dominant position in four areas of global power: in the military, it has unique global deployment capabilities; in the field of economy, it remains the main driving force of world development; technologically, it retains absolute leadership in advanced science and technology; in the field of culture, despite its primitiveness, America has an appeal, especially among young people around the world, all of which provide the United States with political influence that no other state in the world has. It is the combination of all these factors that makes America the only superpower in the world in the full sense of the word. »

In his book *The End of History and the Last Man* (1992), Francis Fukuyama argued that «in recent years, there has been an unprecedented consensus in the world about the legitimacy of liberal democracy as a system of government» [2, p. 134], which was exacerbated by the gradual defeat of competing ideologies, fascism, by fascism. etc.).

In an effort to predict the nature and direction of development of the modern world political process, F. Fukuyama argues that the spread of Western (democratic) values and liberal principles of functioning of the economy inevitably will lead to the formation of liberal democracy, which is the «ultimate point of ideology. »

The history of mankind, according to Fukuyama, ends with the political confrontation of the Cold War, which gave the greatest impetus to the development of civilization. The scientist puts forward a model of complete dominance of liberal values, the implementation of which will lead to the «end of history»—the end of a period of political and ideological confrontation, the creation of a global liberal-democratic civilization.

In his work *America at the Crossroads* (2006), Fukuyama emphasizes that the «end of history» does not mean an inevitable transnational movement to liberal democracy. The end of history, according to Fukuyama, is merely a «talk of modernization» (where liberal democracy is one of the «by-products» of the process of modernizing political systems).

Although endorsed by the neo-conservative movement in the world, it has long been accustomed to Fukuyama's «*America at the Crossroads*» as bold, sensational, and outrageous as the author goes on without limiting criticism of J. Bush's foreign policy. Analyzing the origins of neo-conservatism, he proposes a new version of US foreign policy, «realistic wilsonism».

Fukuyama, in essence, dissociated himself from the American neoconservative camp, which joined the crusade with a missionary idea to make the world more liberal and democratic. The apotheosis of the «project of the century» neocons was the war in Iraq. Francis Fukuyama, who yesterday maintained close contacts with the leading ideologues of neo-conservatism and even partly was himself, became their staunch opponent.

Apparently, it is precisely the crisis in neo-conservatism's theoretical approaches that makes Francis Fukuyama resort to Welshism, the purpose of which is to spread democracy through the creation of new international institutions. F. Fukuyama stresses that the ideology of neo-conservatives is, first and foremost, lacking in reliance on international institutions and the internationally recognized legal order. Hegemony as such should be forgotten as the world never recognizes it. And about freedom, it is universal only in historical perspective. Its acquisition by different peoples depends on many factors, including people's willingness to accept it. Noting such a readiness is not easy, it is a true art, which is, in fact, politics. The author of «Realistic Welshism» does not deny the need to use American power to support the liberation movement, but calls for avoiding ambitious projects that have no historical or cultural basis. He deems worthy of imitation the operation in Kosovo, which became an example of wise diplomacy and received NATO sanction. As for the situation in Iraq, Fukuyama cannot share the indifference of its former associates on the position of other democratic states. He refuses to consider Islamic radicalism as America's main enemy. Unlike the neo-conservatives, he is more interested in the thought of Europe than, for example, the fate of Israel, which, being surrounded by hostile neighbors, relies entirely on America's support.

Francis Fukuyama proposes to completely demilitarize the so-called global war on terror. Indeed, its essence is, in fact, the victory of democratic values and ideas in the hearts of Muslims. However, the author does not specify what ideas to oppose terrorist jihadism. First of all, one must think why, in fact, a huge number of people are ready to join the jihad elite? It is precisely in ideology, as in the case of fascism or other totalitarian regimes of the past. It is possible to defeat such people only when their ideology is exhausted. In this battle of ideas, it is necessary to persuade the masses of people around the world to abandon their beliefs in favor of the more liberal. Practical validation of such approaches is taking place today in many countries of the Middle and Middle East. They are fighting tyranny. But for freedom? Shows the future.

«Liberal democracy can represent the «final point of the ideological revolution of mankind» and «the final form of government in human society», thus being «the end of history» [3, p. 88]. This means that while earlier forms of government were characterized by irreparable defects and irrationalities that eventually led to their catastrophe, liberal democracy is said to be devoid of such fundamental internal contradictions. Although some modern countries may fail to achieve a stable liberal democracy and others may return to more primitive forms of government, such as a theocracy or a military dictatorship, but the ideal of liberal democracy cannot be improved... Which, in my opinion, has come to an end «It is not a sequence of events, even events of serious and great ones, but the History of the capital letter is that of history, understood as a single, logically consistent evolutionary process, considered in the light of the experience of times and peoples» [3, p. 95].

Finally, I would like to point out that Fukuyama's views are likely to evolve. It all depends on the future. In October 2018, Fukuyama states that «socialism must be returned» and acknowledges Marx's correctness in some matters: «At this stage, it seems to me that some of the things Karl Marx spoke about are true. He spoke about the crisis of overproduction... about the fact that workers are impoverished and demand will be insufficient». Still, the only state system capable of equal competition with liberal democracy, Fukuyama considers not capitalism as the type of modern China [4].

Conclusions

Summarizing the work done, we can come to the following conclusions.

F. Fukuyama's geopolitical concept used the concept of «end of history» to denote the final victory of one of the ideologies, the system of liberal democracy.

As of the beginning of the twentieth century. no country in the world has ever considered what is now considered a democracy, that is, a government formed by the will of any adult citizen who can participate. Today, this system operates in 119 countries, more than 60% of all countries in the world. The monarchical form of government in the absolutist version is outdated, fascism and communism are

completely discredited. In most states, democracy has become the sole source of political legitimacy. Democracy opponents now resort to its rhetoric and rituals.

At the «end of history»? the triumph of «liberal democracy» is Hegelian. It is this system that marks a long struggle of man for «recognition», and in liberal democracy freedom is equally distributed among all members of society. In America at the Crossroads, Hegelian reasoning disappears completely. Fukuyama no longer speaks of any «struggle for recognition»; the appeal of liberal democracy is now justified by his appeal to the «modernization theory».

Thus, Fukuyama is the first to apply the modernization theory in explaining the grand events of the 1980s and 1990s. He not only uses the material he has produced, but also adapts it to the trends of world development. This process has been going on for two decades. It can be said that the concept of the «end of history» is the most striking manifestation of the modernization approach, and its «fate» is indicative of the «fate» of modernization theory since the late 1980s.

Fukuyama's theory came at a time when authoritarian regimes were collapsing and democratic ones were established. It was inevitably seen as a victory for a market economy, a triumph for modernization theory. Thus, the relevance of the concept of the «end of history» was an attempt to form a new political and philosophical paradigm of the world.

The Fukuyama concept seeks to explain the course, results and perspectives of world history, especially the recent past and the immediate future. It examines the development of liberalism (conservatism, neoliberalism) as the only «viable ideology that has world-historical significance», on the basis of which universal western liberal democracy emerges as the ultimate form of government.

Fukuyama argued that the historical development of mankind had come to its logical end, after which the posthistoric day would begin. F. Fukuyama's story is, first and foremost, the struggle of ideologies, the winner of which is the ideology of liberal democracy. In particular, in the twentieth century, she was challenged by fascism and communism, but she successfully overcame them. Further events, according to the scientist, only confirmed his hypotheses.

However, twenty years after the publication of the article, F. Fukuyama still assumed the possibility of his own mistake. In the course of the evolution of his views, Fukuyama abandoned the idea of the spread of democracy and state-building, of Western unilateralism; changed the emphasis on the causes of the inevitability of the «end of history»; reviewed the interconnection of economics, politics and culture.

The study concludes that the concept of the «end of history» has the right to life and is not hasty or careless enough. Democratic values that most countries in the world have recognized as dominant in building their countries are a confirmation of this. The events of the «dignity revolution» in Ukraine add points and arguments in favor of the theoretical developments of Francis Fukuyama. Fukuyama was right in saying that the ideal of liberal democracy had prevailed. But this does not mean that the path to this ideal is completely passed and completed. Each new generation will have to go back to it, be aware of the problems of democracy and think about how to keep the progress that has already been made and where to go next.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Фукуяма Ф. Конец истории? Вопросы философии. 1990. № 3. С. 134–148.
2. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек; Пер. с англ. М. Б. Левина. М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 588 с.
3. Фукуяма Ф. Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие; пер. с англ. А. Георгиева. М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. 282 с.
4. Francis Fukuyama interview: «Socialism ought to come back» (англ.). www.newstatesman.com.

REFERENCES:

1. Fukuiama F., (1990), Konets ystoryy?, [The End of History] Voprosyi filosofii, no 3, pp. 134–138 [in Russian].
2. Fukuiama F., (2005), Konets ystoryy y poslednyi chelovek. The End of History and the Last Man. M.: AST: Ermak, 588 p. [in Russian].
3. Fukuiama F., (2007), Amerika na raspute: Demokratiya, vlast i neokonservativnoe nasledie; per. s angl. A. Georgieva. M.: AST: HRANITEL, 2007. 282 p. [in Russian].
4. Francis Fukuyama interview: «Socialism ought to come back» (англ.). www.newstatesman.com.

Стаття надійшла в редакцію 31.03.19

© Перепелиця Н. О., 2019

Iryna Liashchenko

Candidate of Political Sciences (Ph. D.), Assistant Lecturer Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Philosophy, Department of Politology (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>
e-mail: iraL@ukr.net

DEFICIENCIES OF PLATO'S DEMOCRATIC SYSTEM

Abstract

Main objective of the study. The objective of the study is to identify deficiencies of the democratic political system in order to protect democracy from rapid degradation into tyranny.

Methodology. The systematic method was selected as the methodological basis for the research, as it enables the consideration of Plato's democratic system as interdependent with other types of states. The comparative method proved to be effective for distinguishing the characteristic features of the aristocratic, timocratic, oligarchic, democratic and tyrannical state of the human soul and Plato's system of government.

Findings and conclusions. To enable proper operation of democracy, it requires protection from its own deficiencies. These deficiencies include the following: firstly, the flaw of haughty, arrogant attitude towards wise talented naturally eminent people and the fear of their coming to power originates from timocracy; secondly, just as «barns with gold» destroyed the timocratic and oligarchic type of state, so the residues of these «barns» turn into a flaw of democracy in the form of a social abyss between the most affluent and the most deprived strata of the society; thirdly, this is excessive will in democracy that is gradually turning into excessive slavery. Regarding the latter, Plato emphasizes the anarchic extreme of freedom in democracy, which turns it into arbitrariness. After all, in a democracy there is no need to participate in government; not necessarily obey; no go to war; neither obey peace or laws, etc. The main consequence of all these deficiencies in the democratic system is the fostering of a future tyrant rooting from a people's deputy. Since the thinker points out that no matter how many times a tyrant appears, he does not come from somewhere, but only from a democratic election procedure.

Key words: democracy; Plato; state; aristocratic system; timocratic system; oligarchic system; tyranny

Лященко Ірина Анатоліївна

Кандидат політичних наук, асистент, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>
e-mail: iraL@ukr.net

ПРО ВАДИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЛАДУ ЗА ПЛАТОНОМ**Резюме**

Науковий доробок давньогрецького мислителя Платона актуалізується «еталонністю» та перманентною кризовістю сьогоденної демократії. Мета дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати вади демократичного ладу заради забезпечення демократії від блискавично швидкої деградації в тиранію. Досягнення мети стало можливим завдяки використанню з-поміж інших системного та компаративного методів дослідження. Результати і висновки. Для належного функціонування демократії, їй потрібен постійний захист від власних вад. Серед яких: надмірна воля, що може перетворитись в надмірне рабство; зверхнє ставлення і відкидання чеснотливих людей; найдеструктивніше — плекання майбутнього тирана, що виростає з демократичного кореня народного обранця.

Ключові слова: демократія; Платон; держава; аристократичний лад; тимократичний лад; олігархічний лад; тиранія

Вступ

Протягом більш ніж 2-тисячолітньої історії розвитку політичної думки, «демократичні патерни» займали чільне місце при розгляді типів врядування, однак, при цьому, поняття «демократія» наповнювалося різними змістами. Від крайнього — негативного або ідеалізуючого — ставлення, до поміркованого — серединного, балансуєчого — розуміння. Демократія, то заперечувалася як цілковитий «міф», то підносилась як синонім усього хорошого, прекрасного, істинного. Друга половина 20-го, початок 21-го століття засвідчили одновекторність прагнень цивілізаційного розвитку держав. Жахіття двох світових війн, тоталітарних та авторитарних режимів, різноманітних гонок у межах біполярного світового ладу визначили цей вектор як демократичний. Україна в тому числі здійснила «вибір єдиної альтернативи» на користь демократичного шляху розвитку і продовжує боротьбу з досягнення цієї мети.

Перманентна кризовість демократичного ладу, на наше переконання, повсякчас актуалізує науковий доробок давньогрецького мислителя Платона. Ще в IV столітті до нашої ери, розглядаючи кругообіг видів держав, він вказав на конкретні вади демократії та на те, до яких наслідків вони можуть призвести. З огляду на це, наша мета полягають у тому, щоб проаналізувавши науковий доробок Платона, з'ясувати вади демократичного політичного ладу та їх можливі наслідки для держави.

Методи дослідження

Методологічною основою дослідження було обрано системний метод, що дав змогу розглядати демократичний лад за Платоном як такий, котрий перебуває у взаємозалежності з рештою типів кругообігу держав. Компаративний метод виявився також ефективним для виокремлення характерних особливостей аристократичного, тимократичного, олігархічного, демократичного та тиранічного стану душі та державного ладу за Платоном. Структурно-функціональний метод дозволив простежити зв'язки між конкретним типом людської душі та типом кожного з політичних режимів. Метод узагальнення дав можливість здійснити перехід від одиничного розгляду вад демократичного політичного ладу за Платоном до загального розуміння недоліків демократії як такої.

Результати

Більше двох тисяч років тому, найвизначніші уми Стародавньої Греції були прихильниками демократії. Емпедокл був одним із засновників демократії в Акраганті. Горгій за свої демократичні переконання поплатився тим, що був вигнаний з рідних Леонтін. Демокрит відкидав як монархію, так і владу заможної меншості (олігархію). Демокрит заявляв, що бідність в демократичній державі краще, ані ж добробут при дворі царя. Ідеали свободи та рівності підносились Геродотом. Протагор розробив теоретичне обґрунтування демократії, написавши проект демократичної конституції для афінської колонії Фурій [1, с. 120].

Серед зауваженої когорти мислителів був і той, хто дивився на все це очима противника демократії. Чому демократія за Платоном, поряд з тимократією, олігархією та тиранією, виступає одним з чотирьох неправильних типів держави? Що в демократії може шкодити демократії? Це питання, що є центральним для досягнення поставленої вище мети дослідження.

З-поміж широкого кола проблемних питань, у філософському трактаті «Держава», Платон приділяє значну увагу критичному аналізу кругообігу типів держави загалом та демократії зокрема. Тимократія, олігархія, демократія та тиранія названі захворюваннями держави, і розглядаються на протизвагу до найкращого з ладів, що «називатися він може подвійно: бо коли серед правителів перше місце посідає одна людина, це можна назвати царською владою, а якщо правителів більше, то це буде аристократія» [2, с. 128].

Перше, що необхідно пам'ятати, розглядаючи як демократичний, так і будь який інший вид державного ладу, це те, він визначається душевним складом людей конкретної держави, адже, остання — це ніщо інше як її люди. З цього приводу Платон риторично зауважує: «Чи ти вважаєш, що державні устрої беруться невідомо звідки — з якогось там дерева чи зі скелі, а не від тих звичаїв, які побутують у державі і які, коли починають переважати, тягнуть за собою все інше?» [2, с. 224]. Другим важливим аспектом зауваженої проблематики є те, що сутність демократичного політичного ладу не можливо розглядати окремішньо від інших типів держав, він не є чимось відірваним та осібним, а цілком осяжний лише в комплексі з рештою держав. Тобто, сутнісно зрозуміти демократію і її вади, не можливо без розуміння кругообігу типів держав загалом.

Виходячи з вище зауваженого, платонівським ідеалом виступає аристократичний тип людини, котра творить аристократичну державу. Така людина є добра та справедлива, і здавалося б важко схитнути державу так побудовану, проте для роз'яснення причини кругообігу, мислитель знаходить фаталістичне пояснення. Він зауважує, що «оскільки всьому, що з'являється, погибель прийде, то навіть і устрій такий не залишиться вічно» і «для народжень божественних є кругообіг...» [2, с. 225]. Таким чином, добра і справедлива людина, котра має низку високоморальних чеснот, стає заручником чеснот силових, що характерні для другого, тимократичного ладу.

Кріто-лакедемонському, чи то тимократичному устрою держави, відповідатиме тип сварливої та шанюлюбної людини. У такій державі, зауважує Платон, пануватиме страх, щоб мудрі мужі не прийшли до влади, і тому тягнутимуться за тими, хто несамовитий духом, менш досконалий, схильний більше до війни, ніж до миру, там шануватимуть воєнні підступи й хитрощі, бо постійно триватимуть війни. Люди подібного типу будуть жадібні до грошей, вони плекатимуть дух золота та срібла, заведуть собі вдома комори та сховища, а свої житла обнесуть мурами [2, С.227]. Власне ці підстави тимократичного ладу стануть і його основними вадами, що пришвидшить процес переходу до наступного — олігархічного типу держави.

Як влучно наголошує мислитель: «ті комори з золотом гублять тимократичний устрій» [2, с. 230]. Понад усе шануючи гроші, і вимірюючи все грішми, люди такого типу встановлюють найпершу норму, і водночас ваду, майбутньої олігархічної держави — майновий ценз. Окрім того, у державі такого типу починаються заздрощі й суперництво, вихвалання та захоплення багатіями, призначення їх на державні посади, поряд з цілковитим зневажанням бідної, проте чеснотливої людини [2, с. 230]. Для пояснення абсурдності та недопустимості такого підходу, Платон використовує влучну метафору з «корабельним керманичем». «Подумай лиш: це все одно, якби хтось призначав керманичів на кораблях відповідно до майнового цензу, а бідного, хоч би він мав і найкращі здібності в тій справі, до управління не допускав» [2, с. 231].

У такий спосіб, виникає інша вада олігархічного ладу — це величезна соціальна прірва, що починає виникати між найзаможнішими та найбіднішими. Держава такого типу не може бути єдиною, вона ніби складається з двох держав: одна — для бідних, а друга — для багатих. Тому люди, здавалося б єдиної держави, завжди ставитимуться вороже один до одного, оскільки одні — понад міру багаті, а інші — нижче всякої міри бідні [2, с. 231]. Там майже всі бідні, за винятком правителів. Бідність є не лише річчю в собі, а має низку похідних, котрі все ближче й ближче наближають прихід демократичного ладу. Йдеться про похідні, що спричиняють внутрішньодержавну нестабільність, а саме «таємні справи злодії, грабіжників і осквернювачів храмів» [2, с. 232]. У майбутньому саме цей комплекс проблем — бідності, соціального розриву, деструктивного типу поведінки — стане основною підставою для переходу до демократичного ладу.

Крім того, важливою прикметою незворотної трансформації тимократії в олігархію є те, що остання, найвірогідніше, не зможе проводити жодної війни. Адже з одного боку, у військовій справі олігархічна держава не вдається до озброєння власного народу, оскільки озброєного натовпу буде боятися більше, ані ж ворогів. З іншого боку, військові звиятиги знаходяться поза моральними переконаннями олігархічної людини, котра понад усе любить гроші. І по-третє, саме ця любов до грошей і воєнні видатки — взаємовиключні речі в державі такого типу. Як наголошує Платон: «Воює така людина, як і належить олігархам, з дуже малими витратами власних засобів і тому у більшості випадків зазнає поразки, проте залишається багатою» [2, с. 231].

Цікавими видаються спостереження Платона щодо домінування горизонтального, а не вертикального, типу комунікації між «бідним» та «багатим» у олігархічній державі. Філософ зауважує, що «...багатії не погорджують бідними, навпаки, досить часто буває, що муж, убогий, худий, засмаглий від сонця, стоїть на полі битви в шерензі поруч багатія, якого вирощували в тінистій прохолоді і який обріс сальцем за чужий рахунок, і бачить убогий його задиханого й цілком безпорадного від розгублення — тоді як ти гадаєш? — хіба убогому не спаде на думку, що такого роду люди багатіють лише через те, що бідні бояться і не мають відваги, а коли йому десь випаде нагода наодинці зустрітись з таким же убогим, як і він сам, то чи не скаже він йому: «А наші панове — це ж, на загал, ніщо» [2, с. 232]. Ось так і починає жеврїти те, з чого несподівано може постати демократичний політичний лад. І саме подібного жеврїння, малого поштовху, найменшого несподіваного і непередбачуваного приводу може бути цілком достатньо для трансформації одного типу держави в інший. Так, позбувшись страху і набравшись відваги, убогі, перестануть байдуже ставитись до подібного типу співжиття. Таким чином, олігархічна

держава починає воювати сама з собою, чи то закликаючи на допомогу союзників з іншої олігархічної держави, чи то опираючись на підтримку демократичної держави, чи то міжусобиці вибухають без втручання ззовні [2, с. 236–237].

Ось так, в наслідок поступової трансформації людських чеснот та, відповідно, й самої держави, відбувається перехід до демократичного ладу, котрий поки не сприймається Платоном. Все ж, життя філософа в Сіракузах у часи багаторічного правління тирана Діонісія — поклало край цілковитому неприйняттю й критиці демократії, та ознаменувало початок перегляду ряду тверджень щодо політичної системи загалом та демократії зокрема [1, с. 22]. У пізнішому діалозі «Політик», демократія, поряд з монархією та аристократією, фігуруватиме вже серед правильних форм держави. Тому, все ж, демократичний лад, було визнано за такий, що має плекатися як синонім цивілізованості, справедливості, рівності, свободи.

Чому ж демократія не відразу посіла чільне місце серед правильних типів держав за Платоном? Це відбулося з огляду на глибокий критичний аналіз демократії як такої, та виокремлення на цій підставі її вад, а головне — наслідків до яких вони можуть призвести. З огляду на це, науковий доробок філософа у частині як захистити демократію від її власних вад, є вагомим внеском в формування ефективного демократичного врядування наразі.

Отже, як виникає демократія? Платон зауважує, що вона постає тоді, коли убогі в олігархічній державі здобувають перемогу і одних багатіїв убивають, інших виганяють з краю, а решту, зрівнявши в правах, допускають до керівництва державою й посідання високих посад, що за демократичного ладу вирішується здебільшого жеребкуванням. По-перше, у цьому твердженні варто звернути увагу на «решту», яка залишається. Тобто на решту багатіїв, котрі все ж допускаються до керівництва і високих посад, і таким чином, залишаються олігархічною похідною в, здавалося б, демократичному ладі. По-друге, не можна обійти стороною спосіб приходу «решти багатіїв» до влади, а саме — через «жеребкування». Останнє, піддається нищівній критиці за Платоном. Адже як згадуваного вище «керманича кораблем» не доцільно обирати за жеребом; як лікаря не доцільно обирати за майновим цензом чи жеребом, а лише за відповідними чеснота-професійними якостями; так і у виборі керманичів держави небезпечно покладатися на волю сліпого жеребу.

Продовжуючи характеристику демократичного ладу, мислитель зауважує, що люди за демократичної держави будуть передовсім вільні: у державі настануть повна свобода і відкритість, у кожного з'явиться можливість робити те, що він хоче [2, с. 237]. Власне, в цьому криється, негативна сторона медалі «свободи та відкритості у демократії». Адже у демократичній державі немає жодної потреби брати участь в управлінні, навіть якби ти мав для цього необхідні здібності; не обов'язково коритися, якщо ти не хочеш, ні йти на війну, коли інші йдуть, ні дотримуватись миру, хоч інші його дотримуються, а ти того миру зовсім не прагнеш, чи якби тобі яким-небудь законом заборонялося правити, а ти попри це, міг би правити і судити. Таким чином, філософ наголошує на анархічній крайності свободи в демократії, що перетворюється на свавілля. Демократична натура починає сповнюватися нахабством і розбещеністю, дикою розпустою і безсоромністю у повному їхньому блиску. І прославлятиметься все це, іменуючи нахабство доброю освіченістю, розбещеність — незалежністю, а безсоромність — мужністю [2, с. 241].

Людина демократичної природи часто береться за політику, схоплюється з місця і говорить, що завгодно, і робить, що забажається, часом захоплюється людьми військовим і пристає до їхнього товариства, або ж захоплюється тими, що роблять гроші, й тоді пристає до них. У її житті немає ніякого ладу, ні необхідності; вона називає життя приємним, вільним і щасливим і проживає його сповна [2, с. 242]. Як не парадоксально, але саме так характеризує Платон життя людини в умовах рівноправ'я за демократичного ладу, що не може бути цілковито заперечене й наразі. Мислитель наголошує: «Бо в демократичній державі лише й чути, що воля — понад усе, і що тільки в такій державі годиться жити людині вільній за своєю природою» [2, с. 243].

І в майбутньому, ця надмірна воля перетвориться в надмірне рабства як для окремої людини, так і для держави в цілому. Найбільша воля стане найбільшою та найдикішою неволею.

Продовжуючи свої роздуми, Платон ставить питання: «А лагідне ставлення до декого із засуджених, хіба це не чудова несподіванка?». І пропонує наступну відповідь: «У такій державі люди, засуджені на смерть або на вигнання, усе ж залишаються на місці й далі крутяться собі у суспільстві. І ніби ніхто ними не переймається, ніби ніхто їх не помічає — походжають вони вільно, немов герої».

У такий спосіб відбувається логічний перехід, до іншої якості демократичного ладу, а саме — зверхнього ставлення до чеснотливих, обдарованих, здібних людей. Адже демократична за станом душі людина вміє чванливо зневажати природно видатних людей, котрі перевершують багатьох і взагалі не брати до уваги, хто від яких занять переходить до державних справ і починає займатися політикою. Демократична держава виявляє шанобу до кожного, хто засвідчить свою прихильність до натовпу. Таким чином, і відбувається отождення демократії з правлінням охлосу (натовпу).

Наступною серйозною вадою демократичного ладу є те, що у ній криється потенційна тиранія, наближення котрої може ніхто й не помітити. «Саме з цього способу правління, такого прекрасного й такого по-молодечому завзятого, і виростає, як мені здається, тиранія» [2, с. 244].

Платон зауважує, що скільки б разів не з'являвся тиран, він не виростає невідомо звідки, а тільки з одного кореня — зі становища народного обранця. Адже народ звик завжди вирізняти когось одного й ставити над собою, дбати про нього й сприяти йому в зростанні. Власне в цьому прихований увесь жах збочення демократії в бік тиранії. Спочатку народний обранець посміхається й вітає всіх, кого лише зустріне, він навіть запевняє, що він не тиран, і не шкодує обіцянок кожному, зокрема й суспільству в цілому, він звільняє від боргів, роздає землю народо-ві й своєму оточенню, прикидаючись лагідною й милостивою людиною [2, с. 246].

Крім того, майбутній тиран постійно розпочинає якісь війни, щоб народ почував потребу у своєрідному вожакові. А ще для того, щоб люди зубожіли від сплати податків на утримання війська й думали лише про щоденний хліб насущний, й менше замишляли щось лихе проти народного ставленника [2, с. 248].

Стосовно найближчого оточення майбутнього тирана, то деякі з впливових осіб, що спільними зусиллями допомагали в демократичний спосіб посісти високе становище, тепер відверто обурюватимуться і перед тираном, і між собою, засуджуючи те, що діється, — принаймні ті з них, хто найвідважніші та найвпливовіші. І як не прикро, але Платон стверджує, що всіх їх тиранові доведеться знищити, якщо він не збирається поступатися владою. Таким чином, у фактично сформованого тирана не залишається ні друзів, ні ворогів, хто був би чогось вартий [2, с. 248].

«Замаскований демократ-тиран» має пильно приглядатися до того, хто мужній, великодушний та заможний. І всім цим чеснотливим людям аристократичного типу, він (новоспечений тиран) мусить бути ворогом і кувати на їхні голови лихо, поки не очистить від них державу. Платон називає це очищення цілком протилежним до того, яке застосовують лікарі до людського тіла, адже, лікар усуває з нього найгірше, залишаючи найкраще, а тиран усе робить навпаки [2, с. 249].

У такий спосіб починає формуватися ненависть до демократичного обраного очільника держави, котрий одягнувши маску демократа перетворюється на справжнього тирана, і не гребує жодними методами для утримання при владі. Власне, чим більше його починають ненавидіти за таку поведінку громадяни, тим більше йому потрібно відданих охоронців. На питання «де ж ті віддані?» та «де їх взяти?», мислитель знаходить наступну відповідь: «Якщо він (тиран — примітка авторки Л. І.) заплатить, то вони налетять зграями?» Тиран, який що не день стає підозріло недовірливим до кожного, звісно захоче пошукати собі охоронців на місці, а не з чужинців. Але як саме здійснити це бажання? Кроки з його реалізації досить прості: відібрати

у громадян рабів, надати їм волю і ввести до своєї варти. Таким чином, вони й справді будуть йому найвідданішими. Ці «вчорашні раби» захоплюватимуться своїм керманичем, і як новоспечені громадяни, ввійдуть до його найближчого оточення, а люди порядні ненавидітимуть та уникатимуть його [2, с. 249].

До питання різнобарвного і чисельного війська з колишніх рабів, і одночасно новоспечених громадян, додається й питання утримання цього війська. Вочевидь, щоб утримувати й самого себе, і всіх своїх приятелів і приятельок, тиран зазирне до батьківської скарбниці. Як наголошує Платон: «Народ породив тирана, народові й годувати його та його друзів» [2, с. 250].

Цілком очевидно, що демос досить пізно починає розуміти «якого покруча він породив, кого плекав і вирощував, а тепер, не маючи достатніх сил, намагається вигнати сильнішого за себе!» [2, с. 251]. Таким чином, як до права народу на повстання, так і до наказу забиратися геть із держави, тиран зважати вже зовсім не стане, і з легкістю наважиться вдатися до насильства.

Ось так, непомітно, з кореня народного обранця і проросте найбільша загроза демократії—велетень тиран. А народ, який прагнув демократії, бо хотів звільнитись від багатіїв і від достойних аристократичних людей, тепер опиняється у рабстві власних рабів [2, с. 250].

Висновки

Не дивлячись на багатоговікову експериментальність щодо побудови належного внутрішньо- та зовнішньополітичного співжиття, саме демократія продовжує плекатися як єдина з альтернатив такого життя. З огляду на це, науковий доробок давньогрецького мислителя Платона змушує звернути уваги на ті вади демократії, які можуть їй загрожувати олігархічними та тимократичними похідними, або ж і цілковитим знищенням через деградацію до тиранії. Серед таких недоліків виокремлено наступні: по-перше, ще від тимократії тягнеться вада чванливого, зневажливого ставлення до мудрих, обдарованих, природновидатних людей в демократії, і страх, щоб такі мужі не прийшли до влади; по-друге, як комори з золотом погубили тимократичний та олігархічний тип держави, так залишки цих же комор перетворюються на ваду демократії у вигляді соціальної прірви між найзаможнішими та найзлиденнішими верствами суспільства; по-третє, це надмірна воля в демократії, що може перетворитись в надмірне рабство, а саме в таку ваду і одночасно наслідок всього вищезауваженого як плекання майбутнього тирана, що виростає з кореня народного обранця в демократії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Асмус В. Ф. Платон. М.: «Мысль», 1975. 220 с. (Мыслители прошлого).
2. Платон. Держава / пер. з давнього. Дз. Коваль. Київ: «Орієнтир», 2016. 340 с.
3. Байме К. фон. Політичні теорії сучасності / Пер. з нім. М. Култаєвої та М. Бойченка. К.: Стило, 2008. 396 с. («Сучасна гуманітарна бібліотека»).
4. Слезак Т. А. Как читать Платона. Пер. с нем.; предисл. и примеч. М. Е. Буланенко. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. 314 с.

REFERENCES:

1. Asmus V.F. Platon. M.: «Mysl'», 1975. 220 s. (Mysliteli proshlogo).
2. Platon. Derzhava / Per. z davnjogho. Dz. Kovalj. Kyiv: «Orientyr», 2016. 340 s.
3. Bajme K. fon. Politychni teoriji suchasnosti / Per. z nim. M. Kultajevoji
4. Slezak T. A. Kak chytatj Platona. Per. s nem.; predysl. y prymech. M. E. Bulanenko. SPb.: Yzd-vo S.-Peterb. un-t, 2008. 314 s.

Vadim Chuiko

Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Philosophy and Methodology of Science,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-2127-1411>
e-mail: Chuiko1@ukr.net

Valery Atamanchuk-Angel

Master of Political Science, Ukrainian blogger from Kherson (Kherson, Ukraine)
e-mail: Ataman.angel@gmail.com

FRACTAL * MODEL OF CONSERVATIVE DEVELOPMENT (an example of trust algebra, that is, state building with a trust operation)

Abstract

In this article of the Doctor of Philosophy, professor of Taras Shevchenko Kyiv National University, Chuiko Vadim Leonidovich and Atamanchuk-Angel Valerii Ivanovich is applied the principle of «first philosophy» as the foundation of the a priori prerequisites of possible cognition, which define an existence in general rather than its individual parts. This application of metaphysics made it possible to introduce methods of «universal algebra» for the implementation of humanitarian research using algebraic description with the help of three notion: plural, operations, relation.

This methodological novation makes it possible to create demonstrative models of social systems, not their constructions, because constructions are traditionally made by using binary description that use only two notions, categories.

Question: How to fill the notion of «public agreement» with the actual content? How to make all generations participate in the adoption of a social contract? How to create a new one, without destroying it entirely, maintaining stability? How to ensure a high degree of mutation—rebuilding, rebuilding and construction?

Introduced in the algebraic sense, the notion of «trust» as a definition of what is necessary for the existence of a society of being as such, forms an algebra that models social relations by the operation of trust, not violence.

Based on the above, we can talk about creating a mathematical politics. Matpolitics deal with ideal political objects. Matpolitics is the activity of a summation of algebras. These algebras differ from each other by the choice of operations. Plurals that consist of different algebras can be the carrier of the algebra.

In this case, we are talking about the algebra of trust / credo, whose signature consists of the following operations: sovereignty, trust / credit, understanding of need for the Other, agreement and recursive procedures.

The result of the implementation of these methodological guidelines are the answers to the following questions: How to make the concept of «social agreement» really meaningful? How can all generations (and the unborn, too) be involved in the social agreement? How to create a new one, without destroying the foundations of the existing one, to realize the idea of conservative development: restructuring and building a new one?

Based on the provisions of the algebra of trust, society appears as a plurality of sovereigns—C, possessing the full range of rights to identify trust / distrust—Di, creating agreements—Yn, and for their completeness they have and understand the need for the other—Ik.

The model presented is a system of treaties that are not an abstract concept of the state, but an agreement with specific elected people who have gained the trust of those to whom they temporarily render their services. Agreements are urgent, limited by time frame, with obligatory full responsibility of the parties.

Key words: sovereignty; other; trust; agreement; state building; stability; development

Чуйко Вадим Леонідович

Доктор філософських наук, професор кафедри філософії та методологій науки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).
<https://orcid.org/0000-0002-2127-1411>
e-mail: Chuiko1@ukr.net

Атаманчук-Ангел Валерій Іванович

Магістр політичних наук, український блогер (м. Херсон, Україна)
e-mail: Ataman.angel@gmail.com

ФРАКТАЛЬНА* МОДЕЛЬ КОНСЕРВАТИВНОГО РОЗВИТКУ (приклад алгебри довіри, тобто державного будівництва з операцією довіри)

Резюме

У даній статті надано приклад державного будівництва в алгебрі довіри. Мета—означити теоретичні відповіді на питання: Як наповнити поняття «суспільна угода» реальним змістом? Як зробити так, щоб всі покоління (і ненароджені) брали участь в прийнятті суспільної угоди? Яким чином створювати нове, не руйнуючи до основ існуючого, реалізувати ідею консервативного розвитку: перебудову та будівництво нового? Виходячи з положень алгебри довіри, суспільство постає, як множина суверенів (С), що володіють всією повнотою прав на виявлення довіри/недовіри (Ді), створювати угоди (Уп), і для своєї повноти вони мають і розуміють потребу в Іншому (Ік).

Наукова новизна. Презентовано модель системи угод з абстрактним поняттям держава, а угода з конкретними обраними людьми, що одержали довіру тих, кому вони тимчасово надають свої послуги. Угоди термінові, обмежені часовими рамками, з обов'язковою повною відповідальністю сторін. Демонстровано, що застосування універсальної алгебри, яка на відміну від загальної алгебри використовує не бінарний (множина, операції), а тріадний опис (множина, операції, відношення), виявляючи тимчасовість угоди як елемента самої угоди, дозволяє описувати еволюційну зміну соціальних інститутів, без їх «...руйнування до основ...» (слова з тексту «Інтернаціоналу»).

Ключові слова: суверенітет; Інший; довіра; угода; державне будівництво; стабільність; розвиток

Вступ

Питання: Як наповнити поняття «суспільна угода» реальним змістом? Як зробити так, щоб всі покоління брали участь у прийнятті суспільного договору? Яким чином створювати нове, не руйнуючи суцільно, зберігаючи стабільність? Яким чином забезпечити високу ступінь мутації – перебудови, переобладнання і будівництва?

Методи дослідження

Враховуючи, що стаття орієнтована на фахівців, які знають і розуміють більше, ніж здатна розповісти будь-яка стаття, ми не прагнули обговорювати питання і обмежилися лише інформаційними відповідями на них, виділяючи найбільш важливі категорії та факти.

Виклад всюди схематичний, де це було цінним для розкриття суті справи. Наголос зроблено на наочність.

Коли доводиться будувати об'єкт за індукцією за допомогою рекурентних співвідношень, необхідно звертати особливу увагу на базис індукції.

Результати

Матполітика має справу з ідеальними політичними об'єктами.

Матполітика – це деяка сукупність алгебр. Ці алгебри відрізняються одна від одної вибором операцій. Носієм алгебри можуть бути множини, що складаються з різних алгебр.

В даному випадку ми говоримо про алгебру довіри/кредо, сигнатура якої складається з операцій суверенітет, довіра/кредит, розуміння потреби в Іншому, угоди та рекурсивної процедури.

Суверенітет

Суверенітет - сукупність верховних прав.

Суверен - джерело і носій суверенних прав.

Суверенітетом особи знімається питання влади над нею.

Суверенітет колективного суб'єкта співвідноситься тільки з правами щодо зовнішніх суб'єктів – *обмежений суверенітет*.

Доктрина суверенітету визнана і знайшла своє відображення в юридичних документах та в міжнародних угодах.

Рівність

Рівність суверенітетів абсолютна і незмінна.

Рівність суверенів виходить з рівності прав людини.

Рівність суверенітетів і нерівність функціональних можливостей не тотожні поняття.

Функціональні можливості людей $f(a)$ і спільнот $f(A) | A = \{a\}$ не рівні між собою і в собі.

Де: a – людина, A – спільнота.

Функціональні можливості вирізняються складом ($n \in \mathbb{N}$), силою (C) і потужністю (M). Склад може змінюватися, а сила і потужність можуть бути потенційними або кінетичними, і зростати або спадати.

Людина може бути в чомусь хорошою, в чомусь не дуже. Те ж саме і з спільнотою. Також одна людина може бути краще (гірше) цілого співтовариства. Зміна ситуації може змінити значення на протилежне.

Формалізуємо. Функціональні можливості якогось індивіда $f(a) = \min$, а якогось $f(b) = \max$, у всіх інших в проміжку $f(a) \leq f(c) \leq f(b)$, або

$f(ac) \geq f(A) | A = \{a_1, a_2, a_3, \dots, a_n\}$, або

$f(A) \geq f(B) | B = \{b_1, b_2, b_3, \dots, b_k\}$, і т.і.

Рівність функціональних можливостей відносна і мінлива.

Нерівність можливостей сама по собі нейтральна, все залежить від того, як її використовують. Нерівність функціональних можливостей суб'єктів не може бути підставою виправдання обмеження суверенітетів.

Довіра

Довіра – спосіб існування Суверена.

Суверен може надавати кредит/довіру.

«Довіра та недовіра – останнє в світі, що залежить від мене» (Перифраз вислову Руссо).

Угода

Угода - основне джерело міжсуверенного існування.

Можливість укладення угод походить від здатності суверена створювати правила, обов'язковість виконання яких їм гарантується.

Потреба укладання угод виходить з розуміння необхідності в Іншому.

Державний устрій являє собою ідеальний політичний об'єкт ІПО.

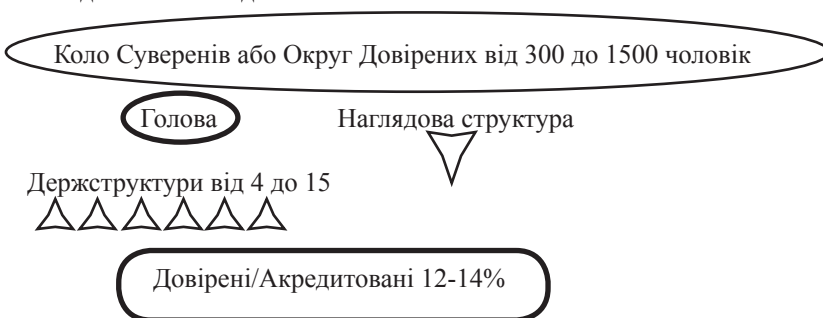
Наявність у Суверена права виявляти довіру забезпечує правову основу державного будівництва.

Угода, як джерело права, - основний метод державного будівництва.

Держава (Д) — прямий добуток ідеального політичного об'єкта ІПО (конституція, законодавчі акти, приписи і т.і.) і матеріального об'єкту МО (територія, надра, населення і т.і.).

$ІПО \times МО = Д$.

Вигляд основної моделі

Коло Суверенів – територіальна громада Суверенів, що проживають не менше року в межах виборчого кола. Обирає Довіrenих осіб І-го рівня і посадових осіб того ж рівня, утворюється з розрахунку не більше 1500 суверенів на одне коло, при цьому межі території їх проживання не повинні перетинати меж більших територіальних одиниць.

Право участі у виборах, як громадянину, надається жителю України, якщо він прожив в Україні не менше вісімнадцяти років. Цим вирівнюються правові можливості жителів України, в тому числі молоді і ще не народжених.

Довіrenий/Акредитований — особа, що отримала довіру/кредит, вибрана на певному рівні Суверенами або Довіrenими для участі у виборах на наступному рівні, місце проживання якої розташоване в межах кола / округу, що забезпечує довірчий характер органу публічного представництва відповідного рівня. Обов'язком Довіrenого / Акредитованого є відстоювання, на відповідному рівні, інтересів Суверенів, згідно угоди.

Чисельність визначається з розрахунку 12-14% від числа виборців.

Довіrenий представник виконує свої обов'язки на добровільних засадах, як обов'язок Суверена, що демонструє здатність виконувати угоду. При цьому Довіrenі представники можуть перебувати на державній службі, а також займатися іншою оплачуваною діяльністю.

Акредитований має обмежений угодою суверенітет. Обмеження обсягу верховних прав є наслідком збільшення довіри.

Право на певну ступінь довіри доводиться емпірично.

Голова — виконує регулюючі функції між держструктурами, обирається керівниками держструктур відповідного рівня.

Держструктури — лікарні, театри, музеї, бібліотеки, освітні заклади, санстанції, міліція, суди і т.і., очолюють виборні найняті особи з числа тих, кому виявили довіру (надали кредит**). Кандидатури висуваються керівниками держструктур попередньої територіальної структури (якщо така є) і обираються Колом Суверенів (на базовому рівні) або Округом Довіrenих відпо-

відного рівня. Діяльність керівників держструктур здійснюється на підставі угоди з Суверенами або Акредитованими відповідного рівня.

Наглядова структура — здійснює нагляд за дотриманням суспільної угоди, а саме за діяльністю Акредитованих і найнятих керівників. Основні повноваження - виявляти порушення та передавати висновки до суду відповідного Кола / Округу для подальшого розслідування та прийняття рішення. Формується Гарантом. Керівники наглядових структур – довірені Гаранта.

Гарант

Гарант – носій обов'язку виконання суспільної угоди, а саме, він виконує наглядові функції за діяльністю Акредитованих і найнятих керівників, оберігаючи Громадську Згоду.

Термін повноважень - п'ять років. Не більше двох термінів.

Вибори в перших числах травня.

Кандидатури висуваються по одному від Ради Голів відомств, Палати Лобістів, Верхньої Палати (Ради Голів відомств, Палати Лобістів, Верхньої Палати див. далі). Одного кандидата висуває сам діючий Гарант.

Таким чином кількість кандидатів не буде більше, ніж чотири.

Обирається прямим загальним голосуванням Суверенів. Кандидат зобов'язаний набрати більше 51% голосів від тих, хто прийняв участь у голосуванні Суверенів.

Імпічмент можуть започаткувати Довірені найвищого рівня, простою більшістю голосів, за ініціативою Палати Лобістів або Верхньої Палати. Імпічмент набуває законної сили, якщо Суверени, кількістю голосів 51% від тих, хто прийняв участь у голосуванні, його затвердили.

У разі потреби тимчасово виконувати обов'язки Гаранта може Прем'єр-міністр.

Округ Довірених/Акредитованих – територіальне об'єднання Довірених, яке вибирає Довірених наступного рівня і найманих посадових осіб свого рівня, утворюється з розрахунку не більше 1500 довірених на один округ.

Терміном «Коло» підкреслюється рівність Суверенів і здатність домовлятися. Терміном «Округ» підкреслюється обмеження угодою суверенітету Довірених.

Діяльність Суверенів і Довірених поєднана з правами, але у відношенні до Суверенів і Довірених попереднього рівня діяльність Довірених поєднана тільки з відповідальністю.

Діяльність найнятих керівників (включаючи Гаранта) у відношенні до Суверенів і їх Довірених поєднана тільки з відповідальністю.

Виборці можуть давати Довіреним обов'язковий наказ. У разі невиконання угоди довіра/кредит може бути відкликана, як така, що втратила довіру виборців. За відкликання довіри має бути не менше голосів, ніж було на виборах.

Найняті керівники щорічно в обов'язковому порядку повинні надавати територіальному суду звіт про виконану роботу.

Перевибори на всіх рівнях (крім Гаранта) проводять щорічно в перших числах січня.

Приклади державного устрою

У наведених прикладах для простоти подачі матеріалу кількість виборців, Суверенів і Довірених, у Колах і Округах, береться найбільша - 1500 осіб, а також відсоток Довірених взято в першому прикладі 14%, в другому 10%.

Приклад 1

Таблиця 1. Держава.

Виборці	Рівень	Відсоток	Коло/Округ		Загалом відповідно рівня		
			Виборців	Обраних	Виборців	Коло/Округ	Обраних
1	2	3	4	5	6	7	8
Суверени	1	0,14	1500	210	36 256 483	24171,0	5075907,62
Акредитовані 1 рівня	2	0,14	1500	210	5 075 908	3383,9	710627,07
Акредитовані 2 рівня	3	0,14	1500	210	710 627	473,8	99487,79
Акредитовані 3 рівня	4	0,14	1500	210	99 488	66,3	13928,29
Акредитовані 4 рівня	5	0,14	1500	210	13 928	9,3	1949,96
Акредитовані 5 рівня	6	0,14	1500	210	1 950	1,3	272,99
Акредитовані 6 рівня	7	0,14	1500	210	273		38,22
Акредитовані 7 рівня	8	Верхня палата Верховної Ради			38		

Таблиця 2. Херсон.

Виборці	Рівень	Відсоток	Коло/Округ		Загалом відповідно рівня		
			Виборців	Обраних	Виборців	Коло/Округ	Обраних
1	2	3	4	5	6	7	8
Суверени	1	0,14	1500	210	296 161	197,4	41462,5
Акредитовані 1 рівня	2	0,14	1500	210	41 463	27,6	5804,8
Акредитовані 2 рівня	3	0,14	1500	210	5 805	3,9	812,7
Акредитовані 3 рівня	4	0,14	1500	210	813	0,5	113,8
Акредитовані 4 рівня	5	0,14	1500	210	114	0,1	15,9
Акредитовані 5 рівня	6	Верхня палата Міської Ради			16		0,0
Акредитовані 6 рівня	7						0,0
Акредитовані 7 рівня	8						0,0

Таблиця 3. Херсонська область.

Виборці	Рівень	Відсоток	Коло/Округ		Загалом відповідно рівня		
			Виборців	Обраних	Виборців	Коло/Округ	Обраних
1	2	3	4	5	6	7	8
Суверени	1	0,14	1500	210	871 650	581,1	122031,0
Акредитовані 1 рівня	2	0,14	1500	210	122 031	81,4	17084,3
Акредитовані 2 рівня	3	0,14	1500	210	17 084	11,4	2391,8
Акредитовані 3 рівня	4	0,14	1500	210	2 392	1,6	334,9
Акредитовані 4 рівня	5	0,14	1500	210	335	0,2	46,9
Акредитовані 5 рівня	6	Верхня палата Обласної Ради			47		0,0
Акредитовані 6 рівня	7						0,0
Акредитовані 7 рівня	8						0,0

Таблиця 4. Київ.

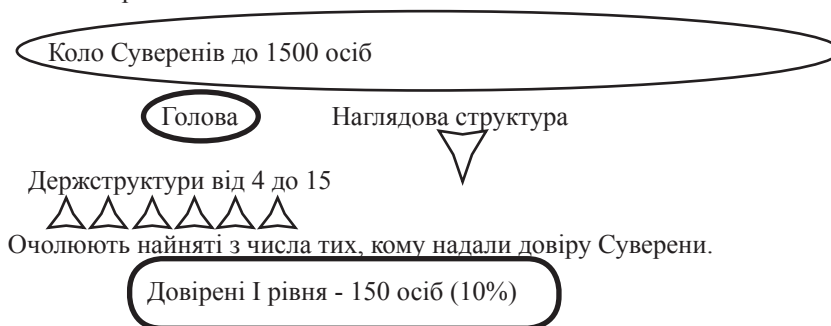
Виборці	Рівень	Відсоток	Коло/Округ		Загалом відповідно рівня		
			Виборців	Обраних	Виборців	Коло/Округ	Обраних
1	2	3	4	5	6	7	8
Суверени	1	0,14	1500	210	2 160 941	1440,6	302531,7
Акредитовані 1 рівня	2	0,14	1500	210	302 532	201,7	42354,4
Акредитовані 2 рівня	3	0,14	1500	210	42 354	28,2	5929,6
Акредитовані 3 рівня	4	0,14	1500	210	5 930	4,0	830,1
Акредитовані 4 рівня	5	0,14	1500	210	830	0,6	116,2
Акредитовані 5 рівня	6	0,14	1500	210	116	0,1	16,3
Акредитовані 6 рівня	7	Верхня палата Міської Ради			16		0,0
Акредитовані 7 рівня	8						0,0

Таблиця 5. Київська область.

Виборці	Рівень	Відсоток	Коло/Округ		Загалом відповідно рівня		
			Виборців	Обраних	Виборців	Коло/Округ	Обраних
1	2	3	4	5	6	7	8
Суверени	1	0,14	1500	210	1 461 087	974,1	204552,2
Акредитовані 1 рівня	2	0,14	1500	210	204 552	136,4	28637,3
Акредитовані 2 рівня	3	0,14	1500	210	28 637	19,1	4009,2
Акредитовані 3 рівня	4	0,14	1500	210	4 009	2,7	561,3
Акредитовані 4 рівня	5	0,14	1500	210	561	0,4	78,6
Акредитовані 5 рівня	6	0,14	1500	210	79	0,1	11,0
Акредитовані 6 рівня	7	Верхня палата Обласної Ради			11		0,0
Акредитовані 7 рівня	8						0,0

Приклад 2.

I Базовий рівень – Коло

II рівень Округ

Округ Довіренних I рівня до 1500 осіб

Голова

Наглядова структура

Держструктури від 4 до 15

Очолоюють найняті з числа тих, кому надали довіру Довіренні I рівня.

Довіренні II рівня — 150 осіб (10%)

III рівень

Округ Довіренних II рівня 1500 осіб

Голова

Наглядова структура

Держструктури від 4 до 15

Очолоюють найняті з числа тих, кому надали довіру Довіренні II рівня.

Довіренні III рівня — 150 осіб (10%)

IV рівень

Округ Довіренних III рівня 1500 осіб

Голова

Наглядова структура

Держструктури від 4 до 15

Очолоюють найняті з числа тих, кому надали довіру Довіренні III рівня.

Довіренні IV рівня - 150 осіб (10%)

V рівень

Довіrenих IV рівня 1500 осіб

Голова

Наглядова структура

Держструктури від 4 до 15

Очолюють найняті з числа тих, кому надали довіру Довірені IV рівня

Довірені V рівня - Число залежить від кількості Суверенів в Державі.

Вищий рівень

Округ Довіrenих передвищого рівня

Прем'єр-міністр

Наглядова структура

Відомства

Голови відомств найняті з числа тих, кому надали довіру Акредитовані передвищого рівня.

Верхня палата

Довірені вищого рівня – від 12 до 38 осіб
Термін повноважень 1 рік.

Палата Лобістів — нижня палата від 120 до 300 осіб
Палата Лобістів — палата інтересів, зацікавлених.

Положення щодо утворення Палати Лобістів по'язані з професійними, громадськими об'єднаннями. В ній представлена кожна область відповідно до кількості населення. На усіх рівнях термін повноважень довіrenих, депутатів, найнятих керівників і посадовців 1 рік і кожен може бути переобраний необмежену кількість раз, на відміну від Гаранта, термін повноважень якого складає 5 років, але переобраним він може бути не більше двох раз.

Гарант — термін повноважень 5 років.

Прем'єр-міністр

Кандидатура висувається по одному кандидату від Ради Голів відомств, Палати Лобістів, Верхньої Палати.

Обирається Довіреними передвищого рівня із запропонованих кандидатів.

Термін повноважень - один рік з моменту вступу на посаду.

Призначає Держсекретарів (своїх довірених).

При потребі тимчасово виконувати обов'язки Прем'єр-міністра може Голова Ради Голів відомств.

Структури, підпорядковані Гаранту

Гарант

(він же Верховний Головнокомандуючий)

Стратегічна
розвідка

СБ

Начальник ГШ Збройних Сил

АР

Екологічна безпека

Санітарна
безпека

Інформаційна
безпека

Касаційні

Суди

Наглядова
структура

Та інші

(за суттю наглядові)

Основні повноваження Палати Лобістів – прийняття законів, а Верхньої Палати – посадові призначення і право вето, в тому числі на діючі закони. Гарант, підписуючи закони, приймає їх під нагляд.

Усі посадові особи, включаючи Гаранта, несуть юридичну відповідальність за прийняті ними рішення (підзвітні відповідним судам).

Післямова

Відзначимо, політичні структури не охоплюють всі елементи і зв'язки. Досвід свідчить, що це неможливо і не потрібно.

Ми тут представили, по суті, тільки алгоритм, не аналізуючи логічних висновків і не торкаючись питань доказовості. Даний алгоритм дозволяє в історичному вимірі, практично миттєво (щорічні перевибори), усувати помилки в гарантованій стабільності.

* Фрактал (лат. fractus — подрібнений, дробовий) — нерегулярна, самоподібна структура. В широкому розумінні фрактал означає фігуру, малі частини якої в довільному збільшенні є подібними до неї самої.

** Кредит (лат. credere – довіра) – словосполучення «кредит довіри» тавтологія.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Курош А. Г. Лекции по общей алгебре. 2-е изд. — М.: Физматлит, 1973.
2. Рассел Б. История западной философии и её связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней. В 3 кн. / Науч. ред. В. В. Целищев. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 2001.
3. Фоменко А. Т. Наглядная геометрия и топология. — М.: изд-во МГУ, 1993.

Стаття надійшла до редакції 12.04.19

© Чуйко В. Л., Атаманчук-Ангел В. І., 2019

Anatolij Bereza

Doctor of Political Sciences (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-1611-0274>
e-mail: avbereza@ukr.net

REGULATORY STATE: FINDING A BALANCE BETWEEN REGULATION AND DEREGULATION

Abstract

Improving public administration requires taking into account both the positive and negative consequences of government interference in all spheres of public relations. Systematic, structural, comparative and historical methods were applied to find out the place of the legal regulation of social relations in the formation of a new type of state—the regulatory one.

The EU is a prime example of this form of state, which combines neoliberalism, a constant desire for innovation, and a refusal to intervene in the economic sphere, to introduce liberal social security reforms. The main features of the regulatory state are the deregulation of markets and the decentralization of administrative capacity, the emergence of new network capabilities, and multi-level governance. There was also a clear upward trend in integrated regulation and strategic planning policies at all levels: European, national and regional.

In a regulatory state, the concept of regulation as authoritarian rule and concerted action requires a clear distinction between «hard» and «soft» regulation. «Hard» regulation requires legislative action and coercive mechanisms to enforce and impose sanctions in case of non-compliance. On the other hand, the use of «soft» regulation is sometimes seen as regulation through conviction and deliberation aimed at reaching agreement as the most desirable outcome. So modern regulatory state must combine «hard» and «soft» regulation to guarantee economic development and protect society from external risks (globalization, climate change, etc.).

The evolution of a regulatory state on the European continent demonstrates the need to combine deregulation and re-regulation at different levels of public administration and spheres of public activity to maximize the effective use of the power of concentration by public authorities and special knowledge and long-term prospects for the development of semi-governmental organizations. Deregulation enables the state to respond adequately to changes in public relations under the influence of external factors, primarily globalization, and regulation to minimize the negative effects of market failures and protect the humanitarian, social and environmental spheres.

Key words: regulatory state; welfare state; governance; neoliberalism; New government; deregulation

Береза Анатолій Валентинович

Доктор політичних наук (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-1611-0274>

e-mail: avbereza@ukr.net

РЕГУЛЯТОРНА ДЕРЖАВА: ПОШУК БАЛАНСУ МІЖ РЕГУЛЮВАННЯМ І ДЕРЕГУЛЯЦІЄЮ

Резюме

Удосконалення державного управління вимагає врахування як позитивних, так і негативних наслідків втручання держави у всі сфери суспільних відносин. Застосовувалися системний, структурний, порівняльний та історичний методи для з'ясування місця нормативно-правового регулювання суспільних відносин у формуванні нового типу держави — регуляторної. З'ясовано, що сучасна регуляторна держава повинна поєднувати «жорстке» і «м'яке» регулювання для гарантування економічного розвитку та забезпечення суспільства від зовнішніх ризиків (глобалізація, кліматичні зміни тощо). Регулювання і дерегулювання є сторонами однієї медалі, оскільки дають можливість скористатися перевагами відосіблених управлінських органів, що володіють експертними знаннями і можуть реалізовувати довгострокові стратегії, та мінімізувати негативні наслідки некерованості ринків, що є особливо актуальним у сучасному глобалізованому світі, що робить суспільства більш уразливими до зовнішніх загроз.

Ключові слова: регуляторна держава; держава загального добробуту; державне управління; неолібералізм; Нове державне управління; дерегуляція

Вступ

Україна робить лише перші кроки у пошуку балансу між намаганням гарантувати певну стабільність у соціально-економічному розвитку держави та потребою економічних акторів у свободі для пошуку нових ринків і впровадження інноваційних методів виробництва. В Україні під державною регуляторною політикою розуміється напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України (ст. 1. Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (2003) [1]. А її принципами є: доцільність — обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми; адекватність — відповідність потребам у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам; ефективність — досягнення максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів; збалансованість — забезпечення балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

передбачуваність— послідовність регуляторної діяльності та її відповідність цілям державної політики; прозорість та врахування громадської думки (ст. 4 Закону).

Останнім часом дедалі частіше починає звучати термін «дерегуляція» як відповідь на більшість економічних проблем країни. Успішність політики у цій сфері частково відображається індексом країни щодо легкості ведення бізнесу (Doing Business), в якому Україна за десятиліття піднялася з 145 місця на 71 в 2019 зі 191 країни.

Суть дерегуляції була сформульована ще до законодавчого визначення регуляторної політики— у 1998 році, коли Указом Президента України від «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» її було визначено як «сукупність спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку підприємництва заходів, які включають: спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності; скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню, вимагають одержання сертифікатів та будь-яких інших дозволів на здійснення підприємницької діяльності; лімітування перевірок та контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва; спрощення процедури митного оформлення вантажів при здійсненні експортно-імпорتنних операцій; забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності».

Для полегшення ведення бізнесу в країні уже прийнято низка нормативно-правових актів, зокрема закони України «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо дерегуляції господарської діяльності з проведення робіт із землеустрою та землеоціночних робіт (2012), «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» (2014), «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» (2015), Постанова КМУ «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» (2016) та інші нормативно-правові акти. Більше того, йдеться навіть про саморегулювання, про що свідчить розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні» (2018).

Однак слід розуміти, що регулювання і дерегулювання є сторонами однієї медалі, про що свідчить еволюція регуляторної держави на Європейському континенті.

Методи дослідження

Проблематика регуляторної політики зазвичай добре досліджена економістами та юристами, однак політологічних досліджень бракує як у закордонній, так і вітчизняній політології. Застосовувалися системний, структурний, порівняльний та історичний методи для з'ясування місця нормативно-правового регулювання суспільних відносин у формуванні нового типу держави— регуляторної.

Результати

У найбільш широкому розумінні регулювання «стосується стійкого і цілеспрямованого контролю, що здійснюється органом державної влади над діяльністю, що важлива для суспільства» [2, р. 363]. В 1980-х роках почався процес концентрації влади та з'явилися ознаки формування регуляторної держави на Європейському континенті. Відомий дослідник Дж. Маджоне так пояснив появу нового типу держави: «Приватизація та дерегулювання мають створити умови для появи регуляторної держави, що прийде на зміну диригентській державі минулого» [3, р. 77]. Її особливістю є опора на регулювання, а не на державну власність, планове чи централізоване управління. Є чотири підходи до пояснення регуляторного менеджменту: 1) правовий: регулювання як авторитарні правила; 2) економічний: регулювання як зусилля органів державної влади щодо управління господарчою сферою; 3) політичний: регулювання як ме-

ханізм керування та здійснення управлінського контролю; 4) з точки зору сталого розвитку: регулювання як інструмент захисту навколишнього середовища та суспільства, що стає більш вразливими перед новими ризиками сучасності.

Ці концепції позначають еволюцію від вузького, правового розуміння регулювання до більш широкого контексту, як в теорії, так і на практиці, як цінностей і узгодженої діяльності. Нинішній наднаціональний режим ЄС має бути спроможний контролювати та домінувати над окремими повноваженнями урядів держав-членів, легітимність яких походить від прямих демократичних виборів.

У регуляторній державі концепція регулювання як авторитарного правління та узгодженої діяльності вимагає чіткого розмежування між «жорстким» і «м'яким» регулюванням. Жорстке регулювання вимагає законодавчих дій та механізмів примусу, щоб забезпечити виконання, а також введення санкцій у випадку недотримання норм закону. З іншого боку, використання м'якого регулювання іноді розглядається як регулювання через переконання та дорадчий дискурс, спрямований на досягнення згоди як найбільш бажаний результат. М'яке регулювання передбачає прийняття виважених рішень [4], досягнення принципової згоди, а не чіткого встановлення прав і обов'язків сторін, що дає акторам більше свободи у досягненні цілей регулювання та стимулювання розвитку [5].

М'яке регулювання складається з керівних принципів та різних інструментів заохочення для досягнення бажаних цілей. Однак цей підхід означає, що правила можуть різнитися залежно від країни, оскільки вони залежать від поставлених цілей. Це регулювання на основі дорадництва, яке Євросоюз назвав «відкритим методом координації», що став широко впроваджуватися з 2000 року. Іншими словами м'яке регулювання означає: деліберацию для пошуку найкращих рішень та найкращих практик; обмін інформацією та програмами розвитку; взаємну довіру та сумісність між регуляторними системами; високий ступінь інституційної взаємодії між регуляторами; створення мережевого, партнерського суспільства.

Ширша концепція регулювання визначає дві базових характеристики, зокрема організаційні зміни в державних інститутах та популяризація укладання угод для впровадження контрольних механізмів, які сприяють появі регуляторної держави. Опора на регулювання, а не державну власність, планування чи бюрократичний апарат свідчить, що методи цього типу держави схильні до мінімізації і/або оринковлення державного сектора, що у свою чергу веде до регулятивного управління [6].

Регуляторне управління свідчить про перехід від традиційного управлінського підходу до різних варіацій інституційних та структурних реформ згідно з положеннями концепції НДУ. Вони часто контекстуально пов'язані з соціальними моделями та адміністративними традиціями, що по-різному тлумачить регуляторні заходи [7]. Водночас слід мати на увазі недоліки надмірного захоплення регулюванням. Так К. Худ та Р. Дайксон, проаналізувавши британську політику протягом останніх трьох десятиліть, дійшли висновку, що Нове державне управління (НДУ) та збільшення кількості регулятивних актів призводить до зростання державних затрат, зменшення рівня задоволеності громадян-споживачів, ослаблення парламентської демократії [8].

Втручання держави в економіку, розробка і вжиття заходів для макроекономічної стабілізації, розподіл доходів, регулювання ринку та домінування органів державної влади у сфері планування було характерне для державного управління розвинених держав Заходу у перші два десятиліття після завершення Другої світової війни. Підставою стала теорія Дж. М. Кейнса, згідно з якою на органи державної влади інститути, організовані за ієрархічним принципом відповідно до бюрократичної моделі М. Вебера, була покладена відповідальність за реалізацію кейнсіанської політики. Її широкому впровадженню сприяв сильний економічний ріст в країнах Західної Європи, захищеність їх економік від впливу зовнішніх чинників (міжнародного ринку

і кон'юнктури). Бюрократичний контроль та державна власність були важливими елементами державного регулювання і влада центрального уряду майже не ставилася під сумнів [9].

Міжнародна економічна криза 1970-х рр. сформувала запит на нові форми адміністрування, відмінні від кейнсіанського централізованого планування та традиційного державного управління. Нові моделі урядування щодо цілей та курсу на оринковлення державних послуг перебували під впливом неоліберальних ідей, що закликали до збільшення конкуренції як на ринку, так і в державному секторі. Держава загального добробуту реформувалася і дерегуляція стала ключовим словом порядку денного. Управління за цілями замінило бюрократичний урядовий контроль, а дерегуляція вважалася найбільш характерною особливістю цієї моделі.

Першим кроком стала відмова від надмірного втручання держави і скасування низки нормативно-правових актів, що сприяло спрощенню ведення господарської діяльності. Цей процес отримав назву «дерегуляція» і проходив з урахуванням особливостей конкретної країни. Там, де органи виконавчої влади мали досить високий ступінь самостійності і була відсутня політична воля на обмеження впливу держави, дерегуляція проводилася за принципом «регуляторної гільйотини», коли усі чинні підзаконні регуляторні акти вважалися апіорі шкідливими для бізнесу та економічного розвитку, тому кожен регуляторний орган повинен був відстоювати необхідність кожної поправки до законодавства. Інші країни пішли шляхом визначення необхідних напрямів регулювання за ступенем ризику для економіки держави, безпеки громадян та екологічного стану. Якщо певна сфера діяльності отримувала низький рівень ризику, то це означало практично відсутність державного регулювання, за середнього рівня—державне втручання було обмеженим, а за високого державне регулювання було обов'язковим.

Наступним кроком стала розробка відпрацювання загальних принципів та порядку прийняття регуляторних актів залежно від їх важливості для бюджету, реалізації державних стратегій розвитку тощо. Були вироблені та законодавчо закріплені загальні принципи та методологія оцінки впливу регуляторних актів на інтереси трьох груп заінтересованих сторін: громадян, підприємців та держави. З підприємницької сфери була запозичена і адаптована під потреби державного управління система відстеження результативності дії нових регуляторних актів, а також законодавчо закріплені принципи та методологія її проведення. Накопичений досвід дав змогу і надалі удосконалювати методики і критерії розробки та контролю ефективності прийнятих регуляторних актів для покращення якості управління економікою.

Як не парадоксально, цей період також призвів до небаченого росту кількості нових регулятивних актів та розширення регулятивної політики, яка охопила нові сфери. Така експансія відбулася як на національному рівні, так і на рівні Євросоюзу [10]. Цілком закономірно, що традиційні форми регулювання, планування та контролю зникли під тиском нових технологічних досягнень та нових економічних й ідеологічних сил, породжених глобалізацією, які сприяли дерегуляції.

Однак насправді зменшення державного регулювання у сфері господарювання не відбулося. Замість цього з'явилася політика, що поєднувала дерегуляцію і ререгуляцію на різних рівнях державного управління та сферах суспільної діяльності. Дерегуляція використовується для задоволення вимог нового ринку, а ререгуляція—для коригування ринкових цілей та захисту людських, соціальних та екологічних прав. Іншими словами, нові форми планування і регулювання замінили старі.

Дж. Маджоне назвав нову інституційну форму держави регуляторною. Ця форма з'явилася в кінці 1970-х років і розширила «регуляторну державу» в Європі на хвилі Європейської інтеграції, що почалася в 1950-х роках. Євросоюз є яскравим прикладом цієї форми регуляторної держави, яка в ідеологічному плані має ознаки неолібералізму, постійного бажання до інновацій, та відмови від втручання в економічну сферу, впровадженням ліберальних реформ у сфері соціального забезпечення.

Характерними рисами нової форми держави є дерегуляція ринків та децентралізація керівної спроможності, поява нових мережевих спроможностей та багаторівневе урядування. Також очевидною була тенденція до зростання комплексної політики регулювання та стратегічного планування на всіх рівнях: європейському, національному та регіональному. І це не дивно. Традиційні форми регулювання і контролю, успадковані з часів державного інтервенціонізму, зникли перед лицем впливових технологічних, економічних та ідеологічних сил. Техніко-економічна парадигма зазнала радикальних змін. З'явилася потреба у нових формах регулювання та підходах до інституційного планування, які б відповідали різним політичним і соціальним цілям контролю та управління.

Прийняття законів та публікація директив різко зросла, панівне становище посіли закони з широкою сферою застосування, регулятивні нормативно-правові акти та правові угоди. Нова форма регуляторного управління отримала свою легітимність від тісного зв'язку з чинним законодавством та характеру поставлених цілей, і тільки дуже опосередковано від парламентів держав-членів, які приймали рішення [11].

Інструменти раціоналізації господарчої діяльності отримали пріоритет при оцінці результатів, замінюючи бюрократичний адміністративний контроль. Стратегічне планування є частиною цієї системи, оскільки досягнення цілей та результатів вимагає дедалі більш комплексного і ґрунтового планування, ніж реформи, базовані на стандартизованій, шаблонній діяльності держави, що втручалася в ринкові відносини.

Процес європеїзації крім того посилив тиск щодо регуляції через інтеграційний процес: ЄС як цілісна регуляторна держава підштовхувала країни-члени у тому ж напрямі. Держави-члени потрапили під наднаціональне регуляторне управління. Так у Франції лише 20–25% від усіх нормативно-правових актів було прийнято самостійно, без жодних попередніх консультацій з Брюсселем, аналогічна ситуація спостерігається і в інших державах європейського континенту [12]. Так з 1995 по 2018 рік понад 12 тис. юридично зобов'язальних нормативно-правових актів ЄС стали частиною законодавства Норвегії, яка не є її членом. Значна частина законів і правил ЄС визначені як правові акти, які мають бути імplementовані на національному рівні.

Зазначимо, що розуміння дерегулювання лише як зменшення кількості правил є помилковим, оскільки ререгуляція є невіддільним елементом дерегуляції. Те, що може сприйматися як дерегуляція на практиці ніколи не означає зменшення державного регулювання і наближення до ідеальної моделі невтручання держави у дію ринкових сил (*Laissez-faire*), яка ніколи не існувала в Європі, а радше поєднання дерегуляції і ререгуляції на різних рівнях управління.

У зв'язку з появою регуляторної держави для розуміння політичної ситуації уже не достатньо зосереджуватися на вивченні лише формальних політичних інститутів, таких як представницькі органи, бюрократичний апарат в рамках класичної моделі веберівського типу. Сучасна політична система створила мережу гібридних інститутів, що є частиною процесу планування рішень, але відособлена від бюрократичної ієрархії. Ці агентства слід розглядати як складову частину політичної системи, що перебуває у процесі інституційної зміни. Це сприяло оформленню концепції «урядування», що розуміється як практика політичного керівництва, базована на регулятивних угодах між державними, напівдержавними і приватними акторами на політичній та плановій аренах. Європа інтегрується через поєднання зусиль з боку місцевих, регіональних, національних та наднаціональних акторів, які можуть бути або державними або приватними.

Слід зазначити, що глобальні ринкові сили та міжнародні органи регулювання, такі як ЄС, можуть ослабити владу та вплив національних парламентів. Легітимність такого державного устрою перебуває під загрозою. Водночас твердженням, що регуляторна держава страждає від демократичного дефіциту, бракує емпіричних доказів.

Нові форми регулювання зумовлюють потребу в детальному знанні та активній спільній участі в процесі управління на всіх рівнях. Дж. Маджоне також відзначав, що цей чинник,

на додачу до надання ринковим гравцям та нижчим рівням управлінської ієрархії більшої відповідальності, веде до створення особливого державно-публічного партнерства та напівдержавних (гібридних) компаній, завданням яких є збір інформації, визначення цілей, нагляд за реалізацією проекту та спільна участь в управлінні та оцінці отриманих результатів. Такі агентства та інститути діють за межами ієрархічного контролю чи нагляду з боку органів центральної влади. Типовими рисами регулятивної держави є за Дж. Маджоном [13, р. 146]: адміністративна децентралізація та регіоналізація; розпад раніше монолітного цілого на моноцільові одиниці з власними бюджетами; делегування відповідальності за надання послуг приватним, прибутковим чи неприбутковим організаціям, і некомерційними організаціями, що діють за межами звичайної виконавчої влади. Популярними є договірні чи квазидоговірні домовленості, згідно з якими бюджети і повноваження щодо прийняття рішень передаються покупцям, які від імені своєї групи клієнтів, купують послуги у надавача, який пропонує найкраще співвідношення ціни і якості.

Основна відмінність регуляторної моделі від традиційної, бюрократичної полягає в акцентуванні уваги на самостійності у прийнятті рішень, що поєднує незалежність із наявними знаннями у вузькій сфері регулювання та діяльності. Нові органи діють незалежно від органів центральної влади і лише опосередковано перебувають під демократичним контролем, оскільки не є обраними громадянами.

Хоча ця модель безумовно має переваги над традиційними методами розробки та реалізації політики, однак їй властиві і певні недоліки. По-перше, дистрибутивна політика повинна залишатися під прямим демократичним контролем та наглядом з боку бюрократів у класичній веберівській моделі. По-друге, регуляторна модель найбільш доцільна у приватному секторі, де використовуються економічні механізми та інструменти конкуренції, а не в державному, що задовольняє масштабніші суспільні інтереси. Це ж справедливо і щодо відособлених державних органів, що послуговуються приватним правом, хоча знання ринку, гнучкість та репутація є ключем до ефективнішої діяльності. Тут варто згадати і про таку важливу перевагу відособлених державних органів, як вдале поєднання експертних знань та здатності реалізувати довгострокову стратегію, що має особливе значення в умовах демократії. Необхідність проводити регулярні вибори звужують часові горизонти планування урядів до електорального циклу в 4–6 років, що змушує політичне керівництво відмовлятися від довгострокових стратегій, які воно не зможе реалізувати в результаті програшу на чергових чи позачергових виборах. Водночас сучасне суспільство дедалі частіше стикається із проблемами, що потребують довгострокового планування (кліматичні зміни, старіння населення, міграційні процеси, енергетичні транзити тощо).

Висновки

Отже, еволюція регуляторної держави на Європейському континенті свідчить про необхідність поєднання дерегуляції та ререгуляції на різних рівнях державного управління та сферах суспільної діяльності для максимально ефективного використання переваг концентрації влади у органів державного управління та спеціальних знань і довгострокових перспектив розвитку напівдержавних організацій. Деретуляція дає можливість державі адекватно реагувати на зміни у суспільних відносинах під впливом зовнішніх чинників, насамперед глобалізації, а ререгуляція — для мінімізації негативних наслідків невдач ринку та захисту гуманітарної, соціальної та екологічної сфер.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності; Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1160-15>.
2. Selznick, P. (1985). Focusing organizational research on regulation. In R. G. Noll (Ed.), *Regulatory policy and the social sciences* (pp. 363–367). Berkeley, CA: University of California Press.

3. Majone, G. (1994). The rise of the regulatory state in Europe. *West European Politics*, 17 (3), 77–101.
4. McGowan, F., & Wallace, H. (1996). Towards a European regulatory state. *Journal of European Public Policy*, 3 (4), 560–576.
5. Mörth, U. (Ed.). (2004). *Soft law in governance and regulation: An interdisciplinary analysis*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
6. Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2004). *Public management reform: A comparative analysis*. Oxford: Oxford University Press.
7. Djelic, M.-L. (2006). Marketization: From intellectual agenda to global policy-making. In M.-L. Djelic & K. Sahlin Andersson (Eds.), *Transnational governance: Institutional dynamics of regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Hood, C., & Dixon, R. (2015). *A government that worked better and cost less? Evaluating three decades of reform and change in UK Central Government*. Oxford: Oxford University Press.
9. Millward, A. S. (2000). *The European rescue of the nation-state*. London: Routledge.
10. Moran, M. (2003). *The British regulatory state: High modernism and hyper-innovation*. Oxford: Oxford University Press.
11. Schmitter, P. C. (2000). *How to democratize the European Union... and why bother?* Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
12. Lavenex, S., & Wallace, W. (2005). Justice and home affaires. In H. Wallace, W. Wallace, & M. A. Pollack (Eds.), *Policy-making in the European Union* (pp. 457–482). Oxford: Oxford University Press.
13. Majone, G. (1997). From the positive to the regulatory state: Causes and consequences of change in the mode of government. *Journal of Public Policy*, 17 (3), 139–189.

REFERENCES:

1. Pro zasady derzhavnoji rehuljatornoji polityky u sferi ghospodarsjkoji dijajlnosti; Zakon Ukrainy vid 11 veresnja 2003 roku № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1160-15>.
2. Selznick, P. (1985). Focusing organizational research on regulation. In R. G. Noll (Ed.), *Regulatory policy and the social sciences* (pp. 363–367). Berkeley, CA: University of California Press.
3. Majone, G. (1994). The rise of the regulatory state in Europe. *West European Politics*, 17 (3), 77–101.
4. McGowan, F., & Wallace, H. (1996). Towards a European regulatory state. *Journal of European Public Policy*, 3 (4), 560–576.
5. Mörth, U. (Ed.). (2004). *Soft law in governance and regulation: An interdisciplinary analysis*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
6. Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2004). *Public management reform: A comparative analysis*. Oxford: Oxford University Press.
7. Djelic, M.-L. (2006). Marketization: From intellectual agenda to global policy-making. In M.-L. Djelic & K. Sahlin Andersson (Eds.), *Transnational governance: Institutional dynamics of regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Hood, C., & Dixon, R. (2015). *A government that worked better and cost less? Evaluating three decades of reform and change in UK Central Government*. Oxford: Oxford University Press.
9. Millward, A. S. (2000). *The European rescue of the nation-state*. London: Routledge.
10. Moran, M. (2003). *The British regulatory state: High modernism and hyper-innovation*. Oxford: Oxford University Press.
11. Schmitter, P. C. (2000). *How to democratize the European Union... and why bother?* Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
12. Lavenex, S., & Wallace, W. (2005). Justice and home affaires. In H. Wallace, W. Wallace, & M. A. Pollack (Eds.), *Policy-making in the European Union* (pp. 457–482). Oxford: Oxford University Press.
13. Majone, G. (1997). From the positive to the regulatory state: Causes and consequences of change in the mode of government. *Journal of Public Policy*, 17 (3), 139–189.

Стаття надійшла до редакції 12.04.19

© Береза А. В., 2019

Anna Stychynska

PhD in Political science, Associate Professor, Politology Department Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-0519-4305>
e-mail: by_stycha@ukr.net

INSTITUTIONAL SUPPORT OF CHILD PROTECTION POLICY

Abstract

Ukraine's independence in 1991 made the democratic transformations began, aimed to form the civil society, the development of a rule of law, within, according to the Constitution, a person, his life and health, honor, dignity, integrity and other rights and freedoms are recognized as the highest social value. This, in turn, defines the content and focus of the activities of the state and all its bodies in securing these conquests of world civilization as one of the main responsibilities.

It is not enough to declare them at the constitutional and legislative levels for the realization of fundamental rights and freedoms of the individual and the citizen. They must be fully secured through legal and social measures and their existence.

Among the various measures for the realization of human and citizen's rights and freedoms, the Institute of International Protection of the Rights of the Child occupies a special place, as a set of international legal norms governing the international policy and cooperation of the states for the protection and protection of the rights of the child. As part of the international protection of human rights and freedoms, the child protection policy is of paramount importance.

It is the area that should take priority in the international political arena. The protection of the rights of the child is also important as a guarantee of the existence, implementation, and protection of the Constitution of Ukraine. The primary purpose of protection is the legally foreseen ability of the child to use compulsory actions to enforce his or her legal obligation to enforce the obliged person's behavior in order to protect his or her right.

The urgency of gender is essential to accelerate the creation of an effective legal mechanism for the protection of the rights of the child. In addition, the existence of a real «legal protection» of the child as a whole, as well as of the state's responsibility to the child, is the factor that asserts in the human consciousness the idea of justice, the expediency of the existing state power, thereby ensuring its legitimacy.

Formation of civil society and the integration of this country into the European community are impossible without a well-grounded state policy for the protection of the rights of the child. Therefore, the development of international cooperation in this field is especially relevant to Ukraine, since overcoming child neglect and homelessness, adopting children, preventing their involvement in the sex industry can only be ensured in close cooperation with other countries and using their experience.

Key words: humanitarian policy; human rights; children's rights; cooperation of States; international policy

Стичинська Анна Броніславівна

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-0519-4305>
e-mail: by_stycha@ukr.net

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Резюме

З набуттям незалежності в Україні почалися демократичні перетворення, спрямовані на формування громадянського суспільства, розбудову правової держави, в якій, згідно з Конституцією, людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та інші права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю. Це, в свою чергу, визначає зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів щодо забезпечення цих завоювань світової цивілізації як один із головних обов'язків.

Для реалізації основних прав і свобод людини та громадянина недостатньо проголосити їх на конституційному і законодавчому рівнях. Необхідно реально забезпечити їх за допомогою правових і соціальних заходів та гарантувати їх реальне існування.

Серед різноманітних заходів реалізації прав і свобод людини та громадянина особливе місце посідає інститут міжнародного захисту прав дитини, як сукупність міжнародно-правових норм, які регулюють міжнародну політику та співробітництво держав по забезпеченню і захисту прав дитини. Як складова частина системи міжнародного захисту прав і свобод людини, політика захисту прав дитини має надважливу цінність. Саме ця сфера повинна посідати пріоритетне місце на міжнародній політичній арені. Захист прав дитини має важливе значення також як гарантія існування, реалізації та охорони Конституції України. Основне призначення захисту виявляється у законодавчо передбаченій можливості дитини використовувати з метою захисту свого права дозволені законом примусові дії з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірної зобов'язаної поведінки.

Актуальність статті полягає у важливому значенні прискорити створення ефективного правового механізму захисту прав дитини. Окрім того, існування реального "правового захисту" дитини в цілому, а також відповідальності держави перед дитиною, є тим чинником, що стверджує у правосвідомості людини уявлення про справедливість, доцільність існуючої державної влади, забезпечуючи тим самим її легітимність.

Формування громадянського суспільства та інтеграція нашої країни до європейської спільноти неможливі без вираженої державної політики захисту прав дитини. Тому для України особливо актуальним є розвиток міжнародного співробітництва в зазначеній галузі, оскільки подолання дитячої бездоглядності і безпритульності, усиновлення дітей, запобігання їх залученню до секс-індустрії можна забезпечити лише у тісній співпраці з іншими державами та з використанням їх досвіду.

Ключові слова: гуманітарна політика; права людини; права дитини; співробітництво держав; міжнародна політика

Introduction

The institute of international children's rights protection as a complex of international legal norms regulates the cooperation of the states, aimed at ensuring and protecting the children's rights in all spheres of life, was formed after the end of the Second World War.

Several norms concerning the protection of children's rights, however, had been brought under international legal regulation even before World War II. During this period the international cooperation of the states, concerned with children's rights, was conducted in three directions: fighting slavery; settling the issue of traffic in children and women; establishing international regulation of child labor. There were accepted such conventions as the Slavery Convention (1926), the Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children (1921), the ILO Maternity Protection Convention (No. 3), the ILO Conventions Fixing the Minimum Age for Admission of Children to Employment at Sea (No. 8) and to Industrial Employment (No. 59), the ILO Convention concerning the Age for Admission of Children to Non-Industrial Employment (No. 60), which along with other conventions were aimed at settling the issue of trafficking in children and using them with the purpose of prostitution as well as ensuring the protection of maternity and the observance of minimum age for admission of children to various kinds of employment. And yet, the international cooperation dealt only with some of the existing aspects of the legal situation of children. That states did not bring up the question of drafting a universal international document that would contain at least a minimal list of children's rights and norms of ensuring these rights. The only exception was the Declaration of the Rights of the Child adopted by the League of Nations in 1924. Yet, it imposed no responsibilities on the states but only declared the duty of everybody to take care of children's welfare. The distinguishing feature of this period is that it was domestic law that served as the base for international cooperation regarding the rights of the child and human rights in general [1]. Thus, the states' engagement in cooperation regarding the rights of the child, the lack of unified principles of interaction and mechanisms for the implementation of norms bring us to the conclusion that at that time the international protection of children's rights as a system of international legal norms did not yet exist.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical foundations and to elaborate methodological provisions and practical measures to improve the mechanisms of state policy to ensure the protection of the rights of the child in Ukraine. Main objectives of the study:

- find out the specifics of the historical development of the child rights system;
- summarize the foreign experience of the organization of ensuring the rights of the child;
- to identify contradictions in the sphere of ensuring the rights of the child in the transformational period of development of Ukrainian society;
- substantiate approaches to improve the performance of the state executive bodies involved in the protection of human rights;
- identify the features of the Ukrainian legislative framework governing the development of the system of protection of the rights of the child;

Research methods

Writing this Article, a complex of philosophical, philosophical, general scientific and special political methods was used. It was used as a dialectical approach that made it possible to consider the rights of the child as a phenomenon, which is determined by its nature and the conditions of life of society and also allowed to trace the problems of the interconnection of the state and civil society. The combination of analysis and synthesis made it possible to explore the rights and freedoms of the child in unbroken unity, to establish links between the various elements in the sphere of functioning and studying the object as a holistic phenomenon. The formal-legal approach allowed us to analyze the current legislation and practice of its application by state bodies. In addition to the aforesaid, a number of specific scientific methods have been used. The modeling method revealed the optimal characteristics of the model of public policy in the field of human rights protection, aimed at solving

specific organizational and legal problems. The comparative method made it possible to identify and explore the common and distinctive features in the organization of work to ensure the rights of the child by the authorities, to classify state-legal phenomena in this field, to establish their historical sequence and interrelations.

This made possible to reveal the advantages and disadvantages of the activities of the relevant authorities of the state, as well as the conditions in which they manifest themselves in ensuring the rights of the child. The sociological method has revealed the dependence of political processes on the development of society as a whole, the level of its political consciousness, the state of law and order. The statistical method facilitated the acquisition of information which objectively reflects the state and dynamics of the development of state policy on the protection of the child's rights. The systematic method made it possible to consider the child's rights as a constantly changing and open to improvement system.

Results

The modern system of international protection of the children's rights, which is an element of international protection of human rights, was formed within the framework of the United Nations Organisation, one of the basic principles of which is the proclaimed respect for human rights and freedoms and reprobation of any sort of discrimination. Since 1945 the evolution of international human rights protection has passed through a number of stages [2]. The first stage of international cooperation in the sphere of human rights protection lasted from 1945 to the beginning of 1980 and was marked by the accumulation of international human rights standards. The United Nations Charter signed in 1945 recognized in general the principles of respect for human rights. According to the Charter, one of the main goals of the United Nations Organisations' activities is the achievement of international cooperation 'in promoting and encouraging respect for human rights and for fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion' (Article 1, Paragraph 3). The Universal Declaration of Human Rights, adopted in 1948, was aimed at encouraging respect for human rights and defining the list and contents of basic human rights. These rights were secured in the International Covenant on Human Rights adopted in 1966, which, along with the Universal Declaration of Human Rights, formed the International Bill of Human Rights. The further development of international standards involved specification and clarification of the terms of the above-mentioned documents. More than 80 international treaties covering important spheres of human rights implementation had been signed by the end of 1980 that enabled some scholars to infer that the system of basic international human rights standards had already been established. However, this process has not yet come to an end even now.

The second stage started in 1980, was marked by the development of international control mechanisms and procedures aimed at increasing the effectiveness of the already accumulated human rights standards. Such mechanisms and procedures had appeared before but it was in the 1980-s that the general tendency of their development has begun to manifest itself, indicating the aspiration for the institutionalization of international relations in this sphere. International control mechanisms consist of conventional and non-contractual controlling bodies. International procedures are divided into several categories: examining situations involving human rights violation, considering the States' reports on the fulfillment of their duties according to the international treaties, ratified by them, as well as their mutual and individual complaints about international standards violation committed by a state [3].

Thus, the adoption of the United Nations Charter in 1945 created the legal basis for the establishment of international human rights protection. Its further development proceeded in such directions: formulating international legal principles and norms in the sphere of human rights protection and creating controlling bodies concerned with their observance. It should be mentioned that, although the term 'international human rights protection' became wide-spread, there existed several meanings ascribed to this notion. A number of scholars emphasize that the sphere of international human rights

protection includes ‘the drafting of international treaties and other documents on human rights as well as facilitation of their promotion’ [4]. A. Movchan, for example, uses the term ‘international protection’ to refer to international cooperation of the States aimed at encouraging universal respect and observance of human rights and freedoms. He also points out that the activities, concentrated at international human rights protection, comprise the setting of general recommendations concerning human rights, the drafting of international treaties in this sphere and the formation of a special mechanism of supervising the fulfillment of international obligations on human rights by the states. Other scholars, such as Y. Reshetov and H. Mielkov, define the term ‘international human rights protection’ as a set of principles and norms, that constitute one of the branches of modern international law. Several lawyers, such as S. Chernychenko, understand international human rights protection as the states’ activities aimed to fight gross large-scale violations of human rights (genocide, apartheid, racism, etc.) [5]. There are even authors who argue against the use of this term, referring to the lack of legal definiteness of the notion ‘protection’ itself, existing in international law. Some scholars consider international protection to be one of the elements of international cooperation in the sphere of human rights, while others narrow it down to the functioning of international controlling bodies or use this term describing the process of drafting international standards recommendations obligatory for the states and supervising their observance. This last point of view may be considered to be the closest to the truth for it consistently reflects the process of development of international human rights protection. In other words, international human rights protection may be understood as a system of international institutional bodies and procedures of both universal and local character, the functioning of which is directed at the development of international standards in the sphere of human rights and freedoms and at the supervision over their observance by the states. This protection is aimed to put into effect by means of drafting recommendations on human rights and international standards in this sphere as well as by means of controlling the observance of these international standards by the States.

Since international children’s rights protection is a component of international human rights protection, all of its principles apply to the international protection of rights of the child as well. The singling out of issues concerning children’s rights into a specific subject in the bigger framework of international human rights protection was done for objective reasons: first of all, resulting from historical conditions, the social status of children is lower than that of adults, therefore, international children’s rights protection has as its objective the promotion of their rights and opportunities on equal terms with those of adults; secondly, due to physical and mental immaturity of children they are in need of special rights and supplementary protection. Thus, international children’s rights protection as well as the protection of human rights developed in terms of drafting international standards in the sphere of children’s rights protection and creating ad hoc controlling bodies charged with supervising the observance of those standards. The process of legislation in the sphere of children’s rights was conducted in following directions: 1) the secure of rights of the child in universal declarations and conventions on human rights (The Universal Declaration of Human Rights (1948), the International Covenant on Civil and Political Rights (1966), the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)); 2) the fixation of rights of the child in international treaties, which regulate the rights of social groups, closely connected with the child (e. g. the rights of women, refugees), or the rights of people in various spheres of life (e. g. in the domain of education, family and labour relations law) (the Convention Relating to the Status of Apartheid (1954), the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1974), the Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage, and registration of Marriages (1962), the ILO Convention concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour (1999)); 3) the drafting of declarations and conventions regulating the rights of the child (the Declaration of the Rights of the Child (1959), the Convention on the Rights of the Child (1989)). In the framework of the Convention on the Rights of the Child, there was created a special mechanism of controlling the observance of the terms of the Convention – the Committee on the Rights of the Child,

authorized to examine the States' reports on the measures taken for the fulfillment of the terms of the Convention. Furthermore, children's rights protection may also be implemented with the help of other international controlling mechanisms concerned with human rights [6].

In the framework of the UNO there exist special institutional bodies dealing with children's rights in various spheres of life, such as the International Labour Organisation (ILO), the World Health Organisation (WHO), the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO). The United Nations Children's Fund (UNICEF), created in 1946, provides international aid and technical assistance for the States in protecting children and their rights.

All the above-said allows us to conclude the following definition of international children's rights protection: it is a system of international institutional bodies and procedures, which protect children by establishing international standards in the sphere of children's rights and by developing special mechanisms controlling the observance of these rules by the states. Thus, alongside the development of international human rights protection in its framework developed international protection of the child's rights led to the distinguishing of a body of international legal norms regulating the cooperation of the states in this sphere. As a result, there appeared the institute of the rights of the child regulating children's rights protection. In the works of legal literature, the opinion is that there has been formed a special branch of law, consisting of a system of principles and norms, which deal with the sphere of human rights. So our attention is attracted by the difference in terminological denomination of these branches: 'international human rights protection' (Y. Rechetov, H. Tunkin), 'international humanitarian law' (H. Ihnatenko, Y. Kolosov, S. Chernichenko), 'international law of human rights' (I. Lukashuk, A. Saidov), etc.

There are two points of view on this problem. Many scholars agree that 'international humanitarian law' is divided into two sub-branches: the international humanitarian law of war conflicts and the law of human rights. The reason is the fact that both these sub-branches have one and the same subject of regulation, namely the promotion, encouragement, and protection of human rights. P. Biriukov defines international humanitarian law as 'a set of international legal norms and principles regulating the issue of promoting and encouraging the rights and freedoms of the man both in the time of peace and in the time of war, the norms and principles regulating the cooperation of states in the humanitarian sphere, the legal status of all categories of individuals as well as the ones establishing the responsibilities for the violation of human rights and freedoms' [7]. Most Western scholars, especially the representatives of the International Committee of the Red Cross, and a number of other lawyers (S. Isakovych, I. Artsybasov, I. Lukashuk) believe that international humanitarian law and the law of human rights are two separate branches of law; they understand international humanitarian law as the law relating to war conflicts only. Furthermore, some scholars, such as A. Saidov, define international humanitarian law as an element of international law of human rights and consider it to be 'the law of human rights in the time of war' [8]. He also emphasizes that international humanitarian law is an element of international law of human rights, which is concerned with the norms of controlling war conflicts, state of neutrality, the regime of occupation, etc. For the sake of achieving the goal set before us, we should agree with the opinion of those scholars who use the term 'the law of human rights' to define this branch, thus drawing a line between it and the branch of 'international humanitarian law', and understand it as a set of principles and norms regulating the States' cooperation aimed at the promotion of human rights [8].

The institute of international protection of the child's rights is based on the same legal grounds as the branch of 'the law of human rights. This institute comprises both universal and specific principles regulating exclusively the legal status of the child. The main principles of human rights include the principle of respect for human rights and freedoms, the principle of equality and non-discrimination, the principle of universality of human rights and the principle of equality of peoples. As for the principle of non-discrimination, which is one of the main principles of the law of human rights concerned with children, it is best explained in the Convention on the Rights of the Child, which emphasizes

that the States are to respect and ensure the rights set forth in the Convention to each child 'without discrimination of any kind, irrespective of the child's or his or her parent's or legal guardian's race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, disability, birth or other status' (Article 2(1)). The principle of the top priority of promoting the interests of the child indicates that in all cases, when the actions of public bodies or private individuals may interfere with the interests of the child, the top priority must be given to the observance of the rights of the child. This principle was first mentioned in the Declaration of the Rights of the Child (1959), which says that the child must be provided with special protection, opportunities and favourable conditions, that would enable the child to develop physically, mentally etc. This principle was also touched upon in the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1957). Article 5(b) of the Convention lays the States under an obligation of taking all necessary measures in order to 'ensure that family education includes a proper understanding of maternity as a social function and the recognition of the common responsibility of men and women in the upbringing and development of their children, it's being understood that the interest of the children is the primordial consideration in all cases'. Article 16 of this very Convention stipulates that in all matters relating to marriage and family relations 'the interests of the children shall be paramount'. The 1986 Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with Special Reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally also contains this principle: 'In all matters relating to the placement of a child outside the care of the child's parents, the best interests of the child should be the paramount consideration' (Article 5). Moreover, the Human Rights Committee refers to this principle in its General Comment on Article 24 of the International Covenant on Civil and Political Rights, recognizing the right of the child to receive the protection required. The Committee also declares that if the marriage is dissolved, steps should be taken, keeping in view the paramount interest of the children, to give them necessary protection and, so far as is possible, to guarantee personal relations with both parents. These documents, though, serve only as a basis for enforcing this principle, since some of them were advisory in their nature (e. g. the 1959 Declaration of the Rights of the Child), whereas others were concerned not with the protection of the rights of the child but of those of other social groups (e. g. women). As a true principle this norm was first fixed in the Article 3(1) of the Convention on the Rights of the Child: 'In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration.' The principle is also mentioned in other articles of the Convention. At the regional level this principle was set in Article 4(1) of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (1990) declaring that 'in all actions concerning the child undertaken by any person or authority the best interests of the child shall be the primary consideration'. The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000) also includes this principle in the Article 24(2), having borrowed it from the Convention on Human Rights.

The principle of children's freedom to express opinions designates the right of every child to express his/her own views freely and to voice his/her opinion on all matters concerning his/her life. These opinions are to be taken into consideration by parents, authorities and public bodies which should, however, be mindful of the age of the child. This norm became a principle in the Convention on the Rights of the Child. According to the Article 12(1), the States are to assure 'to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child'. This right is closely connected with the right of the child to express his/her opinions (Article 13). This principle was set at the regional level in the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (1990) and in the Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000). The above-mentioned principles were confirmed in 1993 at the World Conference on Human Rights, during which it was declared that 'in all actions concerning children, non-discrimination and the best interest of the child should be primary considerations and the views of the child given due weight' (Paragraph

21) as well as in the Declaration 'A World Fit for Children' signed in course of the Special Session of the General Assembly in 2002.

The principle of observance of the right of the child to survival, health, and development indicates that not only are the States to ensure the child's right to life but they must also always act so as to sustain and prolong the child's life and to ensure his/her full and sound physical and mental development. This principle first appeared in the Convention on the Rights of the Child. The term 'survival' was introduced in the process of drafting the Convention by the UNICEF and WHO officials who understood it as the measures taken by the States in order to reduce infant mortality, keep child diseases under control, etc. This principle was confirmed in the World Declaration on the Survival, Protection, and Development of Children and Plan of Action adopted by the World Summit for Children in 1990.

The principle of special protection of children. The need for special protection of children was mentioned for the first time in the Declaration on the Rights of the Child of 1924. After the end of the Second World War, this principle was fixed in the Universal Declaration of Human Rights, which recognized the right of mothers and children to special protection. This principle was further developed in the Covenant on Human Rights signed in 1966. The Covenant on Economic, Social and Cultural Rights indicates that special measures of protection and assistance should be taken on behalf of all children and young persons (Article 10). It also emphasizes the right of the child to such measures of protection taken by family, society or authorities as would be called for due to his/her status as a minor (Article 24). The Declaration of the Rights of the Child (1959) declares that 'the child shall enjoy the benefits of social security'. The above-mentioned principles form the basis for concrete norms of children's rights protection.

Conclusion

The Institute of international children's rights protection is a set of international legal principles and norms, regulating the rights and freedoms of the child, stipulating the state's obligations concerning the promotion and implementation of these rights and freedoms as well as determining international controlling mechanisms supervising the fulfillment of international obligations by the States.

REFERENSES:

1. Zarovska I.M. (2010), Miznarodne gumanitane pravo [International humanitarian law], Ataca, Kyiv, Ukraine. pp.25-28
2. Ignatenko G.V., Tiunov O.I. (2017) Mezhdunarodnoe pravo [International law], Jur. Norma, NIZ INFRA, Moskov, Russia.
3. Buromenskiy M.V. (2015) Miznarodne pravo na tli vuklukiv XXI st. [International law under challenges of XXI c.] Kharkiv, Ukraine.
4. Saidov A.H. (2002), Mezhdunarodnoe pravo prav cheloveka [International human rights law], Moskov, Russia.
5. Kartashkin V.A. (1995), Prava cheloveka v mezhdunarodnom i vnytrigосydarstvennom prave [Human rights at international and interior law], Moskov, Russia.
6. Tcherkes M.U.(2009), Miznarodne pravo [International law], Pravova ednist, Kyiv,Ukraine.
7. Lukashuk I.I. (2002), Mezhdunarodnoe pravo [International law], Moskov, Russia.
8. Birukov P.N. (2001) Mezhdunarodnoe pravo [International law], Moskov, Russia.
9. Antonovych M.M. (2003), Miznarodne publichne pravo [International public law], КМ Akademiya, Kyiv, Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Жаровська І.М.: Міжнародне гуманітарне право. Навч. Посібник. К.: Вид-во «Атіка», 2010. 280с.

2. Международное право: Учебник / Отв. ред. Игнатенко Г. В., Тиунов О. И. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Юр. Норма, НИЦ ИНФРА. М, 2017. 752 с.
3. Буроменський М. В. Міжнародне право на тлі викликів ХХІ століття. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 5-17.
4. Саидов А.Х. Международное право прав человека. Москва., 2002. 72 с.
5. Каргашкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. Москва, 1995. 135 с.
6. Черкес М.Ю. Міжнародне право: Підручник. К.: Вид-во «Правова єдність», 2009. 195 с.
7. Бирюков П. Н. Международное право: Учеб. пособие. Москва, 2001. 209с.
8. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. Учебник – Москва: Волтерс Клувер, 2005. 544с.
9. Антонович М.М. Міжнародне публічне право. К.: Вид.дім «КМ Академія»; Алерта, 2003. 219 с.

Стаття надійшла до редакції 10.04.19

© Стичинська А. Б., 2019

Hanna Taranenko

Candidate of Political Science (PhD), Associate Professor, International Relations and Tourism
Department, Kyiv International University (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-2588-4941>
e-mail: taranenkoann@yahoo.com

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS CONTRIBUTING TO ELECTIONS OBSERVATION AS AN INSTRUMENT OF SECURING HUMAN RIGHTS

Abstract

The purpose of this research is to investigate the role of international organizations in elections observation as an instrument of ensuring human rights. The objectives are to analyze the notions of democracy and human rights, democratization trends worldwide, current threats to human rights related to elections procedures and the role of international organizations as entities safeguarding human rights in the globalized world. In order to investigate this problem the researcher utilized such scientific methods as deduction and induction, historical and comparative method and the case study one. Historical and comparative methods were used to trace the evolution of international organizations' activities with regard to elections observation and compare various organizations' pertinent processes and procedures. Case study method was used to collect and analyze qualitative data about international organizations' activity related to elections observation and to define their role in ensuring human rights, in particular, freedom of expression.

The notions of democracy and human rights, democratization trends worldwide, current threats to human rights related to elections procedures and the role of international organizations as entities safeguarding human rights in the globalized world were analyzed. As a result, it can be stated that in the increasingly globalized world there are various democratization trends. There are different visions and models of democracy, yet no single one can be considered optimal. It can be noted that international organizations play a significant role in elections observation as an instrument of ensuring human rights. The dynamic rhythm of global development helps to promote plurality of ideas, political ideologies and ethical values.

It can be concluded that in this increasingly interconnected world democracy has the function of a mediator promoting understanding among countries, first of all, through the United Nations. Democracy as a type of political regime, i. e. type of relationship between the country leadership and the people cannot function effectively without active social groups and civil society organizations. The political context has to promote freedom of speech, independent media, rule of law, effective judiciary system and overall respect for human rights. Freedom of expression and political choices are among fundamental human rights guaranteed by democratic national and international laws. International organizations are among the most noteworthy entities on the world arena safeguarding human rights and free expression of people's political will.

International organizations are working actively in order to tackle current threats to human rights, in particular, freedom of expression and freedom of political will. To this end, the international and national organizations provide comprehensive electoral support. The United Nations, the European Union, the Organization for Security and Co-operation in Europe and the Council of Europe are actively engaged in providing electoral support and assist in holding objective and just elections worldwide, especially in transitioning countries. They play a key role in providing electoral support in accordance with the international organizations' mission, bolstering democracy and safeguarding human rights. The role of international organizations in the globalized world as human rights protector continues to be vital and indispensable.

Key words: international organizations; elections observation; human rights; democracy; United Nations; OSCE; international law

Тараненко Ганна Геннадіївна

Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та туризму, Київський міжнародний університет (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-2588-4941>
e-mail: taranenkoann@yahoo.com

**РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ
У ГАРАНТУВАННІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ****Резюме**

Мета цього дослідження—визначити роль міжнародних організацій у спостереженні за виборами як інструмент забезпечення прав людини. Завданнями є проаналізувати поняття демократії та прав людини, тенденції демократизації у всьому світі, сучасні загрози правам людини, пов'язані з процедурами виборів, та роль міжнародних організацій як структур, що захищають права людини у глобалізованому світі. Для дослідження цієї проблеми були використані такі наукові методи, як дедукція та індукція, історико-порівняльний метод та метод case study. Історичний та порівняльний методи використовувалися для простеження еволюції діяльності міжнародних організацій щодо спостереження за виборами та порівняння відповідних процесів і процедур різних організацій. Метод case study був використаний для збору та аналізу якісних даних про діяльність міжнародних організацій, пов'язаних із спостереженням за виборами, та визначення їх ролі у гарантуванні прав людини, зокрема, свободи слова.

Проаналізовано поняття демократії та прав людини, тенденції демократизації у світі, сучасні загрози правам людини, пов'язані з процедурами виборів, та роль міжнародних організацій як структур, що захищають права людини у глобалізованому світі. Як результат, можна констатувати, що у дедалі більш глобалізованому світі спостерігаються багатовекторні тенденції демократизації. Існують різні бачення та моделі демократії, але жодну з них не можна вважати оптимальною. Можна зазначити, що міжнародні організації відіграють значну роль у спостереженні за виборами як інструмент забезпечення прав людини. Динамічний ритм глобального розвитку сприяє поширенню різнопланових ідей, політичних ідеологій та етичних цінностей.

Можна зробити висновок, що у дедалі більш взаємопов'язаному світі демократія виконує функцію медіації, що сприяє взаєморозумінню між країнами, насамперед, через Організацію Об'єднаних Націй. Демократія як вид політичного режиму, тобто тип відносин між керівництвом країни та народом, не може ефективно функціонувати без активних соціальних груп та організацій громадянського суспільства. Політичний контекст повинен сприяти свободі слова, незалежним ЗМІ, верховенству закону, ефективній судовій системі та загальній повазі до прав людини. Свобода вираження поглядів та політичного вибору є одними з основних прав людини, гарантованих демократичними національними та міжнародними законами. Міжнародні організації є одними з найбільш вагомих структур на світовій арені, що захищають права людини та вільне вираження політичної волі людей.

Міжнародні організації активно працюють над подоланням поточних загроз правам людини, зокрема, свободі вираження поглядів та свободі політичної волі. З цієї метою міжна-

родні та національні організації надають всебічну виборчу підтримку. Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Організація з безпеки та співробітництва в Європі та Рада Європи беруть активну участь у наданні виборчої підтримки та допомозі у проведенні об'єктивних та справедливих виборів у всьому світі, особливо в перехідних країнах. Роль міжнародних організацій у глобалізованому світі як захисника прав людини продовжує залишатися невід'ємною та життєво важливою.

Ключові слова: міжнародні організації; спостереження за виборами; права людини; демократія; Об'єднані Нації; ОБСЄ; міжнародне право

Introduction

Democracy is one of the key universal values in the globalized world. The world is becoming increasingly interconnected in terms of trade, politics, information and communication technologies, commerce, pop culture and security. To a large extent, it is due to the widespread usage of information and communication technologies and continuing digitization of all spheres of human activity. The multi-faceted paradigm of global development promotes pluralism of thoughts, political viewpoints and cultural choices. In this dynamic and further converging world democracy plays the role of catalyst aimed at bringing understanding among nations, even though it should be noted that this process is not linear and unproblematic. S. Huntington holds that social pluralism early gave rise to estates, parliaments, and other institutions to represent the interests of the aristocrats, clergy, merchants, and other groups. These bodies provided forms of representation which in the course of modernization evolved into the institutions of modern democracy [1, p. 71]. One should also note that there are multiple interpretations and models of democracy on the international arena and no one can claim to have the optimal one. At the same time the notion of human rights and respect for people's personal choices is at the heart of any democratic political system.

Democracy as the «power of the people» type of governance per se cannot exist without active social groups and vibrant civil society. Although the United Nations Charter includes no mention of the word «democracy», the opening words of the Charter, «We the Peoples», reflect the fundamental principle of democracy, that the will of the people is the source of legitimacy of sovereign states and therefore of the United Nations as a whole [2, p. 1]. Non-governmental organizations, trade unions, civic activism networks, charity organizations serve to help make the voices of grassroots community members heard. At the same time they help to ensure that the system of «checks and balances» is working properly and prevent governments, as well as business corporations from potential abuse of their power. Freedom of expression and freedom of political choices are among key human rights guaranteed by national legislation of democratic countries and international law. Elections sit at the heart of the democracy spread around the world making possible the act of self-determination envisaged in the Charter of the United Nations [2, p. 1].

Among the most important entities on the world arena promoting free expression of people's political will and safeguarding human rights one can name international organizations. Even though the term «democracy» is not precisely enshrined in the UN Charter drafted after the Second World War, the organization's practices and day-to-day activities are essentially democratic in nature [2, p. 1]. In particular, the United Nations, the European Union, the Council of Europe, the Organization for Security and Co-operation in Europe, to name a few, are acting in order to provide electoral support and assist in holding objective and just elections worldwide, especially in transitioning countries. At the same time, their role and function has to be studied on a deeper level in order to outline peculiarities of electoral support provided by international organizations' missions. Thus, the goal of this research is to investigate the role of international organizations in elections observation as an instrument of ensuring human rights. The objectives are to analyze the notions of democracy and human rights, democratization trends worldwide, current threats to human rights related to elections procedures and the role of international organizations as entities safeguarding human rights in the globalized world.

The aspects of human rights and democratic governance in its numerous renditions have been comprehensively researched by many scientists. T. Jefferson, one of the democracy ideologists during the Independence War in the U.S., stated that no government can stay away from harsh criticism addressed at it; if there is freedom of press, criticism will also always be there [3, p. 34]. At the time of the Wilson Administration in the U.S. when America emerged as a key player in world affairs, it was believed that peace depends on the spread of democracy, that states should be judged by the same ethical criteria as individuals, and that the national interest consists of adhering to a universal system of law [4, p. 30]. I. Wallerstein holds that the Great French Revolution became a turning point in the history of the current world system. It evoked two new principles that laid foundation of all future geoculture of the current world system: first of all, one started considering political changes a norm and, second, the sovereignty concept was re-interpreted [5, p. 148]. From that moment on it was entrusted to the nation consisting of «citizens» [5, p. 148]. S. Huntington notes that at the end of the 20th century (1970s and 1980s) a wave of democratization swept across the world. Democratic movements were gaining strength in southern Europe, Latin America, the East Asia periphery and central Europe, while Islamist movements were simultaneously gaining strength in Muslim countries [1, p. 114]. Islamism was a functional substitute for the democratic opposition to authoritarianism in Christian societies, and it was in large part the product of similar causes: social mobilization, loss of legitimacy of authoritarian regimes, and a changing international environment [1, p. 114].

Democracy continues spreading in the modern world. Z. Brzezinski states that Japan and India demonstrate that the notions of human rights and centrality of the democratic experiment can be valid in Asian settings as well, both in highly developed ones and in those that are still only developing [6, p. 213]. Their experience, as well as that of South Korea and Taiwan, suggests that China's continued economic growth, coupled with pressures from outside for change generated by greater international inclusion, might perhaps also lead to the progressive democratization of the Chinese system [6, p. 213]. E. Balibar notes that globalization, population migration within the frame of nation states will further promote reconceptualization of the notion of «border» and decrease of this notion usage. Meanwhile technological changes will manifest themselves in inequality of education and will further increase the role of intellectual hierarchies in class fight, in the prospect of generalized technical and political selection of individuals [7, p. 37].

Thus, there are different approaches to the notion of democracy and human rights. Yet, it should be noted that this pluralism is enshrined in international law and political statements of leading international organizations. In particular, in the World UN Summit Outcome Document (September 2005) it is also stressed that «democracy, development and respect for human rights and fundamental freedoms are interdependent and mutually reinforcing,» and pointed out that «while democracies share common features, there is no single model of democracy» [2, p. 1].

The notion of democracy is closely connected to that of human rights and freedoms. World leaders pledged in the Millennium Declaration to spare no effort to promote democracy and strengthen the rule of law, as well as respect for human rights and fundamental freedoms [2, p. 1]. The UN General Assembly has reaffirmed that «democracy is a universal value based on the freely expressed will of people to determine their political, economic, social and cultural systems and their full participation in all aspects of their lives» [2, p. 1].

Methods

In order to investigate the problem of the role of international organizations in elections observation as an instrument of ensuring human rights one can utilize such scientific methods as deduction and induction, historical and comparative method and the case study one. Qualitative methods are beneficial for social sciences context. It is a dynamic, intuitive and creative conceptual process of inductive reasoning, thinking and theorizing [8, p. 143]. But it also requires a wide range of activities such as organizing, storing, reproducing and retrieving data [9, p. 208]. Deduction and induction are general philosophical methods that help to identify and trace connections among phenomena. Historical and

comparative methods will be utilized to trace the evolution of international organizations' activities with regard to elections observation and compare various organizations' pertinent processes and procedures. Case study method will be utilized in order to collect and analyze qualitative data about international organizations' activity related to elections observation and to define their role in ensuring human rights, in particular, freedom of expression.

Results and discussion

Democracy development and human rights protection are key values of many international organizations, first of all, the United Nations. Democratic values are enshrined in such documents as the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights. A number of the United Nations institutions are involved in activities aimed at strengthening democracy and promoting universal humanitarian values. In particular, these are the United Nations Development Programme, the United Nations Democracy Fund, the Department of Peacekeeping Operations, the Department of Political Affairs, the Office of the High Commissioner for Human Rights. The aforementioned institutions deal with such issues as helping to strengthen security systems and justice structures, working with mass media in order to guarantee freedom of expression, bridging the digital divide and promoting free access to information. Also, these institutions work with parliaments as primary legislative bodies in order to prevent abuse of power. Moreover, these UN agencies provide electoral assistance and long-term support for electoral management bodies [2, p. 2].

The United Nations is very active in providing necessary electoral support. Since the time of the USSR collapse in 1991 the United Nations has provided different forms of electoral support to over 100 countries [2, p. 2] <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/democracy/index.html>. The activities encompassed logistics, training specialists, short-term observation, consulting services and computer support. At the UN World Summit 2005 governments renewed their commitment to support democracy and welcomed the establishment of a Democracy Fund at the United Nations (UNDEF) [2, p. 2]. Fourteen years later despite challenges to international security and peace worldwide this principle continues to guide the United Nations and its 193 member states—the vast majority of the world sovereign countries.

Despite numerous challenges and violations of international law demonstrated by the member states, including the Security Council permanent members lately the United Nations continues to stand for human rights and provide electoral assistance. Today, the United Nations continues to be a trusted impartial actor providing electoral assistance to approximately 60 countries each year, either at the request of Member States or based on a Security Council or General Assembly mandate [2, p. 3]. Electoral assistance is based on the principle established in the Universal Declaration of Human Rights that the will of the people, as expressed through periodic and genuine elections, shall be the basis of government authority [2, p. 3]. In particular, the Democracy Fund at the United Nations (UNDEF) aims its work at developing capacity of civil society organizations, empowering vulnerable groups, such as women, elderly, people with special needs, and overall support of human rights.

Democracy development is also promoted symbolically. On 8 November 2007, the General Assembly proclaimed 15 September as the International Day of Democracy, inviting Member States, the United Nations system and other regional, intergovernmental and non-governmental organizations to commemorate the Day [2, p. 3]. In particular, it was emphasized that democracy is as much a process as a goal [2, p. 3]. Symbolic representation is highly important for visualizing and further promoting democratic ideology and values.

Even though not all of the UN Member States support democracy as a system of values, the organization's activities are to a large extent influenced by its spirit, i. e. expression of free will of people. Democracy, and democratic governance in particular, means that people's human rights and fundamental freedoms are respected, promoted and fulfilled, allowing them to live with dignity [2, p. 4]. In particular, the attention is paid to such aspects, as gender equality, protecting rights of children, the elderly, prisoners, persons with special needs and other vulnerable groups, free access to information

and basic necessary resources. Both women and men need to have equal access to decision-making processes and have pay equality, first of all, on a merit-based principle.

The United Nations promotes preventing all forms of discrimination on the basis of gender, race, income, education level or other criteria. To this end, the organization cooperates closely with the governments of the member states in order to promote the aforementioned values and support the governments in respective policies' implementation. Matter-of-course, these processes are closely related to economic and social aspects of public policy. Also, it is evident that the implementation of the above-mentioned principles can hardly be achieved without creation of respective context, political environment aimed at bolstering democratic governance ideas. In 2007, the Secretary-General's Policy Committee, the highest decision-making body within the UN Secretariat, requested the development of an Organization-wide strategy that further defines the UN's approach to supporting democracy, anchored in the three pillars of the UN's work, namely, peace and security, development, and human rights [2, p. 4].

Focus on democracy and human rights is one of the fundamental principles of international law. The Universal Declaration of Human Rights, adopted by the General Assembly in 1948, clearly projected the concept of democracy by stating that «the will of the people shall be the basis of the authority of government» [2, p. 4]. Since its adoption, this document has inspired constitution-making process worldwide. The next important document ensuring human rights' protection is the International Covenant on Civil and Political Rights (1966). It lays the legal foundation for the principles of democracy in accordance with the international law. In particular, it is outlined in Article 25 that freedom of expression, the right and opportunity to take part in the conduct of public affairs, directly or through freely chosen representatives, the right to vote and to be elected at genuine periodic elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret ballot, guaranteeing the free expression of the will of the electors [2, p. 5]. The connection between democracy and human rights is also reflected in article 21 (3) of the Universal Declaration of Human Rights. In particular, it is stated that «the will of the people shall be the basis of the authority of government; this shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by equivalent free voting procedures» [2, p. 5]. Resolutions 19/36 and 28/14 on «Human rights, democracy and the rule of law» can be named among the recent examples of Human Rights Council work.

The United Nations has conducted multiple activities on promoting human rights' realization and providing electoral support in numerous countries around the globe. In Ukraine, an UNDEF-funded project works to increase the transparency and accountability of local self-governance by introducing parliamentary procedures in the daily work of selected local Councils in all regions of the country, including the East [2, p. 6]. Under the project, representatives of 24 local authorities, one for each region of Ukraine, attend a School of Democratic Rules and Procedures [2, p. 6]. The local councils are adopting relevant innovative parliamentary practices, in particular, broadcast their sessions on the Internet.

The UNDEF also provides assistance in other regions of the world, such as Latin America and Asia. For instance, in Bolivia UNDEF finances a project in the La Paz and Oruro departments in order to provide political and legal empowerment to indigenous communities <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/democracy/index.html>. It is doing so by providing them with basic legal identity documents, prerequisites for democratic participation which many of them have lacked in the past; strengthening their knowledge and capacity to participate in democratic processes and exercise their rights [2, p. 6].

United Nations Assistance Mission in Afghanistan (2018) emphasizes the vital role of local observers in parliamentary elections. The lead role performed by domestic observers underscores that this is an Afghan-owned elections process, with Afghans acting as the final arbiter of the result [10,

p. 1]. In this case the United Nations does not have observation capacity, but is mandated to support Afghan political leadership in technical issues pertinent to the elections process.

Regarding OSCE activity the organization also provides comprehensive support in holding elections. In particular, OSCE ODIHR is involved in providing overall elections assistance. The Office also supports authorities in their efforts to improve electoral processes and to follow up on recommendations by ODIHR election observation missions, by reviewing election-related legislation, providing technical expertise and supporting the activities of citizen observer groups [11, p. 1].

Concerning the Ukrainian context, OSCE ODIHR sent a mission to observe presidential and early parliamentary elections in Ukraine in 2019. The OSCE International Election Observation Mission issued a statement of preliminary findings and conclusions (Presidential Election, Second Round, 21 April 2019). According to the statement, the 2019 presidential election in Ukraine was competitive and held with respect for fundamental freedoms. Election day was assessed positively, and, despite a few procedural problems, there was a marked improvement in the conduct of the vote count and tabulation compared to the first round [12, p. 1]. Yet, it was also noted that the candidates had not address relevant issues of public concern rather focusing on constructing a positive image for the electorate.

Early parliamentary elections followed the presidential ones due to the Verkhovna Rada dissolution by the President V. Zelensky. According to statement of preliminary findings and conclusions of International Election Observation Mission Ukraine (Early Parliamentary Elections, 21 July 2019), in the early parliamentary elections fundamental rights and freedoms were overall respected and the campaign was competitive, despite numerous malpractices, particularly in the majoritarian races [13, p. 1]. Generally, the electoral administration was competent and effective, whereas the campaign was marked by wide—spread vote—buying, misuse of incumbency, and the practice of exploiting all possible legislative loopholes, skewing equality of opportunity for contestants [13, p. 1]. It was also noted that the elections were conducted in the situation of an armed conflict in the East of Ukraine. The elections took place in the context of hostilities in the east of the country and the illegal annexation of the Crimean peninsula by the Russian Federation [13, p. 1]. Certain parts of the Luhansk and Donetsk regions occupied by the LPR and DPR illegal groups, as well as the annexed Crimea were out of control of the Ukrainian political leadership, therefore the elections were not held there. A number of other OSCE ODIHR recommendations remain unaddressed, including on voter registration, composition of election commissions and simplification of dispute resolution process [13, p. 1].

The Council of Europe is another leading European organization dealing with electoral support. The Congress of Local and Regional Authorities has been taking part in the observer missions for local elections in the 47 Council of Europe member countries and, sometimes beyond, since 1990, and has conducted almost 100 election observation missions to date [14, p. 1]. Observing local elections is one of the Congress's action priorities and this activity complements the political monitoring of the European Charter of Local Self-Government, which constitutes the cornerstone of local democracy in Europe [14, p. 1]. The Council of Europe continues being one of the top world organization promoting human rights and freedoms. However its reputation has been seriously marred recently due to re-acceptance of the Russian Federation as the organization member despite numerous violations of international law by the latter, annexation of the Crimea and lack of fulfillment of Minsk agreements. The organization restored full voting rights to the Russian delegation to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE). The Ukrainian delegation expressed their dissent and refused to participate in PACE activities.

The European Union is also actively involved in elections observation activities. Election observation is a vital EU activity aiming to promote democracy, human rights and the rule of law worldwide, in particular, it contributes to building public confidence in electoral processes and helps to deter fraud and intimidation [15, p. 1]. The European Union promotes the values of peace, security and human rights. Since 2000 the EU has deployed more than 120 missions (European Union's Election Observer Missions (EOMs) involving the participation of over 11 000 observers [15, p. 1]. Team

experts are knowledgeable in areas such as legislation, human rights, media relations and elections management. Election observation also promotes such a core EU foreign policy goal as peace-building.

The European Union has developed an important tool for democracy and human rights support—European Instrument for Democracy & Human Rights (EIDHR). EIDHR offers independence of action, as it cooperates directly with human rights defenders and local civil society organizations without the need for approval of national authorities [16, p. 1]. Among recent Election Observation Missions in 2019 one can note, EOM Sri Lanka, Kosovo, Tunisia, Mozambique, Malawi, Senegal, El Salvador, Nigeria. In 2018 one can name EU EOM Madagascar, Pakistan, Mali, Zimbabwe, El Salvador, Lebanon, Paraguay, Sierra Leone, Tunisia [15, p. 1].

Electoral support is also provided by national and local expert groups. Comprehensive national monitoring of elections is one of the criteria of maturity and professionalism of respective specialized non-governmental organizations [17, p. 6]. The Ukrainian Members of Parliament were frequently noted voting non-personally. A. Danyliak stated in 2018 that the lack of response from the Committee on Regulations and the Organization of Work of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Chairman of the Verkhovna Rada and the President of Ukraine as a guarantor of compliance with the Constitution may appear to international donor organizations and society as the failure of the government to ensure the rule of law [18, p. 54]. The current MPs (9th Parliament convocation) and the new President's Office are making efforts in order to combat non-personal voting.

One of the leading Ukrainian NGOs dealing with elections observation is Civil Network OPORA. OPORA is engaged in overall electoral support and elections observation, in particular. Its specialists have been actively engaged in the work of the Reanimation Package of Reforms (RPR), the largest coalition of NGOs and experts in Ukraine that work together to implement the necessary reforms in the country. In 2018 the RPR experts contributed to registration of 178 amendments to the draft Election Code of Ukraine, developed a draft law No. 8270 on Amending Certain Legislative Acts on Strengthening Liability for Election Legislation Violation and participated in the drafting of the Laws of Ukraine No. 7366–2 «On the MPs Elections in Ukraine» [19, p. 29].

Among Ukrainian profile organizations the activity of OPORA Civil Network was also notable during the presidential and early parliamentary elections in 2019. Regarding the Ukrainian presidential elections 2019, the official results coincided with the results of OPORA (V. Zelensky—73,22% votes, P. Poroshenko—24,45% votes, participation rate—61,37%). OPORA counted votes in a parallel fashion based on 1299 reports out of 1305 specially trained and officially registered observers [20, p. 1]. Regarding the Ukrainian early parliamentary elections 2019 (national multimandate district), the official results once again coincided with the results of OPORA (Servant of the People party—43,16% votes, Opposition platform—for life—13,05%, Batkivschyna—8,18%, European Solidarity—8,10%, Holos—5,82% [21, p. 1]. Such results testify to the proper level of organization and conduct of the elections. At the same time OPORA noted that leaders of civil society organizations call on to start a dialogue on solving an urgent problem of protecting electoral rights of internally displaced people and work migrants [22, p. 1].

This organization also actively participates in creating a vision for Ukrainian electoral system improvement. OPORA experts participated in the development of Roadmap of Reforms (2019–2023) document. It is an analytical paper containing recommendations for reforming Ukrainian political and legal systems. Regarding electoral reform, the experts outline three main goals: 1) Stable and transparent party and electoral systems that ensure the renewal of political elites, development of inner-party democracy and prevent excessive factional fragmentation; 2) Inevitability of punishment for violating the electoral law; 3) Effective and principled Central Election Commission [23, p. 25].

Conclusions

It can be concluded that in the increasingly globalized world there are various democratization trends. There are different visions and model of democracy, yet no single one can be considered optimal. It can be concluded that international organizations play a significant role in elections observation as an instrument of ensuring human rights. The dynamic rhythm of global development helps to promote plurality of ideas, political ideologies and ethical values. In this increasingly interconnected world democracy has the function of a mediator promoting understanding among countries, first of all, through the United Nations. Democracy as a type of political regime, i. e. type of relationship between the country leadership and the people cannot function effectively without active social groups and civil society organizations. The political context has to promote freedom of speech, independent media, rule of law, effective judiciary system and overall respect for human rights. Freedom of expression and political choices are among fundamental human rights guaranteed by democratic national and international laws. International organizations are among the most noteworthy entities on the world arena safeguarding human rights and free expression of people's political will.

International organizations are working actively in order to tackle current threats to human rights, in particular, freedom of expression and freedom of political will. To this end, the international and national organizations provide comprehensive electoral support. The United Nations, the European Union, the Organization for Security and Co-operation in Europe and the Council of Europe are actively engaged in providing electoral support and assisting in holding objective and just elections worldwide, especially in transitioning countries. They play a key role in providing electoral support in accordance with the international organizations' mission, bolstering democracy and safeguarding human rights. The role of international organizations in the globalized world as human rights protector continues to be vital and indispensable.

REFERENCES:

1. Huntington, S. P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster Paperbacks, New York, London, Tokyo, Sydney, 367 p.
2. United Nations (2019), «Democracy: Overview», available at: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/democracy/index.html> (accessed date October 13, 2019).
3. Khoma, N. (Ed.) (2018), *American Presidentialism: Institute of the Head of State in the USA: Presidents' Biographies*. Biographic Encyclopedia, Lviv, Novy Svit-2000, 369 p.
4. Kissinger, H. (1994), *Diplomacy*, Simon & Schuster Paperbacks, New York, London, Toronto, Sydney, 912 p.
5. Wallerstein, I. (2006), *World-systems Analysis: An Introduction*, Publishing House «Territory of the Future», Moscow, 247 p.
6. Brzezinski, Z. (1997), *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York, p. 223.
7. Balibar E., Wallerstein, I. (2003). *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, Logos-Altera, Ecce Homo, Moscow, 272 p.
8. Basit, T. (2003), *Manual or Electronic? The Role of Coding in Qualitative Data Analysis*, *Educational Research*, 45 (2), pp. 143–154.
9. Phelps, R., Fisher, K. & Ellis, A. (2007), *Organizing and Managing Your Research*, SAGE Publications, London, Los Angeles, New Delhi, Singapore, 290 p.
10. United Nations Assistance Mission in Afghanistan (2018), «Important Role Played by Domestic Observers in Parliamentary Elections», available at: <https://unama.unmissions.org/important-role-played-domestic-observers-parliamentary-elections> (accessed date October 13, 2019)
11. Organization for Security and Co-Operation in Europe (2019), «Elections», available at: <https://www.osce.org/odihr/elections> (accessed date October 13, 2019)

12. Organization for Security and Co-Operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (2019), «International Election Observation Mission Ukraine—Presidential Election, Second Round, 21 April 2019, Statement of Preliminary Findings and Conclusions», available at: <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/417821?download=true> (accessed date October 13, 2019)
13. Organization for Security and Co-Operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (2019), «International Election Observation Mission Ukraine—Early Parliamentary Elections, 21 July 2019, Statement of Preliminary Findings and Conclusions», available at: <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/426257?download=true> (accessed date October 13, 2019)
14. Council of Europe (2019), «Observation of local and regional elections», available at: <https://www.coe.int/ru/web/congress/observation-des-elections> (accessed date October 13, 2019)
15. European Union External Action (2016), «Election observation missions (EUEOMs)», available at: https://eeas.europa.eu/topics/election-observation-missions-eueoms/421/election-observation-missions-eueoms_en (accessed date October 13, 2019)
16. European Commission (2019), «European Instrument for Democracy & Human Rights (EIDHR)», available at: https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm_en
17. Ayvazovska O., Lisovsky Yu. et al. (2010), Presidential Elections 2010: Conclusions and Innovation of Civic Observation, Kyiv, Hamazyn, 240 p.
18. Danyliak, A. (2018), «Political and Legal Aspects of Non-Personal Voting in the Verkhovna Rada of Ukraine», Stratehichna Panorama (Strategic Panorama), No. 2, pp. 53–64.
19. Reanimation Package of Reforms (2018), Reanimation Package of Reforms Annual Report, Kyiv, 53 p.
20. OPORA (2019), «Official Results of Presidential Elections in Ukraine Coincided with OPORA's Parallel Vote Counting» available at: <https://oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17985-ofitsiini-rezultati-vivoriv-prezidenta-ukrayini-spivpali-z-ppg-opori> (accessed date October 13, 2019)
21. OPORA (2019), «CEC Announced Election Results for Multi-mandate District—They Coincide with OPORA's Parallel Vote Counting» available at: <https://oporaua.org/news/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/19458-tsvk-ogolosila-rezultati-vivoriv-pobagatomandatnomu-okrugu-voni-spivpali-z-ppg-opori> (accessed date October 13, 2019)
22. OPORA (2019), «Leaders of Nearly a Hundred of NGOs Are Calling on the President to Protect IDPs' Voting Rights» available at: <https://www.oporaua.org/statement/vybory/19446-lideri-maizhe-sotni-gromadskikh-organizatsii-zaklikaiut-prezidenta-zakhistiti-vivorchi-prava-vpo> (accessed date October 13, 2019).
23. Yatsun, B. (Ed.) (2018), Roadmap of Reforms 2019–2023, Kyiv, 74 p.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Basit, T. (2003), Manual or Electronic? The Role of Coding in Qualitative Data Analysis, Educational Research, 45 (2), pp. 143–154.
2. Brzezinski, Z. The Grand Chessboard: American Primacy and its geostrategic imperatives, Basic Books, New York, 1997, p. 223.
3. Council of Europe, Observation of local and regional elections, 2019, Режим доступу: <https://www.coe.int/ru/web/congress/observation-des-elections> (дата звернення 13.10.2019)
4. European Commission, European Instrument for Democracy & Human Rights (EIDHR), 2019, Режим доступу: https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm_en (дата звернення 13.10.2019)
5. European Union External Action, Election observation missions (EUEOMs), 2016, Режим доступу: https://eeas.europa.eu/topics/election-observation-missions-eueoms/421/election-observation-missions-eueoms_en (дата звернення 13.10.2019)

6. Huntington, S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster Paperbacks, New York, London, Tokyo, Sydney, 1996, 367 p.
7. Kissinger, H. *Diplomacy*, Simon & Schuster Paperbacks, New York, London, Toronto, Sydney, 1994, 912 p.
8. Organization for Security and Co-Operation in Europe, Elections, 2019, Режим доступу: <https://www.osce.org/odihr/elections> (дата звернення 13.10.2019)
9. Organization for Security and Co-Operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, International Election Observation Mission Ukraine—Early Parliamentary Elections, 21 July 2019, Statement of Preliminary Findings and Conclusions, 2019, Режим доступу: <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/426257?download=true> (дата звернення 13.10.2019)
10. Organization for Security and Co-Operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, International Election Observation Mission Ukraine—Presidential Election, Second Round, 21 April 2019, Statement of Preliminary Findings and Conclusions, 2019, Режим доступу: <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/417821?download=true> (дата звернення 13.10.2019)
11. Phelps, R., Fisher, K., Ellis, A. *Organizing and Managing Your Research*, SAGE Publications, London, Los Angeles, New Delhi, Singapore, 2007, 290 p.
12. *Reanimation Package of Reforms Annual Report*, Kyiv, 2018, 53 p.
13. *Roadmap of Reforms 2019–2023* Yatsun, B. (ed.), Kyiv, 2018, 74 p.
14. United Nations Assistance Mission in Afghanistan (2018), «Important Role Played by Domestic Observers in Parliamentary Elections», available at: <https://unama.unmissions.org/important-role-played-domestic-observers-parliamentary-elections> (дата звернення 13.10.2019)
15. United Nations, *Democracy: Overview*, 2019, Режим доступу: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/democracy/index.html> (дата звернення 13.10.2019)
16. Айвазовська, О., Лісовський Ю. та ін., *Вибори Президента 2010: висновки та новації громадського спостереження*. Київ: Гамазин, 2010, 240 с.
17. *Американський президенціалізм: інститут глави держави в США у персоналіях від зародження до сьогодення*. Біографічна енциклопедія, Хома, Н. (ed.) Львів: Новий Світ-2000, 2018, 369 с.
18. Балибар Э., Валлерстайн, И. *Раса, нация, класс. Двусмысленные идентичности*. Москва: Логос-Альтера, Ессе Номо, 2003, 272 с.
19. Валлерстайн, И. *Миросистемный анализ: введение*. Москва: Изд. дом «Территория будущего», 2006, 247 с.
20. Даниляк, О. «Політико-правові аспекти неособистого голосування у Верховній Раді України». *Стратегічна панорама*. №2. 2018. С. 53–64.
21. Лідери майже сотні громадських організацій закликають президента захистити виборчі права ВПО, 2019 Режим доступу: <https://www.oporaua.org/statement/vybyry/19446-lideri-maizhe-sotni-gromadskikh-organizatsii-zaklikaiut-prezidenta-zakhistiti-viborch-prava-vpo> (дата звернення 13.10.2019)
22. Офіційні результати виборів Президента України співпали з ППГ ОПОРИ, 2019 Режим доступу: <https://oporaua.org/news/vybyry/vybyry-prezydenta/vybyry-prezydenta-2019/17985-ofitsiini-rezultati-viboriv-prezidenta-ukrayini-svippali-z-ppg-opori> (дата звернення 13.10.2019)
23. Yatsun, B. (Ed.) (2018), *Roadmap of Reforms 2019–2023*, Kyiv, 74 p.

Anatoly Tkach

Postgraduate of the katedra of global communications, University «Ukraine» (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-3254-8161>
e-mail: tio19@ukr.net

US POLICY AND DEMOCRACY CHALLENGES IN LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN

Abstract

Formulation of the problem: In the article management problems are examined Geographic proximity has ensured strong linkages between the United States and Latin America and the Caribbean, based on diverse U.S. interests, including economic, political, and security concerns. The United States is a major trading partner and the largest source of foreign investment for many countries in the region, with free-trade agreements enhancing economic linkages with 11 countries.

Purpose of the research: The region is a large source of U.S. immigration, both legal and illegal; proximity and economic and security conditions are major factors driving migration. Curbing the flow of illicit drugs has been a key component of U.S. relations with the region for more than three decades and currently involves close security cooperation with Mexico, Central America, and the Caribbean. U.S. support for democracy and human rights in the region has been long-standing, with particular current focus on Cuba, Nicaragua, and Venezuela.

The article analyzes the priorities of Administration of President Trump ordered U.S. withdrawal from the proposed Trans-Pacific Partnership trade agreement, which would have increased U.S. economic linkages with Mexico, Chile, and Peru. President Trump criticized the North American Free Trade Agreement (NAFTA) with Mexico and Canada as unfair, warned that the United States might withdraw, and initiated renegotiations; ultimately, the three countries agreed to a United States-Mexico-Canada Agreement in late September 2018. The proposed agreement, which requires congressional approval, largely leaves NAFTA intact but includes some updates and changes, especially to the dairy and auto industries. Administration actions on immigration have caused concern in the region, including efforts to end the deportation relief program known as Deferred Action for Childhood Arrivals (DACA) and Temporary Protected Status (TPS) designations for Nicaragua, Haiti, El Salvador, and Honduras. President Trump unveiled a new policy in 2017 toward Cuba partially rolling back U.S. efforts to normalize relations and imposing new sanctions.

Key words: democracy; political process; global events; associated construction; effective source; government

Ткач Анатолій Олегович

Здобувач кафедри суспільно-політичних наук, глобалістики та соціальних комунікацій,
університет «Україна» (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-3254-8161>
e-mail: tio19@ukr.net

ПОЛІТИКА США ТА ВИКЛИКИ ДЕМОКРАТІЇ В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ ТА КАРИБЬСЬКОМУ БАСЕЙНІ

Резюме

Метою дослідження є визначення складових відносин США та країн Латинської Америки, демократичного управління в країнах Латинської Америки за умов авторитарних та демократичних режимів. Автор аналізує авторитарні стратегії економічного та політичного управління. Особлива увага приділена розвитку відносин у контексті політичних та економічних наслідків авторитаризму.

Результати та висновки Географічна близькість забезпечила міцні зв'язки між США та країнами Латинської Америки на основі різноманітних інтересів США, включаючи економічні, політичні та проблеми безпеки. США є основним торговим партнером і найбільшим джерелом іноземних інвестицій для багатьох країн регіону, з угодами про вільну торгівлю, які посилюють економічні зв'язки з 11 країнами. Регіон є джерелом імміграції США, як легальної, так і незаконної; близькість та економічні та безпекові умови є основними факторами, що сприяють міграції. Стимування потоку незаконних наркотиків є ключовим компонентом відносин США з регіоном протягом більше трьох десятиліть і в даний час передбачає тісне співробітництво з Мексикою, Центральною Америкою та Карибським регіоном. США підтримують демократію та права людини в регіоні давно, з особливою увагою до Куби, Нікарагуа та Венесуели. Відповідно до Адміністрації Трампа, перспективи відносин США з регіоном змінилися. Адміністрація запропонувала глибоке скорочення допомоги регіону. Щодо торгівлі, президент Трамп наказав США вийти з запропонованої торговельної угоди TransPacific Partnership, яка збільшила б економічні зв'язки США з Мексикою, Чилі та Перу. Президент Трамп критикував Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА) з Мексикою та Канадою, як несправедливих, попередив, що США можуть вийти, і розпочали переговори; три країни погодилися на угоду США-Мексика-Канада наприкінці вересня 2018 р.

Ключові слова: політичний режим; політичний процес; глобальні події; економічна криза; інтеграція

Introduction

The Latin American and Caribbean region has made significant progress compared to the last three decades in terms of both political and economic development (33 countries, from the Caribbean country of St. Kitts and Nevis, one of the smallest states in the world, to the South American giant, Brazil). Most regimes are democracies, at least formally. The threat to elected governments of their own military is scattered in most countries. Free and fair elections have become the norm in most

countries in the region, although elections in several countries have been controversial in 2017. The Bahamas, Ecuador and Chile have held successful presidential elections. However, the elections in Honduras in November 2017 were marked by significant irregularities. The Secretary-General of the Organization of American States (OAS) has called for new elections. Despite a series of mass civil protests, incumbent President Juan Orlando Hernandez was certified as the winner in December 2017.

Research methods

The following research methods were used to address the issues set in the article: general scientific methods—descriptive, system, structural-functional, comparative, institutional-comparative; general logical methods—empirical, statistical, prognostic modeling and analysis; special methods of political science.

Results and discussion

Despite significant improvements in political rights and civil liberties, many countries in the region are still facing problems. In a number of countries, weaknesses remain in the capacity of the state to provide public services, to ensure accountability and transparency, to enhance the rule of law and to ensure the security of citizens.

In recent years, the quality of democracy has deteriorated in a number of countries in the region. One of the factors contributing to this democratic erosion is the rise of organized crime. Organized crime is particularly affected Mexico and several Central American countries due to increased use of the region as a transit area with the growth of corruption, crime and violence. A factor that has a negative impact on democracy in several countries is the abuse of power by the executive branch. Elected leaders sought to consolidate power at the expense of minority rights, which led to the loss of liberal-democratic practices. Venezuela stands out because the government of President Nicolas Maduro forcibly suppresses the opposition and manipulates government agencies to retain power. In recent years, media freedom has deteriorated in some countries as a consequence of increased violence, connected with organized crime, and political attempts to curb critical or independent media. In 2017, Cuba's gross domestic product (GDP, current prices) was \$ 96.9 billion, and GDP per capita was \$ 8,617 [1, p. 23].

Cuba has no direct elections for its head of government. Instead, the Cuban legislature elects members of the 31-member state council, and the president of that body serves as the head of the Cuban government and the head of state.

In Peru, President Martin Vizcarra stepped down in March 2018 following the resignation of Pedro Pablo Kuchinsky (2016), who was impeached on April 19, 2019 by the Supreme Court of Peru for corruption.

Former President of Peru 69-year-old Alan Garcia (President 1985–1990, 2006–2011) dismissed corruption charges in a suicide note. He called his death «a sign of contempt for the enemy», committed suicide, and wrote in his suicide note that he was not guilty of corruption [2, p. 17].

The Freedom House praised Ecuador's President L. Moreno for relinquishing his «often repressive power» to his predecessor, Raphael Correa; to reduce pressure on the media; and suggest renewal of time limits. At the beginning of February 2018, a referendum on time limits and other reform measures was approved. Freedom House report also praised the reform measures to limit pre-Colombian hydrocarbons yasnennya and the continued expansion of government control in areas previously controlled by the left. insurgents under the Government's Peace Agreement of 2016 with the Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC) [3, p. 25].

On the downside, Freedom House drew attention to events in Venezuela, Bolivia, Honduras, Nicaragua and Mexico in 2017. the country's constitutional court, which overturned the 2016 presidential term that was supported by the 2016 referendum; terms would limit current President E. Morales to seek a fourth term. Freedom House has criticized Honduras for the flawed presidential

election in November 2017, which delayed the early vote count and canceled an early vote count and won the incumbent president. The situation in Nicaragua has worsened in 2018. Since April, opposition to Ortega's board has grown; the government and its supporters have severely suppressed this opposition, the activities of journalists and civil society activists who have threatened to expose corruption in society. The index classifies countries as full democracies, flawed democracies, hybrid regimes and authoritarian regimes based on the ratings of 60 indicators covering the electoral process and pluralism, civil liberties, functioning of government, political participation and political culture [4, p. 23].

In its democracy index EIU considers 24 countries in Latin America Caribbean Ba The EIU classified Cuba and Venezuela as authoritarian regimes in 2017. In its first index, Venezuela was reduced to authoritarian because of its «prolonged fall to dictatorship» and the cruel suppression of the dictatorship [5, p. 28].

In its Democracy Index 2018, the EIU added Nicaragua to the list of authoritarian countries, citing a «pro-aggressive crackdown» adopted by pro-government forces that led to numerous human rights abuses and the deaths of over 300 people [6, p. 86].

EIU Index 2018 ranked Five countries in the region—Bolivia, El Salvador, Guatemala, Haiti and Honduras—as hybrid regimes or countries characterized by weak rule of law, weak civil society, and often widespread corruption. The 2018 index also classified two countries in the region, Costa Rica and Uruguay, as full democracies and 14 countries as imperfect democracies, or countries that have free and fair elections and respect basic civil liberties but show weaknesses in other aspects of democracy. The report notes that governments in the region continue to face corruption and the effects of transnational organized crime and that «persistent governance and democratic deficiencies have given way to a decline in confidence in government, formal political institutions, and democracy itself. She also noted the return of populism to Mexico and Brazil, as frustrated voters in both countries turned to populist candidates.

Some countries in the region have experienced deeper recessions than others in 2009 integrated with the US economy (Mexico); other countries with more diversified trading and investment partners experienced smaller declines.

In January 2019, the IMF estimated that economic growth in Latin America and the Caribbean declined somewhat to 1.1% in 2018 and is projected to increase to 2% in 2019 and 2.5% in 2020. In 2018, the IMF forecast 1.9% of regional growth for the year. However, the continuing economic downturn in Venezuela and the ongoing economic challenges in a number of countries have slowed growth [7, p. 17].

Latin America has made significant progress in combating poverty and inequality from 2002 to 2014. Extreme poverty (currently defined by the World Bank as living at less than \$ 1.90 per day) also declined over this period, from 11.2% in 2002, representing 57 million people, to 7.8% in 2014. year or 46 million people This decrease has led to an increase in per capita income and targeted government spending known as contingent money transfer programs for vulnerable sectors [8, p. 29].

Since 2015, Latin America's poverty rate has increased to 30.2% of the region's population in 2017, or 184 million. Similarly, extreme poverty in Latin America increased to 10.2% in 2017, at 62 million. Poverty reduction can be largely attributed to the economic setbacks in Brazil and Venezuela, both of which have seen significant declines in per capita income, according to the US Economic Commission for Latin America and the Caribbean. In contrast, poverty reduction continues from 2015 in several countries in the region, including Five countries, which in 2016 and 2017 respectively fall in poverty percentage was: Argentina, Colombia, Costa Rica, El Salvador and Paraguay.

Latin America and the Caribbean: real GDP growth, 2016–2020 (in percent)

	2016	2017	2018 score	2019 project	2020 project
Brazil	-3,5	1,1	1,3	2,5	2,2
Mexico	2,9	2,1	2,1	2,1	2,2
LACB	-0,6	1,3	1,1	2,0	2,5

Source: International Monetary Fund, World Economic Outlook, October 2018. (International Monetary Fund, World Economy Outlook, October 2018)

In connection with the absence of Congressional action on comprehensive immigration reform, President Obama addressed the execution in 2012 with a program known as Deferred Detachment for Children (DACA) that provided deportation relief for some immigrants who came as children. The Obama administration also granted Temporary Protected Status (TPS) to Haitians in the United States in 2010 after the earthquake.

Gallup's opinion poll on world views on US leadership showed that in the Western Hemisphere, 58% did not approve of US leadership and 24% approved. This result was a significant change from 2016, when a Gallup poll found that 27% disapproved of US leadership and 49% disapproved. The 2018 Pew Research Center World Survey included Argentina, Brazil and Mexico—in all three countries confidence in the US president was one of the lowest in the world. In terms of favorable US views, 32% in Argentina and Mexico had favorable views and 55% in Brazil had favorable views [9, p. 11].

The Trump administration has taken steps that have changed the dynamics and prospects of US relations with Latin America and the Caribbean. The Department of State set the framework for US policy on the region in February 2018, reflecting the continuity of long-term US objectives in the region. The framework, however, seems to contradict some of the administration's actions, sometimes accompanied by rigid rhetoric, on immigration, trade and foreign assistance. Despite the cancellation by President Trump of his scheduled participation in the Summit of America in Peru in April 2018, was lost opportunity to collaborate with hemisphere leaders (Vice President Mike Pence represented the US at the summit).

Regarding trade issues, the president dismissed Trump long-term policy of previous administrations to enhance economic-called bonds with Latin America through reciprocal free trade agreement. He called past free trade agreements harmful to US workers, industries and promised to revise new «fair and reciprocal» agreements. President Trump orders the US to withdraw from the proposed Trans-Pacific Partnership Trade Agreement (CCI) in January 2017; the deal would increase economic-called bandages US from Mexico, Chile and Peru. Similarly, the President sharply criticized NAFTA and repeatedly warned that the United States could withdraw from the agreement with Mexico and Canada. By the end of September 2018, all three countries had agreed on a proposed new US-Mexico-Canada agreement (USMCA) that would leave NAFTA largely untouched, but included some changes, such as provisions for the dairy and automotive industries. The introduction of administrative duties on steel and aluminum imports in 2018 has added new challenges to US trade relations with several countries in the region.

In addition to trade, bilateral relations with Mexico have been tested due to incendiary anti-immigration rhetoric, repeated calls by President Trump for Mexico to pay for the border wall, and the September 2017 administration's decision to end the DACA (potentially affecting several hundred thousand Mexicans. hemisphere). Despite the tensions, common US-Mexican relations remain common, including drug- related security co-operation and efforts to strengthen economic ties, in particular energy co-operation.

Other actions by the Trump Administration on immigration have raised concerns in the region. The administration announced the termination of TPS to 5.3 thousand Nicaraguans in January 2019; up to 58,000 Haitians in July 2019; up to 263,000 Salvadoreans in September 2019; and up to 86,000

Hondurans in January 2020. Countries have expressed concern about whether they have the capacity to accommodate so many people about the impact of potential deportations on their economies. The administration's actions have led to lawsuits; in October 2018 a federal court issued a preliminary injunction preventing the suspension of the TPN for Nicaragua, Haiti and El Salvador pending completion of the trial.

Other immigration-related actions, such as the implementation of a zero-tolerance policy on illegal border crossings and the Prosecutor General's decision in June 2018 that migrants demands for gang violence or domestic violence will generally prevent them from receiving asylum, may limit many asylum seekers in Central America.

As for Cuba, in June 2017, President Trump promulgated a new policy that partially undermined some of the Obama administration's efforts to normalize relations. The most significant changes included restrictions on financial transactions with companies controlled by the Cuban military, the abolition of individual travel between people. In the next action on bilateral relations in September 2017. The State Department has downgraded embassies in both capitals in response to incomprehensible injuries to US personnel at the US Embassy in Havana.

With regard to the Caribbean region, the State Department has published a multi-year strategy for US policy on the region, as required by the US and Caribbean Strategic Engagement Act 2016. The strategy has created a framework for deepening relations in six priority areas—security, diplomacy, development, energy, education and health. In the aftermath of Hurricanes Irma and Mary, the United States has allocated \$ 23 million to help humanitarian aid to several Caribbean countries and foreign territories.

In Nicaragua, when political unrest against President authoritarian rule. Ortega began to grow in 2018, with the Trump administration strongly opposed the use of violence by the Ortega government and supported the OAS resolution condemning the violence. The administration also applied targeted sanctions (visa restrictions and asset freezes) against several individuals responsible for human rights abuses or significant corruption.

In Guatemala, the administration strongly supported the role of the International Commission on Impunity in Guatemala (CICIG) in 2017, when it was endorsed by the government of President Jimmy Morales. However, in 2018, observers argued that the Administration had not been critical enough as the Morales government continued efforts to weaken the International Commission on Impunity in Guatemala (CICIG). Although a State Department spokesman testified to Congress in July 2018 about the important role of the International Commission on Impunity in Guatemala (CICIG) in strengthening the rule of law, combating impunity and combating corruption in Guatemala, the State Department of the Record Pompeo in September 2018 on US support for CICIG. The statement said that Pompeo and Morales discussed the importance of the Government of Guatemala in cooperation with CICIG, and that the Secretary expressed continued support for the US «reformed CICIG» and pledged to work with Guatemala in the implementation of such reforms in the coming year. Morales announced in early January 2019 that is about to get rid of CICIG. The US Embassy in Guatemala issued a statement expressing concern about future anti-corruption activities in the country, but did not specifically mention the president's actions against CICIG [9, p. 24].

The Trump administration has also warned of China and Russia's activities in the region. The National Security Strategy of the Administration in 2017 states that China «aims to bring the region into its orbit through public investment and loans» and that Russia continues «his failed policies of the Cold War, supporting their radical s Cuban s ally s that» China and Russia supports the dictatorship in Venezuela «and» seeks to expand military ties and arms sales in the region.

The United States supports the fight against drug trafficking and crime, and includes a number of partnerships with other countries in the region: the Merida Initiative, which has led to improved bilateral security cooperation with Mexico; the Central American Regional Security Initiative (CARSI); and the Caribbean Basin Safety Initiative (CBSI). Under the Obama administration, these

initiatives have combined U.S. counteraction and legal assistance with economic development and violence prevention programs aimed at improving citizens security in the region.

Conclusions

Much of the economic, political and security issues discussed in this report are likely to support congressional interest in Latin America and the Caribbean at the 116th Congress. Congress is still ahead of the completion of its fiscal year 2011 foreign aid appropriations, which offers significant reductions in regional assistance, and will begin reviewing the Trump Administration's foreign aid request in early 2019.

The United States will pay close attention to the crisis in Venezuela and will consider steps to influence the Venezuelan government's behavior in returning to democratic rule and to alleviate the humanitarian crisis. The proposed US-Mexico-Canada Agreement (USMCA) will face congressional expertise and is likely to be considered at the 116th Congress; Congress must approve the agreement before it can take effect. In Central America, the potential oversight is the effectiveness of US aid to countries of the Northern Triangle, floor related to efforts to combat insecurity, corruption and human rights violations; Of particular concern are efforts to undermine anti-corruption efforts in Guatemala and Honduras, especially the actions of the Guatemalan President against US-backed CICIG. Congress may also potentially consider immigration legislation related to the suspension of TPS for Nicaragua, Haiti, El Salvador and Honduras, as well as the repeal of DACA.

REFERENCES:

1. ONEI, «Anuario Estadístico de Cuba 2017, Cuentas Nacionales», (2018). 98p. Retrieved from www.cubadebate.cu › noticias › 2019/08/03 › on
2. Freedom House, «Freedom in the World. 2018, Democracy in Crisis». (2018). 132 p. Retrieved from <https://freedomhouse.org> › event › freedom-wor
3. EIU, «Democracy Index 2018: Political Participation, Protest, and Democracy» 2019. — 76p. Retrieved from <https://www.eiu.com> › topic › democracy-index
4. Economist Intelligence Unit (EIU), «Democracy Index 2017, Free Speech under Attack», (January 2018). 178 p. Retrieved from <https://spcommreports.ohchr.org> › DownloadFile
5. Economic statistics in this section are from International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook Database, (2018). 79p. Retrieved from <https://www.imf.org> › WEO › 2018 › October › English › main-report › Text
6. U.N. Economic Commission for Latin America and the Caribbean, Social Panorama of Latin America 2018. (2019). 193p. Retrieved from <https://repositorio.cepal.org> › bitstream › handle › S1900050_en
7. Gallup, «Rating World Leaders: 2018, The U.S. vs. Germany, China, and Russia», (2018). — 118 p. Retrieved from <https://www.everycrsreport.com> › reports
8. U.S. Department of State, «Secretary Pompeo's Call with Guatemala President Jimmy Morales, readout, September 6, 2018. 220 p. Retrieved from <https://gt.usembassy.gov> › News & Events
9. U.S. Embassy in Guatemala, «On the Fight Against Corruption in Guatemala», press release, (January 8, 2019). — 112p. Retrieved from <https://gt.usembassy.gov> › News & Events

Mykola Kyselov

Doctor of science, professor, leading researcher of Institute of Philosophy named after H.S.Scovoroda of National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-0427-1740>
e-mail: nn1942@ukr.net

THE PHENOMENON OF BIOPOLITICS: STATUS AND PROSPECTS

Abstract

Analyzed heuristic possibilities, limits of competence and subject field of biopolitics study are an important fragment of a new complex scientific direction of biophilosophy. The position about its socio-natural character is argued: the integration of biology with the sciences of man and society. The reasons for the actualization of the problems of biopolitics and biopower under the current conditions (the market economy crisis, ecological and anthropological crisis, the progress of global warming) are considered.

It is shown that the planetary issues of migration, rise in inequality and the New Climate Regime are actively involved in the field of biopolitics. The skepticism about expectations for globalization, that is already perceived as «provincial vision, proposed by a few individuals, representing a very small number of interests», that «has been imposed on everyone and spread everyone». (B. Latour). It is emphasized that ecology has made efforts to attract attention to the global problems of humanity and created an «environmental dimension» in everything, including politicum, and yet it has not lived up to the expectations: Greens Parties remain dependent everywhere on the minorities seeking support. It is at the level of biopolitics, one has to be understood that the inaccuracy of the classic contrast the environment with the organism, nature with man and human nature with culture.

It is concluded that biopolitics has to play a pivot role in the decision of the global «survival strategy» and the preservation of life on the planet. It must find support and resilience in a situation of unprecedented destruction of all living things.

Key words: biopolitics; biopower; ecology; holistic and analytical paradigms; global warming

Кисельов Микола Миколайович

Доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-0427-1740>
e-mail: nn1942@ukr.net

ФЕНОМЕН БІОПОЛІТИКИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**Резюме**

Проаналізовані евристичні можливості, межі компетентності та предметне поле дослідження біополітики — важливого фрагменту нового комплексного наукового напрямку біофілософії. Аргументується положення про її соціоприродний характер: інтеграція біології з науками про людину та суспільство. Розглядаються причини актуалізації проблематики біополітики та біовлади за сучасних умов (криза ринкової економіки, екологічна та антропологічна кризи, прогресування глобального потепління). Робиться висновок, що визначну роль у вирішенні глобальної «стратегії виживання», збереження життя на планеті має зіграти саме біополітика, яка мусить віднайти опору і стійкість у ситуації безпрецедентної руйнації всього живого.

Ключові слова: біополітика; біовлада; екологія; холістична та аналітична парадигми; глобальне потепління

Вступ

Пошук принципово нових цивілізаційних цінностей нині в першу чергу змушує звернутися до живого і органічно пов'язаних з ним екологічних реалій, а особливо до фундаментальної філософсько-світоглядної опозиції «людина — природа». У свій час В. Вернадський справедливо зауважував, що «До тепер історія людства і історія його духовних виявів вивчається як самодостатнє явище, що вільно і незакономірно виявляється на земній поверхні, в оточуючому його середовищі як дещо йому чуже. Соціальні сили, які тут проявляються вважаються значною мірою незалежними від середовища, в якому відбувається історія людства» [1, с. 32].

Кризовий стан суспільства, культури та природи стимулює звернення науковців та філософів до феномену життя. Біологія, як фундаментальний напрямок сучасного природознавства, є надзвичайно цікавим й продуктивним об'єктом для філософського методологічного-світоглядного аналізу. Надзвичайно широкий діапазон дослідження: від біосферного рівня організації живого до субмолекулярного і навіть субатомного. Неперехідне світоглядне значення її проблем зумовлюють ситуацію, коли біологічні концепції все більше починають впливати на формування «ідейного клімату» сучасної науки, відбувається активна «інверсія» біологічного матеріалу на найвищі рівні загальнонаукової та філософської рефлексії. Тепер дослідники вже піддаються критиці не за «біологізаторство» — (аналогії між соціальним та біологічним), а скоріше за «біофобію» — невміння чи небажання, а то і втрату смаку до таких аналогій в процесі аналізу складних соціоприродних проблем. Надзвичайно складні, мінливі феномени органічної природи (невід'ємним фрагментом якої є людина) вимагають зовсім інших підходів, іншої методології, на відміну від тих, що сформувалися в класичному природознавстві.

Методи дослідження

Для оцінки евристичних можливостей, меж компетентності та предметного поля дослідження біополітики базовою стала концепція постнекласичної раціональності, яка дозволила проаналізувати біополітику як складну систему з урахуванням нелінійного розвитку. Методологічну роль в дослідженні біополітики як важливого фрагменту нового комплексного наукового напрямку біофілософії відіграли принципи та поняття синергетики. Системний метод дозволив проілюструвати потребу в інтеграції біології із корпусом соціогуманітарії, є постмодерновим явищем із різними варіаціями, націлених на синтез проблематики, які так чи інакше визначають вектор поступу сучасного наукового знання, на яке покладаються сподівання на збереження життя на планеті загалом.

Результати

Еволюційна теорія Ч. Дарвіна дозволила по новому подивитися на цілу низку соціальних проблем, надавши соціальним закономірностям статусу природного, біологічного закону. Моделі та концепції біології мають активне застосування в корпусі соціально-гуманітарних наук, а останні все більше потребують запозичення їх у біології. Причому обмін відбувається на високому концептуальному рівні. Відомо, що на формування теорії еволюції Ч. Дарвіним значний вплив мав економіст і демограф Т. Мальтус. Відомий концепт «боротьби за існування» передував як соціальна ідея Т. Мальтуса. В свою чергу під безпосереднім впливом теорії Ч. Дарвіна виникли соціодарвінізм та соціобіологія, що спричинили суттєву натуралізацію соціальних дисциплін, внаслідок чого історія суспільства почала розглядатися як природний процес. Стосовно соціодарвінізму, попри все його несприйняття за очевидну редукцію соціального до біологічного, то хіба функціонування безпрецедентної кількості політичних партій у сучасному українському політикумі не створює альянсу боротьби за електорат, а, отже, за існування? Тим більше, що багато чого суттєвого із його ідейного активу успадковується нині в сучасній біополітиці. «Природнича історія» Ж. Л. Бюффона спонукала О. Бальзака до створення «Людської комедії». К. Поппер від критики еволюційної теорії у своїй праці «Злиденність історизму» у праці «Відкрите суспільство і його вороги» проявив себе як адепт еволюціонізму і, навіть, вважається одним із засновників еволюційної епістемології, соціоприродним напрямком, який під безпосереднім впливом дарвінівської теорії еволюції робить адаптивним природним процесом навіть теорію пізнання.

Усвідомлення підвищення статусу біологічного пізнання в системі сучасної науки, безсумнівний теоретичний і практичний вплив його на формування новітньої наукової картини світу, стимулюють з'явлення таких міждисциплінарних феноменів як біополітика, який стає органічним фрагментом сучасної біофілософії. Термін біофілософія набув поширення після виходу публікації Р. Саттлера «Біофілософія. Аналітична і холистська перспективи» (1986), де предметом дослідження були гносеологічні аспекти і особливості пізнання живого у поєднанні холистичної та аналітичної традиціями із активним залученням можливостей інтуїції [2]. Йдеться про відродження натуралістичної лінії у філософії. Не дивлячись на те, що праця Р. Саттлера орієнтована на визначення раціональних шляхів пізнання феномену життя, він однак вважає, що численні образи біологічної реальності «усі рівні у своїй беспорядності перед таїною життя» [3, с. 13].

Буде доречним зазначити, що ще до появи цього терміну, як це нерідко трапляється, дослідницьке поле цього напрямку формувалося значно раніше. Витоки його можна спостерігати ще з натурфілософських інтуїцій Плінія Старшого до сучасних узагальнень метабіології. Важливу роль в становленні біополітики відіграють такі феномени як географічний детермінізм, геополітика, евгеніка, соціобіологія, глибинна екологія, біологічна етика, ноосферологія, біорегіоналізм тощо. Попри певний еkleктизм поєднання різних соціоприродних напрямків в єдину концепцію, за що біофілософію відносять до постмодернізму, інтерес і актуальність її проблематики невпинно зростає. Загалом цей напрямок орієнтований на осягнення феномену життя як планетарного цілого. Осягнення за допомогою принципово іншої синтетичної методології.

Здійснити це засобами традиційної методології неможливо, тому, що вона є надто фрагментарною. Живе не можна редукувати до окремих фрагментів (фізичних, хімічних, і, навіть, біологічних та соціальних) хоча воно виникає на їх основі. Важливу роль в реалізації цього проекту відіграє коеволюційне бачення природних та соціальних процесів.

Біополітика, звичайно, є дискусійним, але досить об'єктивним свідченням потреби застосування соціоприродного підходу до вивчення політичних ситуацій. Термін «біополітика» (*bios politicos*) увів шведський дослідник Рудольф Челлен, який відстоював думку, що держава є квазібіологічним організмом. Головним призначенням цього напрямку є застосування ідей біології та психології у вирішенні політичних проблем та у політологічних дослідженнях, виявлення біологічних закономірностей, що лежать в основі політичної поведінки та еволюційно-біологічних витоків держави та суспільства. Формується думка, що різноманітні конфліктні ситуації в соціумі (міжетнічні конфлікти, боротьба за владу тощо) базуються на еволюційно-біологічних чинниках. Цей інноваційний напрямок має своїх попередників, які так чи інакше розробляли концепцію поєднання біологічного та соціально-політичного. Л. Вард, П. Кропоткін, Г. Спенсер, У. Самнер та ін. робили у свій час цікаві спроби застосувати концепцію природного добору для пояснення політичних явищ. Відомі намагання біологізувати соціальні процеси з боку соціалдарвіністів (Е. Феррі, Л. Вольтман, Л. Гумплевич, Ж. Лапуж та ін.). Сучасна біополітика спирається на виокремлені етологами (К. Лоренц, К. Фріш, Н. Тінберген та ін.) явища колективної поведінки тварин та людей. Отже, існують певні аналоги між системами соціальними та біологічними. Тут активно залучається соціобіологічна концепція «генно-культурної коеволюції». Мета біополітики вбачається в тому, щоб виявляти еволюційно-біологічні корені соціальних інституцій аж до держави включно; дослідити біологічні засади поведінки індивідів та груп; дослідити психофізіологічні, біохімічні та біофізичні кореляти політичної поведінки. Соціальні феномени в цих дослідженнях розглядаються не як випадкові, а як продукт еволюційного процесу, як закріплення переваг начал соціальності починаючи із тваринних співтовариств. Спираючись на макробіологічний матеріал, біополітики сподіваються пояснити такі соціально-політичні феномени як харизматичність, політичне лідерство, політичні еліти, специфіку та тенденції взаємостосунків влади та електорату тощо. Важливим фрагментом біополітики є мотивація й аргументація прийняття рішень (на рівні окремих держав та міжнародних організацій) в контексті проблем біологічної етики: організація біоетичних комітетів, створення й застосування трансгенних культур, заходи спрямовані на біобезпеку населення тощо.

О. Олескин біополітику визначає як стик біології з науками про людину та суспільство. Це природничогуманітарна наука предметом якої є порівняльне дослідження міжорганізменних і надорганізменних стосунків (включаючи і людське суспільство). Особливу увагу вона приділяє фактам соціальної поведінки тварин, які можна співставити з поведінкою індивідів і груп у людському суспільстві. Проводяться прямі паралелі із дарвіновською «боротьбою за існування». Хоча не претендує на редукцію соціального до біологічного і заперечує соціал-дарвінізм. Натомість прагне комплексного розуміння людини, враховуючи при цьому певний паралелізм між біологічною та культурною еволюцією [4].

Крім того, біополітика визначається як сукупність раціоналізованих засобів здійснення біовлади. Біовлада тлумачиться як форма управління суспільством за допомогою комплексу засобів, створених на ґрунті біоетики, біотехнологій та біомедицини. Особлива увага приділяється засобам маніпулювання біологічними функціями окремих індивідів за допомогою суспільної думки, ЗМІ, масової культури тощо. Наука, технологія і політика зав'язуються в єдиний вузол. Термін «біовлада» М. Фуко увів у 1976 р. «Народження біополітики», «владу над життям» він вважав одною із головних подій в історії людства, котра внесла найбільш радикальні зміни у спосіб людського існування. Феномен біовлади М. Фуко пов'язує з появою людини «громадянського суспільства» і ліберальної моделі управління—*Nom oesopoticus*. Постійне втручання з боку держави, як правило з благими намірами, зокрема вдосконалення природи

людини та суспільства, пошук надійних гарантій свободи тощо. Вплив біовлади на життя соціуму — біотехнології, зокрема втручання в людську природу заради її покращення. Часто-густо це призводить до спотворення природних форм буття. Генна інженерія, косметологія — утопічні форми пошуків вдосконалення тіла. Біотехнології стають технологіями політичними. Влада шукає засобів керування масами населення, контролювати насущні проблеми людини, формувати її соціальний і навіть тілесний вигляд. Прагне до управління здоров'ям, народжуваністю, гігієною, сексуальністю тощо. Політика проникає у всі сфери людського життя. Активізується термін Аристотеля «*bios politicos*». З'являється концепція «людського капіталу». Поширюються заклики про необхідність «інвестування в людину», вдосконалення процесів освіти, охорони здоров'я, виховання дітей, вирішення гендерної ситуації тощо.

Біовладу цікавить все: генна інженерія, косметологія, медицина, біоетика. «Влада над смертю обмежується по масштабах і поступово витісняється владою над соматичним буттям людини, а остання послідовно приймає форми контролю над репродукцією, зовнішнім виглядом і внутрішньою організацією людського організму, його генетичної конституції» [5, с. 60]. Носієм її є медицина, виконавчі та законодавчі структури [5, с. 79–80]. Передбачається повний контроль над життям, зокрема над суспільною свідомістю. Постійне втручання в життя людини з боку держави. Установлення біовлади М. Фуко вважає найбільш радикальним зрушенням у способі людського існування. Політичні проблеми починають вирішуватися засобами біотехнологій: звідси інтерес до створення клітин, «редагування геному» тощо. Змінюється ставлення людини до власного існування (Ю. Габермас). Державні органи охорони здоров'я, біотехнології, косметологія, контроль за народжуванням, гігієною, пошуки досконалості тіла політизуються і робляться спотвореними формами буття *bios politicos*. Біовлада, як нова технологія влади нерідко викликає спротив. З'являються форми боротьби проти утисків біовлади (Джорджо Агамбен, Антоніо Негрі).

До сфери біополітики нині активно долучаються загальнопланетарні проблеми міграції, зростання нерівності та Нового Кліматичного Режиму (Б. Латур). Посилюється скепсис щодо сподівань на глобалізацію, яка вже сприймається як «провінційний світогляд, випрацюваний декількома людьми, що представляють досить вузьке коло інтересів», який запропонований всім і розповсюджується повсюду [6, с. 29]. Зазначаючи, що екологія багато чого зробила, щоб привернути увагу до глобальних проблем людства і сформувала «екологічний вимір» у всьому, в тому числі і політикумі, Б. Латур вважає, що вона зрештою потерпіла поразку. «Партії зелених повсюду залишаються залежними меншинами, що розгублено шукають підтримки з боку» [6, с. 83]. Саме на рівні біополітики має стати зрозумілим некоректність класичного протиставлення докільця організму, природи людини і природи культури.

«Можливо настала пора відмовитися від слова «екологія», зберігши його лише для наукової сфери. В реальності ж важливі лише питання місць для життя у згоді або конфлікту із іншими земними, що мають ту ж мету, що і ми. Для позначення цих місць для життя має підійти прикметник політичне, із урахуванням розширення змісту терміну поліс, який довгий час розумівся досить вузько» [6, с. 154]. Б. Латур звертає увагу на парадоксальній ситуації, коли різні емоції викликають заклики захищати природу (це наводить нудьгу), та заклики захищати власну територію (це мобілізує без зволікання) [6, с. 22]. Головною проблемою біополітики він вважає знаходження опори і стійкості в ситуації «кінця глобалізації», нарощування міграційних процесів та планетарних кліматичних змін.

В доповіді Римського клубу «Come on! Капіталізм, короткозорість, спадок і руйнація планети» (2019) його президенти Ернст Вайцеккер і Андрес Війкман явище глобального потепління, спровоковане антропогенними чинниками, кваліфікують як реальну загрозу цивілізації, свідчення причетності «старого світу» і обстоюють нагальну необхідність корінної зміни парадигми розвитку людства, а саме: термінової трансформації систем виробництва і споживання, скорочення народжуваності, радикального переходу до альтернативних економіки та енер-

гетики. Вихід із ситуації, що склалась вбачають у створенні «єдиної планетарної гармонійної цивілізації». Потреба в цьому давно вже назріла, але рекомендації і не лише авторів цієї доповіді (особливо в частині швидкого створення «нового світу») є багато в чому утопічними. Але вельми очевидним в цій ситуації є безпрецедентна актуалізація проблем біополітики.

Висновки

Попри все, в тому числі і критичне ставлення до означених напрямків біофілософії, вони ілюструють потребу в інтеграції біології із корпусом соціогуманітарії, є постмодерновим явищем із різними варіаціями, націлених на синтез проблематики, розділеної в минулому на окремі наукові дисципліни. Так чи інакше вони визначають вектор поступу сучасного наукового знання, на яке покладаються сподівання на пристойніше майбутнє людства. «Не дивлячись на жахаючі скрипіння і брязкання, велика машина світу все ще може прекрасно працювати, але лише в такому випадку, коли буде визнано, що тривале благополуччя людства неможливо забезпечити за допомогою політики, яка підтримує інтереси деяких людей за рахунок решти, або навіть інтереси всього людства, за рахунок інших живих істот. Єдність Природи — це не гасло, а принцип, який підтверджується усіма природними процесами. Урок цей був вивчений надто пізно, щоб врятувати деяких тварин, але якраз вчасно, щоб спасти нас — тих, хто ще залишився» [7, 194]. Саме тому проблематика, яка утворює широкий діапазон напрямків біофілософії нерідко визначається як «стратегія виживання», збереження життя на планеті. Визначну роль у вирішенні цієї глобальної задачі має зіграти саме біополітика.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вернадский В. И. Размышления натуралиста. Кн. 2. Научная мысль как планетное явление. Москва: Наука, 1977. 191 с.
2. Sattler R. Biophilosophy: Analytic and holistic perspectives. Berlin—New York: Springer—Verlag, 1986. XVI. 284 p.
3. Природа биологического познания. Москва: Наука, 1991. 216 с.
4. Олескин А. В. Биополитика. Москва: МГУ, 2001. 423 с.
5. Чешко В. Ф. Стабильная адаптивная стратегия Homo sapiens. Биополитические альтернативы. Проблема Бога. Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2012. 596 с.
6. Латур Бруно. Где приземлиться? Опыт политической ориентации. СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2019. 202 с.
7. Медавар П., Медавар Дж. Наука о живом. Москва: Мир, 1983. 207 с.

REFERENCES:

1. Vernadskiy V.I. (1977). Razmyshleniya naturalista. Nauchnaya mysl kak planetnoe yavlenie [Thoughts of the naturalist. Scientific thought as a planetary phenomenon]. Moskva: Nauka. Book 2. p. 191. [in Russian].
2. Sattler R. (1986). Biophilosophy: Analytic and holistic perspectives. Berlin—New York: Springer—Verlag. XVI. p. 284. [in English].
3. Priroda biologicheskogo poznaniya [The nature of biological knowledge]. (1991). Moskva: Nauka. p. 216. [in Russian].
4. Oleskin A.V. (2001). Biopolitika [Biopolitics]. Moskva: Moscow State University. p. 423. [in Russian].
5. Cheshko V.F. (2012). Stabilnaya adaptivnaya strategiya Homo sapiens. Biopoliticheskie alternativy. Problema Boga [Stable adaptive strategy of Homo sapiens. Biopolitical alternatives. God problem]. Kharkov: ID «INZhEK». p. 596. [in Russian].

6. Latur Bruno. (2019). Gde prizemlitsya? Opyt politicheskoy orientatsii [Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime]. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Yevropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge. p. 202. [in Russian].

7. Medavar P., Medavar Dzh. (1983). Nauka o zhivom [The science of living]. Moskva: Mir. p. 207. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 02.04.19

© Кисельов М. М., 2019

Mykola Khylyko

Doctor of science, professor of political science department of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>
e-mail: mykola.khylko@gmail.com

CONCEPTUAL FORECAST OF THE FUTURE: A NEW STEP

Book Review: P.A. Vodop'yanov, V.S. Krysachenko. (2018). Strategiya bytiya chelovechestva: ot apokaliptiki k noosfernomu veku [The strategy of humanity's existence: from the apocalyptic to the noospheric age]. Minsk: Belaruskaya nauka. p. 306. [in Russian].

I am pleased to hold in my hands the elegant edition of the new book by philosophers and political scientists who are known not only in their countries—Belarus and Ukraine. It was created with the efforts of academic publishing in the anniversary series dedicated to the 90th anniversary of the National Academy of Sciences of Belarus, a corresponding member of which is one of the authors. Each creator of this book is known for his fundamental work in the fields of philosophy of science, social ecology, study of global issues and geopolitics and known for his own scientific school. Both Pavel Vodop'yanov and Valentyn Krysachenko, by the way, are full members of the National Academy of Sciences of Ukraine. Earlier, the previous work of these two authors, «Velikiy den gneva: Ekologiya i eskhatologiya [The Great Day of Wrath: Ecology and Eschatology]» (1983) (Minsk: Universitet. p. 282.), was awarded by a joint prize of three presidents: the National Academy of Sciences of Ukraine, the National Academy of Sciences of Belarus and the Academy of Sciences of Moldova. Therefore, from the new monograph the reader expects no less interesting content, a clear logic presentation, significant generalizations. And these expectations are fully justified.

The book consists of introductory considerations, five chapters and summaries. In its content, it is completely ontological. The fundamental generalizations of human thought are considered by the authors through the prism of whether our reality exists, who is responsible for its destiny, what person's place and value are in the course of the development of the universe, and what are the further perspectives of the earthly existence of man. And all this is analyzed and traced with the involvement of concepts and empirical material from a wide variety of fields of knowledge, beginning from the Holy Scripture to the latest futuristic reflections. The ontology of the crisis state causes concern as for the validity of moral and ethical regulators of interpersonal relations, internal degradation and disharmonization of the modern civilization. Eternal human values- goodness, justice, honesty, mutual assistance, etc.—are increasingly conceding to violence, malice, hatred and other bifurcation agents. So, does humanity have a real chance of the settled future. Isn't this just an illusory dream?

Monograph by P.O. Vodop'yanov and V.S. Krysachenko is a notable phenomenon in the scientific world, it is a fundamental study that delineates the in-depth foundations of human existence and, at the same time, it is imbued with anxiety and feelings for our common future. One attracts the style and manner of the material presentation, the encyclopedic awareness and, at the same time, the constructive ability to justify its position. It will interest not only humanities and naturalists, but also politicians and public figures and just people who concern or worry about the world's current human collisions.

Хилько Микола Іванович

Доктор філософських наук, професор кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>
e-mail: mykola.khylko@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНА ПРОГНОСТИКА МАЙБУТНЬОГО: НОВИЙ КРОК

Рецензія на книгу: П. А. Водоп'янов, В. С. Крисаченко. Стратегія быття человечества: от апокалиптики к ноосферному веку. Минск: Беларуская навука, 2018. 306 с.

З приємністю тримаю в руках ошатне видання нової книги відомих не лише в своїх країнах — Білорусі та Україні — філософів і політологів. З'явилося воно стараннями академічного видавництва братньої країни в ювілейній серії, присвяченій 90-річчю Національної академії наук Білорусі, членом-кореспондентом якої є один з авторів. Кожен з творців цієї книги знаний своїми фундаментальними напрацюваннями в сфері філософії науки, соціальної екології, глобалістики та геополітики, відомий власною науковою школою. І Павло Олександрович Водоп'янов, і Валентин Семенович Крисаченко, до речі, є дійсними членами Української академії політичних наук. Раніше попередня праця цих двох авторів «Великий день гнева: Екологія и эсхатология (Минск: Университетское, 1983. 282 с.) була відзначена спільною премією трьох президентів: НАН України, НАН Білорусі і АН Молдови. А тому, від нової монографії читач очікує не менш цікавого змісту, стрункої логіки викладу, ґрунтовних узагальнень. І ці сподівання виправдовуються повністю.

Книга складається із вступних міркувань, п'яти глав і підсумків. За своїм змістом вона — наскрізь онтологічна. Фундаментальні узагальнення людської думки авторами розглядаються крізь призму того, чи існує насправді наша реальність, хто відповідальний за її долю, яке місце і значення людини в процесі розвою універсуму, і якими власне кажучи є подальші осяжні перспективи земного існування людини. І все це аналізується і простежується із залученням концептів та емпіричного матеріалу із найрізноманітніших галузей знань, починаючи від Святого Письма, і закінчуючи найновішими футурологічними роздумами. Онтологія кризового стану викликає стурбованість щодо чинності морально-етичних регуляторів міжлюдських взаємин, внутрішньої деградації та дисгармонізації сучасної цивілізації. Одвічні людські цінності — добро, справедливість, порядність, взаємодопомога та ін. — дедалі частіше поступаються насильству, злобі, ненависті та іншим біфуркаційним збурювачам. То ж чи має людство реальний шанс на усталене майбуття. А чи не є це лише ілюзорною мрією? Простежимо хід авторської думки.

Перша глава — «Есхатологічний вимір традиційного світосприйняття» — повністю присвячена біблійній онтології, розгорнутій у часовому векторі. Концентр розгляду — доля людства, з визначенням відповідальності (моральної та осудної) за його ж діяння. Свій відлік автори ведуть не від сотворіння світу, а від потопу, тобто часу, воли людство отримало право на земне утвердження, але належним чином цим правом не скористалося. А чи був дійсно вселенський потоп? Автори ствердно відповідають на це питання, послуговуючись як висновками культурної антропології щодо наявності в давніх міфах різних народів згадок про нього, так і висновками природничих наук щодо існування катаклізмів всепланетного масштабу в історичний час. Але людство, згідно біблійної догматики, не врахувало набутий досвід, і знову його доля виявилась не цілком певною. І давні пророцтва-прогнози звично гуртувалися навколо неминучості кінця світу, тобто апокаліптичної ідеї.

Апокаліптика авторами розглянута всебічно і ґрунтовно. В їхньому полі зору зародження апокаліптики з описом стану «гідоти спустошення» — звироднілого людства перед кінцем світу (пророк Даниїл). До апокаліптичної теми зверталися й інші старозавітні пророки — Осія, Іоїль, Ісайя, Ієронім, Амос, Авдій, Іона, Михай, Наум, Аввакум, Софонія, Аггей, Захарія і Малахія. Всі вони, як речники полоненого ізраїльського народу, не бачили в земному бутті надії і сподівання на кращу долю, а тому і не ждали спасіння цього світу. З новою потужною силою есхатологічна тематика явилася і в ранньохристиянські часи, зокрема в Об'явленні св. Апостола Іоанна Богослова, нового звучання набули ідеї запустіння світу, антихриста і месії — як передвісників «великого дня гніву». Відповідна ідеї напрочуд потужно використовували різні легковірні люди та пройдисвіти, не обійшли її увагою і наприкінці ХХ ст., коли 2000-й рік вкотре був проголошений днем кінця світу. Але минулося... І автори переконливо показують, чому саме так сталося, і в чиїх руках насправді тримається доля людства. Досягнутий людьми рівень оволодіння природними силами робить примару «кінця світу» дуже реальною, яка може «ожити» в будь-який момент. Відставання при цьому моральних імперативів життя сукупного людства, особливо тих його груп і структур, котрі володіють доступом до засобів масового знищення, робить наше існування особливо незахищеним, трагічним та ефемерним. Саме пошуку оптимальної стратегії життєдіяльності людини і присвячено наступні глави.

Глава 2 — «Ойкумена і природні умови життєдіяльності людей» якраз і присвячення питанням, яким чином людина зуміла перетворювати «світ-в-собі» у «світ-для-себе», тобто, які її здатності перетворюють потенційні можливості довкілля у реальні здобутки людини. Яким чином людина змогла підкорити простір і час, хай навіть в обмежених масштабах, і які можуть бути наслідки її непродуманого вторгнення в біосферу? На ці та дотичні питання автори дають відповідь, розглядаючи особливості просторової експансії людини, оволодіння нею речовиною та енергією. Особливу потужність людським можливостям надає здатність використовувати та створювати інформаційні потоки, що особливо засвідчили останні десятиліття. Втім, в усіх випадках — з речовиною, енергією та інформацією — людина опиняється в заручниках від власної могутності: можливості безпеки не завжди відповідають необхідності контролю за їх використанням. Катастрофа на Чорнобильській АЕС продемонструвала безумовну нагальність узгодження дихотомії «ресурс — безпека», з тим, щоб потерпілою стороною не опинялася сама людина.

Третя глава присвячена буттю людини як живої істоти, її взаєминам з ближнім і віддаленим довкіллям, смерті і безсмертю, можливостям стати істотою космічною. У виникненні земного життя і самої людини свою безумовну роль відіграли і космічні фактори, вони ж нині в змозі і призупинити цей процес. Причому, зробити це вдасться за допомогою самої людини, яка своєю діяльністю індукує загрозові для цивілізації зміни в «озоновому» укрітті планети, самій атмосфері, світовому океані, рослинному покриві планети тощо. Водночас, колосальні можливості генної інженерії відкривають шлях, не завжди моральний і продуманий, для «вдосконалення» людини чи, навіть, серійного клонування «суперменів», запрограмованих на виконання будь-якого наказу, навіть злочинного. Окремо автори звертають докладну увагу на взаємодетермінацію цивілізаційного та етнокультурного розвитку, з одного боку, та ландшафтно-географічні і екологічні особливості довкілля, — з іншого. Ця взаємозалежність сутнісна, але не жорстка, а тому людина має адаптивні можливості провадити повноцінне життя в будь-якій із кліматичних зон планети. Проте, саме природа задає людським популяціям ритміку буття, архетипи мислення, поведінки і діяльності, саму спрямованість етнокультурного розвитку. А тому втрата для етносу автентичного довкілля таїть в собі загрозу втрати не стільки фізичної (хоча це також можливо), але й цивілізаційної ідентичності.

Четверта глава — «Стратегія виживання людства» — окреслює головне коло тих проблем і можливостей, з якими доводиться мати справу сукупному населенню планети. А воно, населення, стрімко зростає, причому центри зростання, з одного боку, і центри благополуччя матері-

ального, — з іншого, не завжди співпадають один з одним, що робить цей світ не зовсім «справедливим» до багатьох з його представників. В монографії докладно простежені й інші основні загрози та виклики, перед якими опинилося людство, і багато з яких і виявилися індукованими власне людиною. У цьому зв'язку привертає увага оригінальна концепція екологічних криз антропогенного походження та їх класифікація. Слід звернути увагу, що кризи відбуваються в самих екосистемах, а от їхні наслідки — бумерангом луплять по людині. Екокризи поділяються на чотири основні групи: 1) компонентні, 2) репрезентативні, 3) тотальні, 4) глобальні. В основу такого підходу покладена ступінь руйнування екосистем та їхня ієрархічність. Вимирання окремих видів, зникнення лісів чи боліт, опустинювання цілих регіонів планети — ось приклади екокриз перших трьох типів. Нині людство досягло такої могутності, що йому зараз до снаги повністю зруйнувати структурно-системну цілісність біосфери. Останнє може виявитися реальною у випадку екологічної кризи четвертого типу — глобальної, при якому незворотно змінюється людино-вимірний потенціал біосфери — межової екосистеми нашої планети.

Біосфера на антропогенний тиск на себе «відповідає» мобілізацією власних захисних механізмів проти найагресивнішого з видів живих істот, а саме *Homo sapiens L.*, тобто Людини розумної. І до таких механізмів відносяться хвороби та епідемії, які є своєрідним випробуванням адаптивних можливостей людини. На медичні та санітарно-гігієнічні можливості людини природне довкілля відповідає з'явою нових, ще більш патогенних штамів мікроорганізмів (бактерій, грибів, вірусів), чому безумовно сприяє дедалі зростаюче забруднення навколишнього середовища, яке стає своєрідним інкубатором для збудників хвороб. Темпи і швидкість адаптивних змін патогенних організмів настільки переважають людські уявлення (у вірусів зміна поколінь займає півгодини, а в людини — 22 роки), що всі потужності сучасної медицини не завжди в змозі ефективно відреагувати на нові патогенні загрози.

Не менш важливою є і продовольча безпека людства, яка пов'язана з нестачею харчових продуктів, відсутністю калорійного та якісного харчування. Нині понад 1 млрд людей знаходиться в стані голоду, приблизно так ж кількість перебуває в стані хронічного недоїдання, і це при тому, що щорічно населення планети збільшується на 100–120 млн. Розораними є практично всі придатні для ведення сільського господарства землі, а тому досягнення продовольчої безпеки безпосередньо пов'язують з інтенсифікацією виробництва за рахунок внесення добрив, застосування прогресивних технологій, продуманої меліорації ґрунтів, введенням нових культур тощо. Виробництво продовольства пов'язано із загрозами, які несуть гербіциди, пестициди та інсектициди, тобто засоби боротьби із шкідниками. Нині в світі застосовується декілька сотень тисяч хімічних речовин із згаданого переліку, до яких щорічно додається ще декілька тисяч. І не завжди вони діють лише на шкідників, а через харчові ланцюги зрештою потрапляють на обідній стіл людини. До цього слід додати що і дедалі зростаюче використання як продовольчого ресурсу генно-модифікованих культур (сої, кукурудзи та ін.), а також порід тварин і птахів. Реальні наслідки та вплив на генотип людини від споживання подібних продуктів, особливо в генетичному ряду поколінь, практично ще лише починають вивчати.

Аналізуючи реальні та потенційні ресурси планети, які людство може використовувати для своїх потреб, автори звертають увагу на домінування двох стратегій природокористування: господарницької та загарбницької. У першому випадку людина ставиться до довкілля як господар, виїмаючи з нього необхідні для власних потреб ресурси і, навзаєм, намагаючись навести в ньому певний, на свій власний розсуд, лад. В другому випадку вона веде себе як руйнівник, загарбник, по-хижацьки винищуючи навколо себе все «непотрібне», залишаючи по собі безлад та пустку. Обидві стратегії, різною мірою, ґрунтуються на незворотному використанні ресурсів і призводять до зміни рівноваги в системі «людина-біосфера». А тому вельми нагальним є перехід до нової стратегії природокористування, яка за своєю суттю повинна бути коєволюційною і уможливлувати, таки чином, стійкий і збалансований розвиток і людини, і біосфери.

Не обійшли своєю увагою автори і роль катаклізмів в житті людства, причому розглянули як природні катастрофи, так і соціальні потрясіння. Для вивчення раптових подій, пов'язаних із ближнім космосом (метеорити, комети), людство провадить інтенсивні і широкомасштабні наукові спостереження та пошуки, так само активно ведеться моніторинг земних потенційних загроз, пов'язаних з активністю земної кори, виверженням вулканів, цунамі тощо. Нині ж різко зростає інтенсивність соціальних негараздів, які пов'язані не лише з продовольчими, енергетичними та іншими проблемами, але й з активізацією екстремістських та фундаменталістських організацій, експансіоністськими намірами деяких держав-монстрів та транснаціональних корпорацій. Контроль над цими явищами з боку міжнародних організацій вимагає бажати кращого, свідченням чому наші власні українські реалії—агресія Росії проти України. Ця обставина зайвий раз підтверджує справедливість зроблених висновків в тому, що вкрай необхідно вишукувати і втілювати в практичне життя нову стратегію виживання людства, причому виживання з внутрішньо консолідованою та забезпеченою світовою спільнотою.

Саме докладному висвітленню означених питань і присвячена заключна, п'ята глава монографії «Конттури стратегії достатнього розвитку на шляху наближення ноосферного часу». Поняття «ноосфера» в даному випадку виконує центрову смислоутворюючу функцію, оскільки задає парадигмальне бачення майбутнього біосфери, як сфери життя, організованої розумом, і яка функціонує за його ж принципами (В. І. Вернадський). Сама стратегія сталого розвитку має бути наукою про раціональне прийняття рішень в управлінні соціально-екологічними процесами. Практична реалізація цього завдання можлива на основі коеволюційної стратегії, яка нормативно визначає процеси соціальних і природних змін і не допускає незворотного руйнування природних екосистем, унеможливує незворотність екологічних криз. В досягненні безпечного майбуття як визначального орієнтира стратегії сталого розвитку пріоритетного значення набуває утвердження біоантропоцентричної парадигми, покликаної змінити сам характер ставлення людини до природи, оскільки суто кількісна орієнтація на економічні чи фінансові показники призвела до того, що обсяги споживання природних ресурсів вже перевищили гранично допустимі норми і в багатьох випадках призвели до незворотної деградації та руйнування природного довкілля в багатьох районах світу. З метою досягнення безпечного розвитку суспільства необхідно досягати того, щоб обсяги використання невідновних ресурсів компенсувалися їхніми штучними замінниками. Це ж саме стосується і відновних ресурсів, обсяги використання яких також повинні компенсуватися їхнім природним відтворенням.

Важливо звернути увагу і на те, що дослідники пропонують ефективні стратегії розв'язання тих чи інших проблем виживання людства. Зокрема наголошується, що з вибором нових шляхів соціально-економічного розвитку пов'язана зміна шкали усталених людських потреб, які дотепер пов'язувались переважно із задоволенням матеріальних і духовних інтересів, і не враховували потреби в чистому повітрі, воді, сонячному промінні, їжі, ліках і т. д., що визначають нормальну життєдіяльність людей. Екологічні потреби—це потреби, пов'язані з підтриманням якісних параметрів навколишнього середовища, які усталилися в процесі біологічної еволюції і які визначають гомеостаз організмів. Новий вектор соціально-економічного розвитку передбачає відмову від усталеної моделі розвитку, основою якої є постійне економічне зростання і орієнтація на досягнення високого рівня споживання, і перехід до такого типу розвитку, який враховував би потребу збереження життєвого простору, необхідного для нормальної життєдіяльності всіх людей. У свою чергу, політика скорочення економічного зростання пов'язана із зниженням антропогенного тиску на довкілля з метою його збереження і підтримання якості природного середовища життя людини.

По суті справи, мова йде також і про формування нових ціннісних орієнтацій у взаєминах людини і біосфери, що передбачає не лише засвоєння і використання усталених архетипових норм і регулятивів діяльності, але й оцінку майбутніх досягнень у сфері науки і техніки. Подібні ціннісні переорієнтації в науковому пізнанні, в різних галузях промислового і сіль-

ськогосподарського виробництва, в міждержавних та політичних відносинах, диктують необхідність переорієнтації діяльності суспільства з врахуванням ставлення до природи як цілісної системи, всі компоненти якої є нероздільними і найтіснішим чином пов'язані одні з одними. При цьому стратегія сталого розвитку, хоча і передбачає розумне обмеження споживання природних ресурсів, однак не враховує, що ці обмеження мають не абсолютний, а відносний характер, пов'язаний з рівнем сучасних технологій і соціальною організацією суспільства.

Зрозуміло, що збереження якості навколишнього природного середовища настійно вимагає змін у характері відносин між різними країнами, перерозподілу ресурсів між розвиненими країнами та рештою світу, без чого неможливо уникнути ані екологічних негараздів, ані соціально-політичних катаклізмів. Потрібен своєрідний новий «світовий порядок», в зв'язку з чим має різко посилитися значення і авторитет таких міжнародних організацій як ООН, ЮНЕСКО, МАГАТЕ та ін. з тим, щоб їхні рішення мали не лише дорадчий, але й обов'язковий до виконання характер. Мова йде також і про новий гуманізм, який повинен стати частиною духовного і культурного розмаїття народів, гарантом передачі нових технологій країнам «третього світу», подолання нерівності між багатими і бідними країнами на основі встановлення взаєморозуміння між народами, відповіддю на виклики сучасної епохи на основі утвердження нової моралі епохи ноосфери, в підґрунті якої знаходиться узгодження людської діяльності із принципами організації, функціонування та еволюції біосфери.

Своє дослідження автори підсумовують з оптимізмом, оскільки доконаним фактом є те, що вперше за всю історію людство усвідомило свою політичну волю і відповідальність перед загрозою ймовірної соціально-екологічної катастрофи. І згадують слова великого французького філософа і натураліста П'єра Тейяра де Шардена про те, що людина як істота увійшла у цей світ нечутно. І хоча людина піднеслась у всесвіті силою свого розуму до зоряних мрій, все ж буде краще — і для неї, і для світу, — якщо і надалі людина буде еволюціонувати також нечутно. Бо якщо на цьому шляху станеться непоправне — соціальний чи природний катаклізм, то не буде ані розвитку, ані людини.

Безумовно, монографія П. О. Водоп'янова і В. С. Крисаченка є помітним явищем в науковому світі, є тим фундаментальним дослідженням, яке окреслює глибинні підвалини людського буття і, водночас, просякнуте тривогою та переживаннями за наше спільне майбутнє. Приваблює стиль та манера викладу матеріалу, енциклопедична обізнаність і, водночас, конструктивне вміння обґрунтовувати свою позицію. Вона зацікавить не лише гуманітаріїв та натуралістів, але й політиків та громадських діячів, просто небайдужих до сучасних світових колізій людей. Чимало цінного в книзі можуть знайти для себе і студенти старших курсів та магістри, оскільки за своїм змістом вона цілком відповідає вимогам, які висуваються до підручників та навчальних посібників. В цьому контексті прикро вражає мізерний наклад видання, що, в свою чергу, ставить питання про перевидання книги, в тому числі — чи, насамперед (!), — і українською мовою.

Author Guidelines

Types of Submission

The Journal publishes the following types of submission: 1) full-length original articles, which has not been published previously; 2) reviews of books not more than two years old.

Requirements for Article

The papers may be submitted in English or Ukrainian languages.

The full-length article, including annotation, appendices and references, should be not less than 25,000 characters, and should not exceed 50,000 characters. Book reviews should be about 5,000 — 10,000 characters.

Title page of the article should include the following information:— Universal Decimal Classification (UDC);— Full name of the author; author's affiliation (Institution, position, academic degree, e-mail);— Title of the article;— Abstract (about 2,000 characters; the Abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results, and major conclusions);

—5–6 Keywords.

Structure of Articles

The article should be divided into clearly defined and numbered sections:

Introduction (about 3,000 characters; the objectives of the work and literature survey).

Research methods (explain which methods and what for were used).

Results and discussion (write about the main results of the research).

Conclusions (about 2,000 characters).

Tables and Appendices (should have titles and numbers; notes should be stirred just below the tables).

References.

References must be submitted in order of their citation in the text.

Citations in the text

Every reference cited in the text should be present in the Reference list and vice versa.

Citations in the text should be followed by the reference number of the source (as it is numbered in the Reference list) and after the comma a page numbers should be written. If the author refers to several different sources at once, then their numbers should be separated with the semicolon.

Example:

[1, p. 44; 2, p. 35].

Reference list

References must be listed at the end of the manuscript and numbered in order of their citation in the text. Full details of the source are required.

References should be in Roman script and in Harvard-style. Hereinafter you can find the examples of how to use the Harvard reference system.

Reference to the article in Printed Journal

The basic structure of the reference should be as the following:

Author, A.A. (2013), «Title of article», Title of Journal, vol. 10, no. 2, pp. 49–53.

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), «Title of article», Title of Journal, vol. 11, no. 3, pp. 85–94.

Example:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), «The art of writing a scientific article», Journal of Scientific Communications, no. 163, pp. 51–59.

Reference to the article in Electronic Journal

Example:

Gilmore, J. (2014), «Translating American Exceptionalism: Comparing Presidential Discourse About the United States at Home and Abroad», International Journal of Communication, vol. 8, available at: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2336/1263> (accessed 05 December 2014).

Reference to the Book

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Reference to the Edited Book

Editor, E.E. (Ed.) (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 503 p.

Reference to the Chapter in Edited Book

Author, A.A. (2014), «Title of chapter», in Editor, E.E. (Ed.), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Reference to the Dissertation or the Abstract of Dissertation

Examples:

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 189 p.

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), Abstract of the PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20 p.

Reference to the Conference Paper

Author, A.A. (2014), «Title of proceedings», in Editor E.E. (Ed.), Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference, Publisher, City of publication, pp. 89–91.

Reference to the Article in Online Resource (Website)

Author, A.A. (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Reference to the Anonymous Article in Online Resource (Website)

Title of edition (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Reference to the Document issued by the Corporate Author (e. g. Laws, Resolutions etc.)

Organization name (2014), Title of document, Publisher, City of publication, 593 p.

Peer review policy

All the papers are reviewed by the independent experts, appointed by the Editorial Board from a number of the well-known experts in the relevant scientific field. The final decision to publish or to decline the paper is made by the Editor-in-Chief, who is guided in his actions by the conclusions of the experts. When submitting the article, the author can request to exclude two scientists or two universities/institutes from the list of possible experts.

Peer review procedure may take up to 4 weeks, depending on the workload of experts and on the complexity of the subject. The Editorial Board informs the author of the reviewers' comments and of the decision to accept or to decline the paper.

If the decision is positive, the author makes the appropriate corrections and sends to the editorial board the final version of the paper. This amended version is signed by the author and by the experts to print, and no further changes are allowed. While approving the content of the issue, the Editorial Board takes into account the date of receipt of the final version of the paper.

Scientists, who want to take part in the peer review procedure of the Journal, should have a degree in the relevant scientific fields, the appropriate experience and high reputation in the academic world. Please send your resume to the Editorial Board.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

The Journal is guided by ethical standards, recommended by the Committee on Publication Ethics. We recommend to read the relevant rules at the COPE official website: <http://publicationethics.org>. We also recommend to get acquainted with the Publishing Ethics Resource Kit, recommended by the «Elsevier»: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

We also recommend to read the «Elsevier» recommendations on how to avoid the violations of the Publication Ethics while preparing the academic publication: <http://www.elsevier.com/ethics/home>.

Вимоги до публікацій

Обсяг публікації та форматування

Повний обсяг статті, включно із анотаціями двома мовами (англійською, українською), додатками, таблицями, ілюстраціями, списком літератури, має становити 25–50 тис. знаків із врахуванням пробілів та знаків пунктуації.

Обсяг рецензії на книгу має становити 5–10 тис. знаків.

Рукопис необхідно подавати у форматі, що є сумісний із Microsoft Word (можливі розширення файлів: rtf., doc., docx.). Розмір сторінки А4; книжкова орієнтація; поля з усіх країв по 2 см.; шрифт Times New Roman; розмір шрифту 14; інтервал між рядками 1,5.

Формат файлів ілюстрацій: jpg. Роздільна здатність ілюстрацій: 300 dpi. Кількість ілюстрацій не повинна перевищувати п'яти.

Файли необхідно називати латинською абеткою за прізвищем автора статті (якщо авторів кілька—то за прізвищами перших трьох авторів). У випадку кількох ілюстрацій до статті—потрібно додавати в назві файлу до прізвища автора порядковий номер ілюстрації. Наприклад, Rizun1.

Титульна сторінка

Перед основним текстом статті потрібно вказати трьома мовами (українською, російською та англійською) наступні дані: —індекс УДК; —прізвище, ім'я та по-батькові автора / авторів, місце і адресу роботи, посаду, науковий ступінь, вчене звання, контактний телефон і електронну пошту автора; —назву статті; —резюме (детальні вимоги—див. нижче); —5–6 ключових слів.

Вимоги до резюме українською мовою

Обсяг резюме: близько 100 слів (800 знаків, враховуючи пробіли).

Резюме має бути якісним, інформативним та лаконічним. Його ціль—коротко відобразити основний зміст проведеного дослідження.

Структура резюме. У резюме необхідно чітко вказати:

мету / цілі дослідження (не статті, а саме дослідження);

методи (не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження—яким чином було отримано його результати);

головні результати і висновки дослідження, з яких має бути зрозумілою їх значимість для науки, суспільства, виробництва тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Всі названі складові резюме мають чітко ідентифікуватися. З цією метою рекомендуємо вживати в резюме слова: мета/цілі, методи, результати, висновок/висновки, значення.

За необхідності, можна на початку резюме вказати одним реченням актуальність дослідження, якщо вона не є очевидною із назви, мети чи висновків дослідження.

Ключові слова

Після резюме потрібно вказати 5–6 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Резюме англійською мовою (Abstract)

Обсяг резюме англійською: близько 250 слів (2000 знаків, враховуючи артиклі та пробіли).

Резюме має бути написане правильною англійською мовою, з урахуванням особливостей орфографії та граматики (британська або американська англійська, але не суміш обох). Неприпустимо подавати резюме, перекладені лише за допомогою автоматизованих електронних систем (комп'ютерні перекладачі).

Структура резюме. У резюме необхідно чітко вказати:

мету / цілі дослідження (main objective (s) of the study);

методи (methodology)—не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведеного дослідження—яким чином було отримано його результати (how the study was done);

головні результати і висновки дослідження (results/findings and conclusions), з яких має бути зрозумілою їх значимість (significance) для науки, суспільства, виробництва тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Всі названі складові резюме мають чітко ідентифікуватися. З цією метою рекомендуємо вживати в резюме слова: main objective (s) of the study, methodology, results, findings, conclusions, significance.

Ключові слова (Key words)

Після резюме потрібно вказати 5–6 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Вимоги до основного тексту статті

Основний текст статті повинен мати наступну структуру (викладені нижче підрозділи статті повинні бути пронумеровані, виділені у тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки):

1. Вступ (вказати актуальність теми, дати огляд літератури і попередніх досліджень з цієї чи суміжної проблематики, вказати мету і завдання статті).

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження — яким чином було отримано його результати).

3. Результати і обговорення (написати про основні результати дослідження).

4. Висновки.

5. Додатки і Таблиці (якщо є Додатки і Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки і порядкові номери; примітки слід розмішувати безпосередньо під таблицями).

6. Список літератури (подавати у порядку цитування, вказувати повні реквізити джерела — див. детальні вимоги нижче).

Вимоги до оформлення списку літератури

Всі наведені в тексті цитати і статистичні дані повинні мати належним чином оформлені посилання на першоджерела. Допускаються посилання лише на достовірні джерела.

Рекомендується віддавати перевагу посиланню безпосередньо на першоджерело, а не на його відтворення в якійсь іншій праці (посібнику, оглядовій статті та ін.). Також рекомендується посилатися на першоджерело, видане мовою оригіналу, а не на його переклад (окрім випадків, коли немає можливості отримати доступ до першоджерела мовою оригіналу).

Посилання на веб-джерела (на джерела в інтернеті) мають бути зведені до необхідного мінімуму, окрім випадків, коли йдеться про посилання на публікації, що перебувають у постійному доступі на веб-ресурсах міжнародних наукометричних баз даних.

Самоциткування дозволяється лише в разі нагальної необхідності.

У тексті статті посилання позначаються цифрою у квадратних дужках, через кому зазначається номер сторінки (якщо є). Нумерація посилань відповідає порядку їх появи в тексті статті. Якщо автор посилається відразу на кілька різних джерел — слід розділяти їх крапкою з комою. Напр.: [1, с. 44; 2, с. 35].

Пристатейний список літератури укладається в порядку цитування джерел по тексту Вашої публікації (просимо звернути увагу: не за абеткою, а в порядку цитування).

Для статей, що місять посилання на джерела, опубліковані виключно романським шрифтом (англійські, німецькі, французькі тощо), достатньо одного списку літератури (References).

Для статей, що місять посилання на джерела не романським шрифтом (кириличні, арабські, китайські тощо), або комбінують посилання романським і не романським

шрифтами (напр., частина посилань англійською, а частина— українською), необхідно подавати два варіанти списку літератури:

Список літератури мовою оригіналу (всі джерела подаються тією мовою, якою їх опубліковано, тут можуть бути джерела і кирилицею, і романською абеткою та ін.);

References (той самий список літератури, але романською абеткою— правила перекладу і транслітерації див. нижче).

Список літератури

Список літератури необхідно подавати у порядку цитування, вказуючи повні реквізити джерела відповідно до вимог МОН України щодо бібліографічного опису — автор, назва статті/книжки, номер журналу, назва видавництва, місто видання, рік видання, сторінки тощо.

References

За основу оформлення списку літератури романською абеткою взято Гарвардський стандарт бібліографічних посилань (Harvard reference system).

Загальні правила наступні:

спочатку вказується прізвище автора, через кому— його ініціали; вказуються всі автори;

після прізвища та ініціалів автора / авторів в дужках вказується рік публікації, напр.: (2014);

після дати публікації в лапках вказується «Назва статті» або «Назва розділу», якщо це посилання на розділ колективної монографії;

потім курсивом вказується Назва Журналу чи Назва Монографії (всі значимі слова назви журналу чи книги / монографії пишуться з великої літери);

потім вказуються номер журналу і сторінки статті, АБО видавництво, місто видання і загальна кількість сторінок книги.

Нижче дивіться детальні правила оформлення посилань на різні типи джерел.

Посилання на статтю в друкованому журналі

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на статтю виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2013), «Title of article», Title of Journal, vol. 10, no. 2, pp. 49–53.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому— його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках— рік публікації, через кому— назва статті в лапках, через кому— курсивом назва журналу (всі значимі слова назви журналу пишуться з великої літери), через кому— номер журналу, через кому— сторінки публікації.

Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and):

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), «Title of article», Title of Journal, vol. 11, no. 3, pp. 85–94.

Приклади:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), «The art of writing a scientific article», Journal of Scientific Communications, no. 163, pp. 51–59.

Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986), «The moderator-mediator variable distinction in social psychological research», Journal of Personality and Social Psychology, vol. 51, pp. 1173–1182.

Посилання на статтю в електронному журналі

Оформлюється майже так само, як і посилання на статтю в друкованому журналі, із тією відмінністю, що номери сторінок публікації можуть бути відсутніми. Наприкінці

посилання, через кому, додаються слова available at: та вказується веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Gilmore, J. (2014), «Translating American Exceptionalism: Comparing Presidential Discourse About the United States at Home and Abroad», *International Journal of Communication*, vol. 8, available at: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2336/1263> (accessed 05 December 2014).

Передача романською абеткою посилань на україно- та російськомовні статті

Прізвище автора передається транслітерацією у відповідності до Таблиці транслітерації українського алфавіту латиницею, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України №55 від 27.01.2010 р. (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-п>). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/#lat/passport> (у випадковому списку має бути обрано Стандарт Паспортний КМУ 2010).

Назва статті перекладається англійською мовою.

Назва журналу передається транслітерацією (всі значимі слова назви журналу пишуть з великої літери). Рекомендуємо використовувати стандарт транслітерації, розроблений Термінологічною комісією з природничих наук (ТКПН) Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 1994 р., оскільки він має високу зворотність і максимальну сумісність з комп'ютерними кодуваннями (URL-сумісність). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn> (у випадковому списку має бути обрано Стандарт ТКПН).

Після назви журналу транслітерацією, потрібно у квадратних дужках подати назву журналу, перекладену англійською мовою (всі значимі слова назви журналу пишуть з великої літери).

Посилання на книгу / монографію

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на книжки / монографії виглядає наступним чином:

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — курсивом назва книги / монографії (всі значимі слова назви пишуть з великої літери), через кому — номер видання (якщо перевидавалося кілька разів, і це вже не перше видання), через кому — назва видавництва, через кому — місто видання, через кому — загальна кількість сторінок. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них замість коми ставиться знак & (and).

Якщо джерело кириличне, то:

прізвище автора передається транслітерацією за стандартом КМУ 2010 (<http://translit.kh.ua/#lat/passport>);

назва книжки / монографії перекладається англійською мовою (всі значимі слова назви писати з великої літери);

назва видавництва передається транслітерацією за стандартом ТКПН (<http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn>);

місто видання перекладається англійською мовою.

Посилання на колективну монографію

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на колективну монографію є практично такою ж самою, як і у випадку авторської монографії (див. вище), із тією різницею, що на початку посилання, замість прізвища та ініціалів автора, вказуються прізвище та ініціали редактора:

Editor, E.E. (Ed.) (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 503 p.

Посилання на розділ у колективній монографії

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на розділ у колективній монографії виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2014), «Title of chapter», in Editor, E.E. (Ed.), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — в лапках назва розділу, через кому слово *in* та прізвище редактора, через кому — ініціали редактора і в дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів, через кому — курсивом назва монографії (всі значимі слова назви пишуть з великої літери), через кому — номер видання (якщо є), через кому — назва видавництва, через кому — місто видання, через кому — сторінки розділу.

Приклад:

Mettam, G.R., & Adams, L.B. (2009), «How to prepare an electronic version of your article», in Jones, B.S. & Smith, R.Z. (Eds.), Introduction to the Electronic Age, E-Publishing Inc., New York, pp. 281–304.

Посилання на дисертацію та автореферат

Схема оформлення посилання приблизно така ж, як у книжки / монографії. Із тією відмінністю, що після назви роботи додаються слова PhD diss. (для тексту кандидатської дисертації), D.Sc. diss. (для тексту докторської дисертації), Abstract of the PhD diss. (для автореферату кандидатської дисертації), Abstract of the D.Sc. diss. (для автореферату докторської дисертації). Після цього у дужках скорочено називається сфера науки, з якої захищено дисертацію. Потім вказується назва закладу, де вона захищалася, через кому — назва міста (якщо не є очевидним із назви навчального закладу), потім — кількість сторінок.

Приклади:

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 189 p.

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), Abstract of the PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20 p.

Посилання на матеріали конференції

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали конференції виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2014), «Title of proceedings», in Editor E.E. (Ed.), Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference, Publisher, City of publication, pp. 89–91.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації матеріалів, через кому — в лапках назва виступу чи тез, через кому слово *in* та прізвище редактора, через кому — ініціали редактора і в дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів (якщо є), через кому — курсивом повна назва конференції, через кому — курсивом місце проведення конференції, через кому — курсивом дата проведення конференції, через кому — видавництво (якщо є), через кому — місце публікації матеріалів, через кому — сторінки публікації.

Посилання на матеріали з інтернету

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали з інтернету виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Спочатку вказується прізвище автора, через кому— його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках— рік публікації, через кому— слова available at: та веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Seddon, M. (2014), «Documents Show How Russia's Troll Army Hit America», available at: www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america (accessed 03 June 2014).

Посилання на матеріали з інтернету, автор яких не вказаний

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали без автора виглядає наступним чином:

Title of edition (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Приклад:

BBC NEWS (2014), «Ukraine profile», available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-18018002> (accessed 09 December 2014).

Посилання на закони, резолюції, рішення і т. п.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на закони, резолюції, рішення і т. п. документи виглядає наступним чином:

Organization name (2014), Title of document, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується назва органу чи організації— автора документу, потім у дужках— рік публікації, через кому— курсивом назва документу, через кому— дата документу (якщо є), через кому— назва видавництва (якщо є), через кому— місто видання (якщо є), через кому— кількість сторінок (якщо є). Якщо документ доступний онлайн— через кому додаються слова available at: та веб-адреса, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до документу.

Приклад:

Council of the European Union (2014), Council conclusions on Ukraine, 20 October 2014, Luxembourg, available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/145211.pdf (accessed 05 December 2014).

Academic journal

Politology Bulletin

Issue 82 (2019)

The issue was worked on by:

Editor Mykola Khylyk

Technical editor and layout designer Yevhenii Tovmash

Journal homepage: <http://zpv.knu.ua/>

The journal is available on

the websites of the academic databases and libraries:

<http://www.nbu.gov.ua> (Vernadsky National Library of Ukraine);

<http://www.library.univ.kiev.ua> (Maksymovych Scientific Library).

Format: 70x108/16. Font: Times New Roman.

Conventional printed sheets: 5.7; accounting publishing sheets: 10.0; circulation: 100.

Editorial:

“Politology Bulletin,”

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
auditorium 308-A (Department of Political Science),

60 Volodymyrska str., 01601, Kyiv, Ukraine

Phone: (+38044) 239 3383.

Web: <http://zpv.knu.ua/>. E-mail: mykola.khylyk@gmail.com

Publisher:

“Vadex” Ltd.,

9 Berezhanska str., 04074, Kyiv, Ukraine

Phone: (+38067) 502 2242. Web: <http://vadex.com.ua>. E-mail: tovmash_d@ukr.net

Certificate of registration in State register of publishers

DK #4285 of 27.03.2012

The author's copy of the journal is sent to the address,
specified by the author, at her/his expense.

Наукове видання

Політологічний вісник

Випуск 82

2019 рік

Над випуском працювали:

Редактор Микола Хилько

Технічний редактор та верстальник Євгеній Товмаш

Веб-сайт журналу: <http://zpv.knu.ua/>

Журнал доступний на академічних веб-ресурсах:

<http://www.nbuv.gov.ua> (ЦНБУ ім. В. І. Вернадського);

<http://www.library.univ.kiev.ua> (Наукова бібліотека ім. М. Максимовича).

Формат 70×108/16. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 5,7. Обл.-вид. арк. 10,0. Наклад 100 пр.

Адреса редакції:

«Політологічний вісник»,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, аудиторія 308-А (Кафедра політології),

м. Київ, 01601, Україна

Тел.: (+38044) 239 3383.

Web: <http://zpv.knu.ua/>. E-mail: mykola.khylko@gmail.com

Виготовлювач:

ТОВ «Вадекс»,

вул. Бережанська, 9, 04074, Київ, Україна

Тел.: (+38067) 502 2242. Web: <http://vadex.com.ua>. E-mail: tovmash_d@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів видавничої справи
ДК №4285 від 27.03.2012 р.

Авторський примірник журналу надсилається на вказану
автором адресу за його кошти.